

ԵՐԵՎԱՆԻ «ԳԼԱՁՈՐ» ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՄԻՆԱՍՅԱՆ ՆԱՐԵԿ ՎԱՐԴԱՆԻ

ԱՆՁԻՆ ՈՐՊԵՍ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼ ՆԵՐԳՐԱՎԵԼՈՒ

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԻՄՆԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ

ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԺԲ.00.04 – «Դատական իրավունք - դատարանակազմություն, քաղաքացիական դատավարություն, քրեական դատավարություն, կրիմինալիստիկա, դատական փորձաքննություն, փաստաբանություն, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տեսություն» մասնագիտությամբ իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

Գիտական ղեկավար՝ իրավաբանական գիտությունների

դոկտոր, պրոֆեսոր Ս.Ա. Դիլբանդյան

Երևան - 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԼՈՒԽ 1. ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ՏԵՍԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.....	11
§1.1. Մեղադրանքի որպես քրեադատավարական կատեգորիայի բնութագրական զծերը.....	11
§1.2. Մեղադրանքի տեսակները քրեական դատավարությունում	32
ԳԼՈՒԽ 2. ԱՆՁԻՆ ՈՐՊԵՍ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼ ՆԵՐԳՐԱՎԵԼԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ.....	53
§2.1.Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հասկացությունը և նշանակությունը	53
§2.2. Քրեական հետապնդումը և դրա հարաբերակցությունը որպես մեղադրյալ ներգրավելու հետ.....	75
ԳԼՈՒԽ 3. ԱՆՁԻՆ ՈՐՊԵՍ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼ ՆԵՐԳՐԱՎԵԼՈՒ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ.....	106
§3.1. Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքի էությունը և նշանակությունը ..	106
§3.2. Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայմանների հասկացությունը.....	128
ԳԼՈՒԽ 4. ՄԵՂԱԴՐԱՆՔ ԱՌԱՋԱԴՐԵԼՈՒ, ՓՈՓՈԽԵԼՈՒ ԵՎ ԼՐԱՑՆԵԼՈՒ ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	133
§4.1. Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման բովանդակությունը և նշանակությունը.....	133
§4.2. Մեղադրանքի առաջադրման դատավարական կարգը.....	140
§4.3. Մեղադրյալի հարցաքննության դատավարական կարգը	152
§4.4. Մեղադրանքը փոփոխելու և լրացնելու դատավարական կարգը	162
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	166
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	170

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումները նպատակամղված են հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը: Այդ խնդրի իրականացման մասին են վկայում ՀՀ Սահմանադրության (2015թ.) մեջ իրավական կարգավորում ստացած նոր գաղափարները: Առաջին անգամ ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդվածում ամրագրվեց «Մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքը», որը մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը բարձրացրեց սահմանադրաիրավական կարգավորման մակարդակի: Մասնավորապես, ամրագրվեց հանցագործության համար մեղադրվող անձանց պաշտպանության նվազագույն իրավունքները, որոնք իրական են դարձնում քրեական հետապնդման ենթարկված անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Պետք է նշել, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում (այսուհետև՝ Նախագիծ) ուղղակի սահմանված է, որ վարույթի իրականացումը հանրային գործունեություն է, որի ընթացքում և արդյունքում ապահովվում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը: Իհարկե, շատ կարևոր է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը, քանի որ քրեական գործի արդյունավետ քննությունը կախված է դրա օրինականությունից և հիմնավորվածությունից: Քրեական դատավարության գործող օրենսգրքում, անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտը, ստացել է այնպիսի կարգավորում, որն ամբողջությամբ չի արտացոլում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայիում տեղ գտած գաղափարախոսությունը:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի ուսումնասիրությունն այսօր հրատապ է, որովհետև Նախագծում այն ենթարկվել է էական փոփոխության: Թեմայի արդիականության մասին է վկայում նաև այն, որ Նախագծում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը կայացնում է ոչ թե քննիչը, այլ՝ դատախազը, ինչը դատավարական գրականության մեջ և պրակտիկայում տեղիք է տվել տարակարծությունների: Քննչական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ քննիչները

խախտումների մեծ մասը թույլ են տալիս անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին անօրինական և անհիմն որոշման կայացմամբ:

Նախագծում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու կամ քրեական հետապնդում հարուցելու ինստիտուտում տեղ գտած էական փոփոխությունները նպատակ են հետապնդում էլ ավելի արժևորել դրա նշանակությունը, իսկ կիրառությունը դարձնել առավել արդյունավետ: Նախագծում կասկածյալ սուբյեկտի բացակայությունը նշանակում է, որ քրեական հետապնդումը սկսվում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելով:

Վերը նշվածը հեղինակին հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ քրեադատավարական նոր օրենսդրության ընդունման նախաշեմին՝ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի ուսումնասիրությունն արդիական է:

Հետազոտության թեմայի գիտական մշակվածության աստիճանը: Խորհրդային ժամանակաշրջանից մինչ այսօր բազմաթիվ հետազոտություններ են նվիրվել անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտին: Խորհրդային ժամանակաշրջանում քրեական դատավարության գիտության մեջ այս ինստիտուտի հիմնախնդիրներին առավել մանրամասն անդրադարձել են՝ Բ.Տ. Բեզլեպկինը, Բ.Ա. Գալկինը, Ն.Ա. Գրոմովը, Կ.Ֆ. Գուցենկոն, Պ.Մ. Դավիդովը, Տ.Ն. Դոբրովոլսկայան, Վ.Յ. Դորոխովը, Լ.Դ. Կոկորեվը, Ա.Մ. Լարին, Ի.Լ. Պետրովսինը, Վ.Մ. Սավիցկին, Մ.Ս. Ստրոգովիչը, Ս.Ա. Շեյֆերը, Հ.Մ. Պիվագյանը և ուրիշներ:

Հայրենական դատավարական գրականության մեջ վերջին տարիներին անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի հարցերը ուսումնասիրվել են այլ հարակից հիմնախնդիրների հետ: Առանձնահատուկ պետք է նշել Վ.Վ. Ավագյանի Ա.Գ. Ավետիսյանի, Դ.Զ. Ավետիսյանի, Կ. Բիշարյանի, Ս.Ա. Դիլբանդյանի, Ա.Հ. Թաթոյանի, Ա.Ռ. Հարությունյանի, Մ.Գ. Խաչատրյանի, Գ.Ս. Ղազինյանի, Ա.Ս. Ղամբարյանի, Հ.Հ. Ղուկասյանի, Դ.Մ. Մելքոնյանի, Ռ.Ն. Մելիքյանի, Վ.Գ. Շահինյանի և ուրիշների աշխատությունները: Հավուր պատշաճի գնահատելով նշված և բազմաթիվ այլ գիտնականների հետազոտությունները, այնուամենայնիվ գտնում ենք, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտին առնչվող հիմնահարցերը ենթակա են բազմակողմանի ուսումնասիրության:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան օրենքով կարգավորված հասարակա-

կան հարաբերություններն են, որոնք ծագում են Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգարվելիս:

Հետազոտության առարկան Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգարվելու ինստիտուտի վերաբերյալ տեսական պատկերացումներն են, օրենսդրական կարգավորման օրինաչափությունները, Նախագծի առանձնահատկությունները, ինչպես նաև քննիչի ու դատախազի կողմից այդ ինստիտուտը կարգավորող նորմերի կիրառման պրակտիկան:

Ատենախոսության նպատակներն ու խնդիրները: Թեկնածուական ատենախոսության նպատակը անձին որպես մեղադրյալ ներգարվելու ինստիտուտի հիմնախնդիրների համալիր ուսումնասիրությունն է և դրա հիման վրա օրենսդրությունը բարելավելուն ուղղված առաջարկությունների մշակումը:

Նշված նպատակների կատարումը հնարավոր է ապահովել հետևյալ խնդիրների իրականացման միջոցով՝

- 1) մեղադրանքի և դրա տեսակների ուսումնասիրությամբ,
- 2) անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հասկացության էության և իրավական նշանակության վերլուծությամբ,
- 3) քրեական հետապնդման և անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու իրավական կատեգորիաների հարաբերակցության վերլուծությամբ,
- 4) անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերի և պայմանների ուսումնասիրությամբ,
- 5) անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու, ինչպես նաև մեղադրանքը փոփոխելու և լրացնելու դատավարական կարգի հետազոտմամբ,
- 6) մեղադրյալի հարցաքննության առանձնահատկությունների ընդգծմամբ,
- 7) անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի օրենսդրական կարգավորմանը և դրա կիրառման պրակտիկայի կատարելագործմանն ուղղված առաջարկությունների ձևակերպմամբ:

Ատենախոսության մեթոդաբանական հիմքը իրավական երևույթների ճանաչողության տեսության ժամանակակից դրույթներն են, դիալեկտիկական փիլիսոփայության դրույթները, ճանաչողության համընդհանուր մեթոդները՝ վերլուծությունը, համադ-

րումը, համակարգային մոտեցումը, ինդուկցիայի և դեդուկցիայի տրամաբանական հնարքները և մասնակի-գիտական այլ մեթոդներ:

Ատենախոսության տեսական հիմքը կազմում են միջազգային, սահմանադրական, քրեական դատավարության և իրավունքի այլ ճյուղերի վերաբերյալ հայրենական և արտասահմանյան գիտնականների աշխատությունները:

Հետազոտության նորմատիվ-իրավական և փորձառնական հիմքը կազմել են ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքը, «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքը, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգը և Նախագիծը, ատենախոսությունում քննարկվող հարցերին վերաբերող միջազգային-իրավական ակտերը, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի վճիռները, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշումները, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումները:

Ատենախոսական աշխատանքի իրականացման ընթացքում ուսումնասիրվել են 150 քրեական գործեր, որոնք քննվել են ՀՀ քննչական կոմիտեի քննիչների կողմից: Անկետավորման մեթոդով հարցման են ենթարկվել քննիչներ, դատախազներ և փաստաբաններ: Վելուծվել են ՀՀ Սահմանադրական դատարանի և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումները:

Հետազոտության գիտական նորույթն արտահայտվում է նրանում, որ այն ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի ընդունումից հետո անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտին նվիրված առաջին համալիր գիտական հետազոտությունն է: Իրականացված հետազոտության արդյունքում հեղինակը պաշտպանության է ներկայացրել տեսական և գործնական առաջարկություններ, որոնք կարող են դրվել ՀՀ քրեական դատավարությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի օրենսդրական և իրավակիրառ պրակտիկայի հիմքում:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտին նվիրված խնդիրների հետազոտության արդյունքում ձևակերպվել են **պաշտպանության ներկայացված հետևյալ դրույթները**.

1. Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը քրեական դատավարության այն ինստիտուտներից է, որը կանխորոշում է քրեական դատավարության հետագա ընթացքը

և գործի քննությունը ստանում է կոնկրետ ուղղվածություն: Այն կոչված է ապահովելու անձի պաշտպանության իրավունքը:

2. «Մեղադրանք» հասկացության նյութական և դատավարական կողմերի սահմանումը, որից կախված՝ որոշվում է ամբողջ քրեական դատավարության բովանդակությունը՝ որպես համապատասխան պետությունում ընդունված արդարադատության համակարգ: Հեղինակը զարգացնում է այն գաղափարախոսությունը, որ քրեական դատավարությունում հանրային և մասնավոր շահը չեն հակադրվում իրար, այլ հակառակը՝ համագործակցում են, որը ժողովրդավարական սոցիալական պետությունում դառնում է երաշխիք ինչպես մասնավոր շահի, այնպես էլ հանրային շահի առավելագույնս լիարժեք իրացման համար:

3. Մեղադրանքի հասկացությունն ավելի խորությամբ ըմբռնելու համար անհրաժեշտ է քննարկել այն իրեն իմաստով մոտ հասկացությունների համատեքստում: Այդ հասկացություններից են «մեղադրանք» և «քրեական հետապնդում» հասկացությունները, որոնք երբեմն ընկալվում են ոչ թե պարզապես իրար մոտ, այլ նույնական երևույթ կամ քրեական դատավարության ինստիտուտ:

Քրեական հետապնդումն ու մեղադրանքը պետք է դիտարկվեն որպես առանձնահատուկ ընթացակարգեր, որոնք ոչ միայն բացահայտում են հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձին, այլև թույլ են տալիս կողմերին պաշտպանել իրենց իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը:

Քրեական դատավարությունում մեղադրանքի մասնավոր և հանրային տեսակների առկայությունը վկայում է դատավարական ձևի տարբերակման առկայության մասին:

4. Հեղինակը հիմնավորում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերի և պայմանների տարբերակումը: Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու օրինականության և հիմնավորվածության համար կարևոր է դրա հիմքերի և պայմանների օրենսդրական ամրագրումը և դրանց իշտ ընկալումն ու կիրառումը: Քրեական դատավարության օրենսգրքում բացակայում է հիմքերի հստակ կարգավորումը, այսինքն անձին մեղադրյալ ներգրավելու պահին ինչպիսի հանգամանքներ և ինչ ծավալով պետք է ապացուցված լինեն:

5. Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար ապացույցների բավարար լինելու տեսանկյունից կարևոր է քրեադատավարական օրենսդրության՝ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը կարգավորող նորմում կատարել փոփոխություններ, որոնցում ամրագրվի սուբյեկտիվ այն չափանիշը՝ հանցագործությանը անձի մասնակցության վերաբերյալ կասկածների առկայությունը: Այսպես, առաջարկում ենք ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 2-րդ մասում «բավարար ապացույցների համակցությունն է» բառերից հետո ավելացնել. «որոնք կասկածներ չեն հարուցում հանցանքը կատարելու մեջ անձի մեղավորության վերաբերյալ»: Այդ դեպքում իրավակիրառողը կունենա այն բանի նորմատիվ բացատրությունը, թե ինչ հասկանալ «ապացույցների բավարար լինել» ասելով: Դա կարող է նպաստել նշյալ նորմի միանման ըմբռնմանն ու կիրառմանը:

6. Քրեական հետապնդման մարմինն առաջին անգամ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշմամբ հաստատում է սկզբնական մեղադրանքը, որում պաշտոնապես հաստատվում է որոշակի անձի կողմից՝ քրեական օրենքով նախատեսված ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու մասին: Իհարկե, այս հանգամանքը մեզ հիմք է տալիս մեղադրյալ ներգրավելը սահմանազատել կասկածանքից, մասնավորապես՝ անձին ձերբակալելուց կամ նրա նկատմամբ խափանման միջոցներ կիրառելուց: Ճիշտ է, նշված գործողությունների կատարմամբ քրեական հետապնդում է հարուցվում անձի նկատմամբ, բայց դա մեղադրանքի ձևավորման համար կրում է սկզբնական բնույթ:

7. Անհապաղ մեղադրանք առաջադրելը ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրության, այլև բազմաթիվ միջազգային նորմատիվ փաստաթղթերի պահանջն է: Այսպես, անհապաղ մեղադրանք առաջադրելու մասին նշվում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի» 6 հոդվածի 3-րդ մասի «ա» կետում: Թեև այստեղ որևէ ժամկետ չի նշվում, սակայն ուշադրություն է հրավիրվում այն բանին, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իրավունք իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին: Այսինքն՝ քննիչը չպետք է ձգձգի մեղադրանքն առաջադրելը:

8. Մեղադրյալի հարցաքննությունը բնավ էլ շատ պարզ քննչական գործողություն չէ, ինչպես կարող է թվալ առաջին հայացքից: Ավանդաբար այն դիտարկում են որպես

միատարր քննչական գործողություն, որը նման է տուժողի կամ վկայի հարցաքննությանը: Սակայն դա միայն քննչական գործողություն չէ, քանի որ դրա միջոցով լուծվում են ոչ միայն տեղեկատվական բնույթի խնդիրներ, այլև ոչ պակաս կարևոր այլ խնդիրներ: Այսպես, մեղադրյալի հարցաքննությունը ներառում է՝

1) մեղադրյալի դիրքորոշումը և վերաբերմունքը իրեն առաջադրված մեղադրանքին պարզելը,

2) մեղադրյալի հնարավորությունը ի պաշտպանություն իրեն փաստարկներ բերելու առաջադրված մեղադրանքի կապակցությամբ,

3) մեղադրյալի ցուցմունքները:

Մեղադրյալի հարցաքննությունն ավելի մեծ նշանակություն ունի որպես մեղադրյալի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության միջոց, քան որպես քննության համար արժեքավոր տեղեկատվություն: Այդ պատճառով էլ, ճիշտ կլինի, մեղադրյալի հարցաքննությունը կարգավորող նորմերը դիտարկել ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 27-րդ գլխում՝ «Որպես մեղադրյալ ներգրավելը»:

Հետազոտության տեսական և գործնական նշանակությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի գիտական հիմնավորելն է: Դա հանարավորություն է ընձեռում զարգացնելու քրեական դատավարության գիտությունը և հիմքեր ստեղծելու քրեական դատավարությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի հետագա հետազոտությունների համար: Իրականացված հետազոտության արդյունքները կարող են մեթոդաբանական հիմք դառնալ իրավական գիտության տվյալ ոլորտում հետագա գիտական ուսումնասիրությունների համար:

Հետազոտությունն ունի նաև գործնական նշանակություն, որի էությունը դրա արդյունքները օրենսդրական բարեփոխումների ընթացքում կիրառելն է: Իրականացված հետազոտության արդյունքները նշանակություն ունեն նաև իրավապահայան մարմինների իրավակիրառ պրակտիկայի համար: Աշխատանքի դրույթները կարող են կիրառել դատավորները, դատախազները, քննիչները, փաստաբաններն իրենց գործունեության ընթացքում: Աշխատանքը կարող է օգտագործվել նաև ուսումնական պրոցեսում:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը և դրանց ներդրումը պրակտիկայում: Աշխատանքի հիմնական դրույթներն իրենց արտացոլումն են ստացել հեղինակի հրատարակած վեց գիտական հոդվածներում:

Հետազոտության թեմային վերաբերող հիմնական դրույթները, նրանում տեղ գտած առաջարկությունները ներկայացվել են ատենախոսի զեկույցներում և հաղորդումներում, որոնք ներկայացվել են Երևանի «Գլաժոր» համալսարանում կազմակերպված գիտական կոնֆերանսներին և սեմինարներին:

Աշխատանքի կառուցվածքը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, չորս գլխից, տաս պարագրաֆներից, եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից:

ԳԼՈՒԽ 1. ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ՏԵՍԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

§1.1. Մեղադրանքի որպես քրեադատավարական կատեգորիայի բնութագրական գծերը

Գոյություն ունեն հասկացություններ, որոնք համարվում են հիմնական, և դրանց շուրջ է կառուցվում քրեական դատավարության համակարգը. այդ շարքում է «մեղադրանք» հասկացությունը: Դրա միջոցով են սահմանվում և՛ արդարադատության մարմինների գործունեության համակարգը, և՛ երաշխիքները, որոնք ապահովում են որոշակի հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անձանց իրավունքները, ազատություններն ու օրինական շահերը¹: Նշյալ հասկացությունը կիրառվում է քրեական դատավարությունում՝ ամենատարբեր ընթացակարգեր բնութագրելու համար: Ըստ այդմ՝ ակնհայտ է այդ հասկացության բազմակողմանիությունն ու բազմակերպությունը, ինչի շնորհիվ հնարավոր է դառնում արտացոլել քրեական դատավարությունում հանդիպող և մեղադրանքին առնչվող բազմազան իրավիճակները:

Սակայն հենց նշյալ հասկացության բազմակողմանիություն էլ որոշակի դժվարություններ է ստեղծում դրա էությունը հասկանալու համար: Եվ դա այն դեպքում, երբ այն սահմանված է գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում: Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6 հոդվածի 20-րդ կետում այն սահմանված է որպես օրենքով նախատեսված կարգով ներկայացված հիմնավորում՝ որոշակի անձի կողմից քրեական օրենսգրքով արգելված որոշակի արարքի կատարման մասին: Մեղադրանքը սահմանելու համանման մոտեցում ենք տեսնում նաև մի շարք երկրների օրենսդրություններում: Այսպես, Ուկրաինայի քր.դատ.օր.-ի 3 հոդվածի 13-րդ կետում ևս սահմանված է քննարկվող հասկացությունը: Այսինքն՝ այդ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունը առաջնորդվում է այն տրամաբանությամբ, որ «մեղադրանք» հասկացության գործածությունը ենթադրում է դրա օրենսդրական ամրագրման անհրաժեշ-

¹ Ст'ю Теплова Е.Н. Обоснованность обвинения и подтверждение его доказательствами как гарантия прав и законных интересов обвиняемого при особом порядке судебного разбирательства // Правопорядок в России: проблемы совершенствования: материалы VIII Всероссийской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Май-июнь 2013 года. - М.: Моск. ун-т МВД России, 2014. - էջ 107-108:

տությունը:

Ինչպես նշեցինք, մեղադրանքի էության ըմբռնումից է մեծապես կախված քրեական դատավարության տեսակը, քանի որ, օրինակ, մեղադրանքը բացարձակացնելը՝ հասցնելով այն բռնաճնշումների, հալածանքների մակարդակի, նպաստում էր միջնադարյան պետություններում ինկվիզիցիոն քրեական դատավարության հաստատմանը²: Մեղադրանքը որպես մասնավոր շահի, իրավունքի պաշտպանության միջոց դիտելը նպաստել է մասնավոր-հայցային (մեղադրողական) քրեական դատավարության հաստատմանը, ինչը բնորոշ էր որոշ ստրկատիրական պետությունների, ինչպես նաև վաղ ավատատիրական շրջանի երկրներին: Ներկայումս պետությունները քրեական դատավարության բնույթը որոշելիս հիմք են ընդունում այն, թե ինչպես են իրենք և իրենց հասարակությունները ընկալում մեղադրանքը: Եթե մեղադրանքն ընկալվում է լոկ որպես մասնավոր գործ, որը վերաբերվում է առանձին անձի, ապա ընտրվում է քրեական դատավարության մրցակցային տեսակը: Միով բանիվ, եթե հասարակությունն ու պետությունը մեղադրանքը դիտում են ոչ միայն որպես քաղաքացու խախտված իրավունքները վերականգնելու և նրան շահերը պաշտպանելու միջոց, այլև հանրային շահի պաշտպանության միջոց, որը մասնավորապես դրսևորվում է հասարակական կարգուկանոնն ու անվտանգությունը վերականգնելով և պաշտպանելով, ապա ընտրվում է քրեական դատավարության խառը տեսակը:

Այս առումով ակնհայտ է, որ մեղադրանքն այն առանցքն է, որի շուրջը պտտվում է ամբողջ քրեական դատավարությունը: Դրա բովանդակությունից կախված՝ որոշվում է և ամբողջ քրեական դատավարության բովանդակությունը՝ որպես համապատասխան պետությունում ընդունված արդարադատության համակարգ: Դրանից մեծապես կախված է մասնավորի և հանրայինի միջև հարաբերակցությունը, որին հավանություն են տալիս տվյալ պետությունն ու հասարակությունը: Եթե բացարձակացվում է հանրային շահը, ապա նախապատվությունը տրվում է ինկվիզիցիոն կամ նեոինկվիզիցիոն քրեական դատավարությանը: Եթե նախապատվությունը տրվում է մասնավոր շահին, ապա ընտրվում է մրցակցային քրեական դատավարությունը, քանի որ մեղադրանքն սկսում

² St' u Рыжикова Е.М. Инквизиционный процесс // Судебная власть России: история, теория, практика. Сборник статей по материалам научно-практической конференции, Москва 14 декабря 2004 г. - М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2005. - էջ 84-92:

է դիտվել որպես հենց քաղաքացիների մասնավոր գործը: Այս երկու մոտեցումների միջև որոշակի փոխզիջումային տարբերակ է խառը քրեական դատավարությունը, որում մասնավոր հիմքերը հավասարակշռվում են հանրային հիմքերով:

Անվիճելի է, որ մասնավոր մեղադրանքով գործերը տարբերվում են հանրային մեղադրանքով գործերից: Դրանով պայմանավորված՝ երկու դեպքում էլ մեղադրանքը տարբերվում է: Այն հագենում է տարբեր իրավադրույթներով՝ կախված դատավարական ընթացակարգից, որում կիրառվում է: Մի դեպքում հարկ է լինում խոսել մասնավոր հիմքի գերակայության մասին, մյուս դեպքում՝ հանրային հիմքի: Սակայն թե՛ մեկ, թե՛ մյուս դեպքում, թեկուզ և տարբեր ծավալով, առկա է հանրային շահը, որն արտահայտվում է համապատասխան դատավարական գործողություններով և երաշխիքներով: Դա է խառը տիպի քրեական դատավարության յուրահատկությունը, որը բնորոշ է Հայաստանի Հանրապետությանը:

Խառը քրեական դատավարության առանձնահատկությունն այն է, որ և՛ հանրային, և՛ մասնավոր շահը չեն հակադրվում իրար, այլ հակառակը՝ համագործակցում են, որը ժողովրդավարական սոցիալական պետությունում դառնում է երաշխիք ինչպես մասնավոր շահի, այնպես էլ հանրային շահի առավելագույնս լիարժեք իրացման համար: Ընդ որում, դեռ պետք է հաշվի առնել, որ պատմականորեն խառը դատավարությունը ներառել է քրեական դատավարության հայցային տիպի և քրեական դատավարության որոնողական տիպի որոշ հատկանիշներ, որոնք էությանմբ տարբեր են³: Չէ՞ որ, ինչպես հայտնի է, քրեական դատավարության հայցային տիպը մասնավոր հիմքի վրա հիմնված դատավարությունն է, իսկ որոնողականը՝ հանրային հիմքի: Ընդ որում, որոնողական տիպին բնորոշ է այն, որ չի համակցվում մասնավոր հիմքի հետ և չի հանդուրժում դրան: Որոնողական դատավարության ժամանակ մասնավոր հիմքի մասին խոսելն անիմաստ է: Միևնույն ժամանակ հայցային դատավարությունում հռչակվում է մասնավոր հիմքի այնպիսի գերակայությունը, որ հանրայինը առավելագույնս մեկուսացվում է⁴: Այսինքն՝ դիտարկելով մասնավոր և հանրային հիմքերը քրեական

³ Ст'ю Азаренок Н.В. К вопросу о типе современного российского уголовного процесса // Российский юридический журнал. - Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 2010, № 3 (72). - էջ 83-88:

⁴ Ст'ю Давлетов А.А. Об оптимальном типе современного российского уголовного процесса // Проблемы модернизации правовой системы современного российского общества. Международная научная

դատավարության պատմական տիպերի համատեքստում, եզրակացնում ենք, որ դրանք անհաշտ հակադրություններ են: Համապատասխանաբար՝ մեղադրանքը ևս դատավարության նշյալ պատմական տիպերում փաստացի գործողությունների տարբեր համակարգ է:

Այդուհանդերձ, խառը տիպի քրեական դատավարությանը բնորոշ է մասնավոր և հանրային հիմքերի միանգամայն ներդաշնակ համակցությունը, չնայած այն բանին, որ այն պատմականորեն կապված է քրեական դատավարության վերոնշյալ երկու տեսակների հետ, ուստի և պետք է դառնար դրանց ժառանգորդը: Խառը տիպի քրեական դատավարությանը բնորոշ է նաև այն, որ ներառել է մասնավոր և հանրային հիմքերի այն տարրերը, որոնք անհաշտ հակադրության մեջ չեն միմյանց հետ, որոնք համակցելով կարելի է խուսափել քրեական դատավարության վերոհիշյալ տեսակներին հատուկ թերություններից: Ավելին, դրանց համակցումը կարող է ուժեղացնել մասնավոր և հանրային հիմքերի առավելությունները, որոնք դրսևորվում են քրեական դատավարության վերոնշյալ տեսակներում: Այս առումով գործող քրեական դատավարությունում մեղադրանքը, պատմականորեն լինելով քրեական դատավարության վերոնշյալ տեսակների իրավաժառանգորդը, ներկայումս արդեն այլ է և էականորեն տարբերվում է որոնողական և հայցային տիպի քրեական դատավարությունում եղած մեղադրանքից:

Խառը տիպի քրեական դատավարության յուրահատկություններից մեկն այն է, որ մեղադրանքը դրանում որակական փոփոխությունների է ենթարկվում: Ընդ որում, դրանք այնքան լուրջ են, որ անվարան կարելի խոսել մեղադրանքի փոխակերպման մասին քրեական դատավարության ամբողջ ընթացքում: Դա հատկապես ակնառու է դառնում մեղադրանքը նախաքննության և դատական քննության փուլերում համադրելիս:

Այն կապված է, մասնավորապես, ապացուցելու գործընթացի հետ: Այսպես, նախաքննության փուլն աչքի է ընկնում այն բանով, որ հիմնականում հավաքվում են ապացույցները⁵: Ուստի այդ փուլում մեղադրանքը որոշ չափով ենթադրական, կանխա-

конференция (г. Красноярск, 30 сентября - 1 октября 2010 г.: сборник докладов: в 2 т. Т. 2. - Красноярск: Центр информации, 2011. - էջ 288-290:

⁵ Ст'ю Анненков С.И., Громов Н.А., Кузнецова Ю.В. Дознание и предварительное следствие: сущность, задачи и значение стадии предварительного расследования // Следователь. - М.: Юрист, 2000, № 4. - էջ 12-18:

վարկաձային բնույթի է: Այս փուլում դեռ չկա ապացույցների բավարար ծավալ, որպեսզի տիրի լիակատար վստահություն կատարված հանցագործության մեջ որոշակի անձանց մեղավոր լինելու հարցում, ուստի արվող հետևությունները նախնական են և ոչ վերջնական: Բոլորովին այլ է պատկերը դատաքննության փուլում: Մեղադրանքն այստեղ արդեն աստիճանաբար ձերբազատվում է ենթադրական բնույթից, այն դառնում է ավելի կտրուկ և արդեն ներկայացվում որպես մեղադրանքի կողմից հանդես եկող, քրեական դատավարությանը մասնակից պաշտոնատար անձանց կարծիք: Ըստ այդմ՝ մեղադրանքը դատաքննության փուլում թեզ է, որի առնչությամբ մեղադրանքի կողմը որևէ կասկած չունի, ուստի և հիմնավորում է դատարանում: Այսինքն՝ միանգամայն ակնհայտ է մեղադրանքի ծագումնաբանությունը՝ կատարված հանցագործության մեջ որոշակի անձի մեղավորության մասին ենթադրությունից մինչև նրա մեղավոր լինելու մեջ համոզմունքը⁶: Ուստի մեղադրանքը նախաքննության փուլում որակապես տարբերվում է դատաքննության փուլի մեղադրանքից:

Մեղադրանքը ապացուցման գործընթացի լույսի ներքո դիտելը թույլ է տալիս տեսնել այնպիսի երևույթ դատարանում, որը կապված է պետական իշխանության հետ, ինչպես դրա երկփեղկումը: Այդ երևույթի էությունն այն է, որ քրեական դատավարության ժամանակ պետական իշխանությունը միաժամանակ և՛ առաջադրում է մեղադրանք, և՛ գնահատական է տալիս այդ մեղադրանքին, որի հիման վրա կայացվում է դատավճիռ: Այսինքն՝ պետական իշխանությունը ասես երկփեղկվում է, այն մի կողմից մեղադրանքի սուբյեկտ է, մյուս կողմից՝ դատավոր, որը պարտավոր է անաչառ գնահատել կողմի ներկայացրած փաստարկները և դրա հիման վրա անել եզրակացություն այն անձի մեղավորության կամ անմեղության մասին, որի նկատմամբ առաջադրվել էր մեղադրանքը: Պետական իշխանությունը՝ ի դեմս դատական մարմինների, կանգնում է բավականին բարդ խնդրի առջև. որոշել, թե ով է ճիշտ՝ պետությունը՝ ի դեմս մեղադրանքը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց, թե՞ մեղադրյալը, որը չի ընդունում այդ մեղադրանքը:

Այն, որ մեղադրանքը պաշտպանում են պետության պաշտոնատար անձինք հարց

⁶ St'u Бабури́н Д.В. Организация обеспечения поддержания государственного обвинения на стадиях уголовного судопроизводства // Следственная практика. - М.: Акад. Ген. прокуратуры РФ, 2012, Вып. 186. - էջ 132-138:

է ծնում. արդյո՞ք մեղադրանքը պետական իշխանության դրսևորում չէ: Հաստատական պատասխանը այս հարցին քանդում է քրեական դատավարության ամբողջ գաղափարախոսությունը՝ որպես կողմերի իրավահավասարության վրա հիմնված արդարադատություն: Չէ՞ որ եթե մեղադրանքը պետական իշխանության դրսևորում է, ապա ստացվում է, որ պետության իշխանական լիազորություններին հակադրվում է մեղադրյալի՝ մասնավոր անձի գործունեությունը, որը զուրկ է իր իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելու՝ գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված համապատասխան միջոցներից:

Սակայն դատողությունների նման ընթացքը չի համապատասխանում դատավարական այն իրականությանը, որը հիմնված է գործող քրեադատավարական օրենսդրության նորմերի վրա: Իրոք, օրինակ, քննիչը, լինելով մասնակից մեղադրանքի կողմից և միաժամանակ պաշտոնատար անձ, իր տրամադրության ներքո ունի իշխանական բնույթի բազմաթիվ միջոցներ⁷: Բայց այդ միջոցները առավելապես կապված են ապացույցներ հավաքելու անհրաժեշտության հետ, ինչն օգնում է վերստեղծելու կատարված հանցագործության պատկերը:

Մեղադրանքի կողմին՝ ի դեմս իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց, իշխանական լիազորություններով օժտելը առաջին հայացքից թվում է կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի խախտում: Մեղադրանքի կողմը հայտնվում է ակնհայտորեն ավելի նախապատվելի վիճակում՝ պաշտպանության կողմի համեմատ: Սակայն հենց իշխանական լիազորություններն են ստեղծում իրադրություն, որում կողմերը հայտնվում են հավասարեցված իրավիճակում: Չէ՞ որ եթե մեղադրանքի կողմը՝ ի դեմս իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց, չունենար իշխանական լիազորությունների մեծ զինանոց, ապա կհայտնվեր պաշտպանության կողմի հետ ակնհայտորեն ոչ հավասար վիճակում: Այն կլիներ ավելի թույլ, դա կխանգարեր կոնկրետ քրեական գործով արդարության վերականգնմանը:

Պաշտպանության կողմի ի սկզբանե ավելի շահավետ դիրք ունենալը պայմանավորված է այն բանով, որ քրեական գործ հարուցվելու և նախնական քննությունը սկսվելու պահին այն տիրապետում է մի միջոցի, որը չունի մեղադրանքի կողմը՝ ի դեմս

⁷ Ст'ю Рохлин В. Следователь: положение и полномочия //Законность. - М., 2005, № 10. - էջ 21-23:

իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց⁸: Այն տիրապետում է ճշմարտությանը, տեղյակ է կատարված հանցագործության հանգամանքներին: Դա բավականին ուժեղ միջոց է ոչ միայն արդարացի դատավճռի հասնելու, այլև քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու համար, այսինքն՝ անհասանելի դարձնելու արդարության հաստատումը կոնկրետ դատական քննության ժամանակ: Մեղադրյալը տիրապետում է այդ միջոցին, քանի որ անձամբ մասնակից է եղել այն իրադարձություններին, որոնք կոնկրետ քրեական գործով քննության առարկան են: Քննիչը, հետաքննության մարմինը, դատախազը այն անձինք են, որոնք նախապես որևէ առնչություն չեն ունեցել քննվող իրադարձություններին, ուստի և նույնքան ամբողջական տեղեկություններ չունեն կատարվածի մասին, որքան մեղադրյալը: Հենց այդ պատճառով էլ քննության սկզբնական փուլում նրանք ակնհայտորեն ավելի վատ իրավիճակում են, քան պաշտպանության կողմը:

Ասվածից հետևում է, որ չի կարելի մեղադրանքը համարել պետական իշխանության դրսևորում, որը հետապնդում է որոշակի անձին իր կատարած հանցագործության համար: Թեկուզև մեղադրանքը ենթադրում է դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառում, սակայն դրանք նույն բանը չեն: Պետական իշխանությունը լոկ կիրառում է քրեական դատավարությունում իր իշխանական լիազորությունները պարզելու որոշակի իրադարձության կամ գործողության հանգամանքները, որպեսզի այդ տեղեկությունների հիման վրա կայացվի արդար որոշում: Ընդ որում, ապացուցման գործընթացում քննիչը, համաձայն գործող քրեադատավարական օրենսդրության, չպետք է սահմանափակվի միայն մեղադրական ապացույցներով:

Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 53 հոդվածի 3-րդ մասում նշվում է քննիչի պարտականությունը՝ իրականացնելու բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննություն: Դա նշանակում է, որ քննիչը չի կարող սահմանափակվել միայն մեղադրական ապացույցներով: Նա պարտավոր է նաև հավաքել, ստուգել և գնահատական տալ արդարացնող ապացույցներին: Այսինքն՝ քննիչի վերոնշյալ իշխանական լիազորություններն ուղղված են ոչ թե որոշակի անձին մեղադրելուն, այլ իրականում գոյություն ունեցող փաստերը, իրադարձությունները, հանգամանքները պարզելուն: Սա հիմք է տլիս պնդելու, որ քննիչը

⁸ Ст'ю Подольный Н.А. Истина в деятельности адвоката при осуществлении им защиты в уголовном судопроизводстве // Адвокатская практика. – М.: Юрист, 2010, № 1. – էջ 21-23:

քրեական դատավարությունում իրականացնում է քննության գործառույթ:

Իշխանական լիազորություններն իրացնելու հարցին քրեական դատավարությունում մեղադրանքի կողմից մասնակցող իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց նման մոտեցումը բնորոշ է բոլոր երկրների քրեադատավարական օրենսդրություններին: Այսպես, Ուկրաինայի քր.դատ. օր-ի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասում ևս նշված է քննիչի պարտականությունը ապահովելու նախնական քննության լրիվությունը, օբյեկտիվությունը և բազմակողմանիությունը: Ասվածից հետևում է, որ նշյալ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունը քննիչին՝ որպես պետական իշխանության ներկայացուցչի օժտում է իշխանական լիազորություններով ոչ թե մեղադրյալի նկատմամբ ճնշումներ բանեցնելու համար, այլ այն բանի, որ քննիչը ստեղծի բարենպաստ պայմաններ դատարանի կողմից արդար դատավճիռ կայացնելու համար: Դրանով վերոնշյալ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունը մերժում է մեղադրանքը որպես քրեադատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառման հնարավորություն ընկալելը:

«Մեղադրանք» հասկացությունն ունի երկու ասպեկտ, որոնք արտացոլում են դրա էությունը՝ նյութական և դատավարական: Մեղադրանքի նյութաիրավական ասպեկտը ներառում է հատկանիշների, փաստերի և հանգամանքների հանրագումարը, որը թույլ է տալիս հետևություն անել համապատասխան հանցակազմի առկայության և հանցագործությանը համապատասխան անձի մեղսակցության մասին⁹: Սա թեզ է, որն առաջադրում է մեղադրանքի կողմը և որն արտացոլվում է հատուկ դատավարական ակտում՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ (<< քր.դատ.օր.-ի 64 հոդվածի 1-ին մաս): Այսպես, << քր.դատ.օր.-ի 64 հոդվածի 2-րդ մասում նշված է, որ մեղադրյալն իրավունք ունի իմանալու, թե ինչի համար է մեղադրվում: Դրանով ուշադրություն է հրավիրվում մեղադրանքի նյութաիրավական ասպեկտին: Բացի այդ, << քր.դատ.օր.-ի 6 հոդվածի 1-ին մասի 20-րդ կետում ևս ուշադրություն է հրավիրվում մեղադրանքի նյութաիրավական ասպեկտին, քանի որ այստեղ ահրաժեշտ է համարվում նշել, թե Քրեական օրենսգրքով արգելված ինչ արարք է կատարվել:

Մեղադրանքի նյութաիրավական ասպեկտի անհրաժեշտությունն ու նշանակու-

⁹Տե՛ս Канищев А.В., Новичков В.Е. Некоторые проблемы понятия, системы и содержания уголовно-правового обвинения и уголовно-правовой защиты // Вестник Калининградского юридического института МВД России. – Калининград: Изд-во Калинингр. ЮИ МВД России, 2007, № 1 (13). – էջ 75-81:

յունը պայմանավորված են մեղադրյալի պաշտպանվելու իրավունքով՝ որպես քրեական դատավարության սկզբունքի, որը ճանաչում են աշխարհի բոլոր քաղաքակիրթ երկրները: Նշյալ իրավունքը տեղ է գտել նաև միջազգային-իրավական փաստաթղթերում, որոնք հիմք են ծառայում բազմաթիվ երկրների նորմաստեղծության համար՝ ներառյալ մեր երկրի: Այսպես, համաձայն ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի՝ 10.12.1948թ. ընդունած Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 10 հոդվածի՝ յուրաքանչյուր ոք իր իրավունքներն ու պարտականությունները ճշտելու և իրեն ներկայացված քրեական մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար լիակատար հավասարության հիման վրա իրավունք ունի պահանջելու, որ իր գործը հրապարակայնորեն և արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ քննվի անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից: Այսինքն՝ լիարժեք պաշտպանությունը ենթադրում է իմանալ այն, թե ինչում է մեղադրվում որոշակի անձը: Իսկ դա ուղակիորեն մատնանշում է մեղադրանքի նյութափրավական ասպեկտի անհրաժեշտությունն ու նշանակությունը նշյալ իրավունքը պաշտպանելու հարցում: Առանց դրա անհնար է լիարժեքորեն պաշտպանել սեփական իրավունքները դատարանում, հետևաբար և անհնար է կայացնել արդարացի դատավճիռ¹⁰: Այսինքն՝ միանգամայն ակնհայտ է մեղադրանքի նշյալ ասպեկտի օգտավետությունը ոչ միայն մեղադրանքի կողմի, որը հնարավորություն է ստանում հստակորեն ձևակերպելու իր դատավարական դիրքորոշումը, այլև պաշտպանության կողմի համար, որը իմանալով, թե որն է մեղադրանքի էությունը, կարող է կազմակերպել մեղադրյալի իրավունքների ու օրինական շահերի արդյունավետ պաշտպանությունը:

Մեղադրանքի նյութափրավական ասպեկտը բավականին հստակորեն ձևակերպված է նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայում (Հռոմ, 04.11.1950), որում ամրագրված է մեղադրյալի իրավունքը անհապաղ և հանգամանորեն, իրեն հասկանալի լեզվով ծանուցվելու իրեն ներկայացվող մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին (հոդված 6, մաս 3, կետ «ա»): Դրանով իսկ նշյալ կոնվենցիան փաստում է, որ առանց նյութափրավական ասպեկտի չի կարող լինել մեղադրյալի իրավունքների և օրինական շահերի լիարժեք պաշտպանություն:

¹⁰ St'u Зеленина О.А. Особенности процессуального статуса обвиняемого в российском уголовном судопроизводстве // Современные проблемы и перспективы развития предварительного следствия в Российской Федерации: сборник научных трудов. - Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. ин-та МВД России, 2014. - էջ 30-33:

Պետությունների մեծ մասն ընդունել է այս սկզբունքները և ամրագրել իրենց սահմանադրություններում և քրեադատավարական օրենսդրություններում: Այսպես փոփոխված ՀՀ Սահմանադրության 67 հոդվածը նվիրված է մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքին, որում ամրագրված են հանցագործության համար մեղադրվող յուրաքանչյուր անձի մինիմալ իրավունքները:

Մեղադրանքի նյութաիրավական ասպեկտը մեղադրանքի կողմից առաջադրվող թեզն է հանցագործություն կատարելու մեջ որոշակի անձի մեղավորության մասին, որը նախատեսված է Քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով: Այդ թեզը քրեական դատավարության ընթացքում կարող է փոփոխվել որոշակի նոր ապացույցների ազդեցությամբ, որոնք թույլ են տալիս փոքր-ինչ այլ դիտանկյունից գնահատելու կատարված հանցագործությունը:

Նյութաիրավական ասպեկտը դիալեկտիկական կապի մեջ է դատավարական ասպեկտի հետ՝ կազմելով մեկ միասնություն՝ դրանով իսկ որոշակի դարձնելով մեղադրանքի հասկացությունը: Նշված մոտեցումը մենք հանդիպում ենք նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներում, այսպես Գ. Ճաղարյանի և այլոց գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորվել այն մասին, որ «(...) մեղադրանքը հանդիսանում է քրեադատավարական այն ինստիտուտը, որի միջոցով ապահովվում է հանրային քրեական հետապնդման կառուցակարգի գործունեությունը: Մեղադրանքը հանցակազմը կոնկրետ հանցագործության հանգամանքների և այն կատարած անձի հետ կապող դատավարական միջոցն է, և այդ պատճառով էլ մեղադրանքը կարելի է դիտարկել որպես հանցակազմի հատկանիշների դատավարական արտահայտություն, որից ածանցյալ է նաև քրեական արդարադատության իրականացման գործառույթը (...)»¹¹:

Ակնհայտ է, որ դատավարական ընթացակարգից դուրս, քրեական օրենքով նախատեսված՝ որոշակի անձի կողմից հանցագործություն կատարելու մասին թեզը թերի է և միակողմանի: Չէ՞ որ անհրաժեշտ է ոչ միայն ճիշտ ձևակերպել այն՝ հաշվի առնելով որոշակի արարքը որպես հանցագործություն որակելու հատկանիշները, այլև այն առաջադրելիս ճիշտ ծանուցել քրեական դատավարության մյուս մասնակիցներին, առաջին

¹¹ Տե՛ս Գրիգորի Խաչատուրի Ճաղարյանի և այլոց գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012թ. օգոստոսի 24-ի թիվ ԵՇԴ/0002/01/11 որոշման 15-րդ կետը:

հերթին՝ մեղադրյալին: Որպեսզի մեղադրյալն իմանա, թե ինչի համար է մեղադրվում, հարկավոր է ծանուցել նրան համապատասխան մեղադրանքի մասին: Այլապես չի կարելի խոսել մեղադրանքի մասին: Մեղադրանքի ձևակերպման մեջ, բացի հանցավորի մասին տվյալներից, հանցագործության տեղից, ժամանակից և եղանակից, մանրամասնորեն և հստակ պետք է նշվեն արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ըկած փաստերը՝ հանցագործության դեպքի և դրա հետ կապված հանգամանքների մանրակրկտ նկարագրությունը: Արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքի իրացման առումով անընդունելի է, երբ իրավասու պաշտոնատար անձը համապատասխան դատավարական փաստաթղթերում մեղադրանքը ձևակերպելիս սահմանափակվի միայն քրեական օրենքով արգելված արարքի ընդհանրական նկարագրությամբ: Նույն կերպ անընդունելի է, երբ հանցանքը մի խումբ անձնաց կողմից կատարված լինելու դեպքում հանցակիցներին ներկայացվում է միևնույն մեղադրանքը՝ առանց հստակեցնելու նրանցից յուրաքանչյուրի կոնկրետ գործողությունները, հանցագործությանը նրանցից յուրաքանչյուրի մասնակցության բնույթն ու աստիճանը:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր մեկ այլ որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ ՀՀ քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով մեղադրանք առաջադրելիս քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինը համապատասխան դատավարական փաստաթղթերում, ի թիվս այլոց, պարտավոր է ամրագրել նշված քրեաիրավական նորմով նախատեսված, հանրության համար վտանգավոր և քրեորեն պատժելի արարքի բոլոր հատկանիշները, այդ թվում՝ այն, թե հանցակիցներից յուրաքանչյուրը ում նկատմամբ և ինչպիսի բռնություն է գործադրել կամ այդպիսին գործադրելու սպառնալիք է տվել կամ ինչ գույք է ոչնչացրել կամ վնասել: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ առանց նշված փաստական հանգամանքները պարզելու և մեղադրանքի ձևակերպման մեջ արտացոլելու հնարավոր չէ հանցակիցների արարքները որակել որպես մի խումբ անձնաց կամ կազմակերպված խմբի կողմից կատարված խուլիգանություն¹²:

Քննելով դատավարական ասպեկտը՝ հարկավոր է նկատել, որ մեղադրանքը դատավարական գործողությունների միանգամայն որոշակի համակարգ է, որը ոչ միայն

¹² Տե՛ս Արթուր, Մացակ և Արմեն Բադալյանների վերաբերյալ որոշում, ԼԴ/0227/01/12:

ուղղված է որոշակի մեղադրյալի դեմ, այլև բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում հենց նրա պաշտպանության համար¹³: Իսկապես, մեղադրանքը պարունակում է թեզ, որը բացահայտում է որոշակի անձի հանցագործություն կատարելը: Այն հիմք է դառնում մեղադրյալի նկատմամբ դատավարական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու որոշում ընդունելու համար, ինչը սահմանափակում է նրա իրավունքներն ու ազատությունները: Սակայն, մյուս կողմից, հենց սահմանված դատավարական կարգով մեղադրանք առաջադրելը հնարավորություն է տալիս մեղադրյալ ճանաչված կոնկրետ անձին իմանալու, թե ինչի համար է ինքը մեղադրվում և դրա շնորհիվ կազմակերպելու իր պաշտպանությունը: Բացի այդ, մեղադրանք առաջադրելը հիմք է անձին մեղադրյալ ճանաչելու համար: Այդ կարգավիճակը, համապատասխանաբար, օժտում է նրան դատավարական իրավունքների մի ամբողջ համակարգով, ինչը դառնում է պաշտպանվելու արդյունավետ միջոց՝ թույլ տալով նշյալ անձին դառնալ քրեական դատավարության ակտիվ մասնակից՝ հիմնավորելով մեղադրանքին հակընդդեմ իր թեզերը: Ընդ որում, մեղադրյալը ստացած իրավունքները իրացնում է դատավարական բնույթի գործողություններում իր շահերը պաշտպանելիս: Առանց մեղադրանքի նշյալ գործողություններն անհնար կլինեին, ուստի և անհնար կլինեին հենց մեղադրյալի կողմից իր իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելը:

Պաշտպանության իրավունքի իրացման համար մեղադրանքի ձևակերպման կարևորության հարցի վերաբերյալ դիրքորոշում է հայտնել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը: մասնավորապես, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի (ա) ենթակետի դրույթները մեղադրյալին իրավունք են վերապահում տեղեկացված լինելու ոչ միայն մեղադրանքի համար առիթ հանդիսացած նյութական փաստերի մասին, այլ նաև այդ փաստերի մանրամասն իրավական որակման մասին¹⁴:

Դատավարական ասպեկտը թույլ է տալիս տեսնել, որ մեղադրանքն ամբողջ քրեական դատավարության յուրօրինակ շարժիչ է: Չէ՞ որ ըստ էության քրեական դատավարությունը իրավամբ կարելի է ներկայացնել որպես երկու կողմի վեճ այն թեզի

¹³ St'u Фомин М.А. Порядок предъявления обвинения требует изменений в законе // Уголовный процесс. - М.: ЗАО "Акцион-Медиа", 2014, № 11. - էջ 68-72:

¹⁴ St'u Pelisser and Sassi v. France, 1999 թվականի ապրիլի 25-ի վճիռը, կետ 51:

ճշմարտացիության վերաբերյալ, որը և կոչվում է մեղադրանք: Մեղադրանքը այն էներգիայի աղբյուրն ու մղիչն է, որը շարժում է քրեական դատավարությունը արդար դատավճիռ կայացնելու ուղղությամբ:

Պետք է նկատել, որ մեղադրանքի հենց դատավարական ասպեկտն է կատարում գաղափարախոսական գործառույթը, ըստ որի՝ դատավարական գործողությունների համակարգում արտացոլվում է ամբողջ քրեական դատավարության գաղափարախոսությունը: Այդպես է, որովհետև, որպես դատավարական բնույթի գործողությունների համակարգ, հենց մեղադրանքին են անմիջականորեն առնչվում այնպիսի հիմնարար սկզբունքները, ինչպիսին են անմեղության կանխավարկածի, կողմերի մրցակցության և հավասարության, մեղադրյալի պաշտպանվելու իրավունքի սկզբունքները: Նշյալ սկզբունքները պայմանավորում են մեղադրանքի և ամբողջ քրեական դատավարության առավել նշանակալի յուրահատկությունները: Դրանք թույլ են տալիս հետևություն անել տվյալ երկրի ժողովրդավարության և մարդասիրության մասին: Բայց դրանք առաջին հերթին բնութագրում են մեղադրանքը, ընդ որում, ամենից առաջ՝ դրա դատավարական կողմը: Հենց այդ պատճառով էլ մեղադրանքի դատավարական ասպեկտը գաղափարախոսության կրողն է:

Դատավարական ասպեկտը թույլ է տալիս նկատել, որ մեղադրանքը ամբողջ քրեական դատավարության առարկան է¹⁵: Այսինքն՝ քրեական դատավարությունն ուղղված է մեղադրանքի առաջ քաշած հարցերի ու հիմնախնդիրների լուծմանը: Այդ կարգավիճակում մեղադրանքը պայմանավորում է ոչ միայն ամբողջ քրեական դատավարությունը, այլև որոշակի քրեական գործի քննության ընթացքը: Այն քրեական դատավարության առանցքն է, քանի որ դատավարական գործողությունների զգալի մասն արտացոլում է հենց մեղադրանքի առանձնահատկությունները:

Պետք է նշել, որ մեղադրանքի դատավարական ասպեկտը արտացոլված է քրեադատավարական օրենսդրության բազմաթիվ նորմերում: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 6 հոդվածի 20-րդ կետում խոսվում է ոչ միայն մեղադրանքի նյութաիրավական ասպեկտի, այլև դրա դատավարական ասպեկտի մասին: Այստեղ նշված է, որ մեղադրանքը ոչ

¹⁵ Ст'а Бобылев М.П. Обвинение как предмет уголовного правосудия // Уголовная юстиция: состояние и пути развития. Региональная научно-практическая конференция, Тюмень, 28-29 ноября 2002 г.. - Тюмень: ИПЦ "Экспресс", 2003. - էջ 102-105:

թե պարզապես որոշակի անձի կողմից քրեորեն պատժելի արարք կատարելու հիմնավորումն է, այլ այն, որ այդ հիմնավորումը տրված է ՀՀ քրեադատական տավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով: Այսինքն՝ այդ նորմում բավականին հստակ սահմանվում է մեղադրանքի ոչ միայն նյութաիրավական ասպեկտը, այլև դրա դատավարական ասպեկտը:

Գործող քրեադատավարական օրենսգրքով սահմանված կարգը, որի մասին հիշատակվում է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 6 հոդվածի 20-րդ կետի վերոնշյալ նորմում, գործում է ընթացակարգային բնույթի մի շարք նորմերում, մասնավորապես՝ ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածում, որն այդպես էլ կոչվում է. «Մեղադրանք առաջադրելու կարգը»: Հենց այս կարգն էլ մեղադրանքի դատավարական ասպեկտն է: Դատավարական ասպեկտին կարելի է դասել նաև ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 («Որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքը և կարգը») և 204 («Մեղադրանքի փոփոխումը և լրացումը») հոդվածների պահանջները:

Մեղադրանքը ոչ միայն հանցագործություն կատարելու մեջ որոշակի անձի մեղավորության մասին պնդումն է, այլև այդ մեղադրանքն առաջադրելու հատուկ կարգը՝ սահմանված քր.դատ.օր.-ով: Այսինքն՝ մեղադրանքը ոչ միայն պնդում է քրեորեն պատժելի արարք կատարելու մեջ որոշակի անձի մեղավորության մասին, այլև գործողությունների համակարգ է, որի շնորհիվ այդ պնդման մասին ծանուցվում է նշյալ անձը:

Մեղադրանքի դատավարական ասպեկտին մեծ նշանակություն էր տրվում նաև նախկինում գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում: Այսպես, ՀԽՍՀ քր.դատ.օր.-ի 135 հոդվածում սահմանված էր որպես մեղադրյալ ներգրավելու կարգը, որում ասված էր, որ հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրանք առաջադրելու բավականաչափ հիմքերի առկայության դեպքում քննիչը կայացնում է պատճառաբանված որոշում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին: ՀԽՍՀ քր.դատ.օր.-ի 140 հոդվածում սահմանված էր մեղադրանք առաջադրելու կարգը: Բոլոր այդ դատավարական գործողությունները հանդես էին գալիս որպես մեղադրանքի անբաժանելի մաս: Դրանից ելնելով՝ ակներև է, որ ներկայումս գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը նախկինում գործողի ժառանգորդն է մեղադրանքի ըմբռնման մասով:

Հարկ է նշել նաև, որ միջազգային փաստաթղթերին բնորոշ է այն, որ դրանք ևս

մեղադրանքի մեջ տեսնում են ոչ միայն նյութաիրավական, այլև դատավարական ասպեկտը: Այսպես, արդեն հիշատակված ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի՝ 10.12.1948թ. ընդունած Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 10 հոդվածում ուշադրություն է հրավիրվում մեղադրանքի ոչ միայն նյութաիրավական, այլև դատավարական ասպեկտին՝ նշելով համապատասխան դատավարական ընթացակարգերը:

Նույնը բնորոշ է նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիային (Հոռմ, 04.11.1950), որի 6-րդ հոդվածում ուշադրություն է հրավիրվում մեղադրանքի ոչ միայն նյութաիրավական, այլև դատավարական ասպեկտին: Դա թույլ է տալիս հետևություն անել այն մասին, որ մեղադրանքը պետք է դիտել ոչ միայն որպես պնդում քրեորեն պատժելի արարք կատարելու մեջ որոշակի անձի մեղավորության մասին, այլև օրենքով միանշանակորեն ձևակերպված և իրավապահ մարմինների գործունեության մեջ գործնականում կիրառվող ընթացակարգ: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի («բ») ենթակետի մասով բերված բողոքի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանը գտել է, որ («ա») և («բ») ենթակետերը կապված են միմյանց հետ, և որ մեղադրանքի բնույթի և առիթների մասին տեղեկացված լինելու իրավունքը պետք է դիտել պաշտպանության նախապատրաստության լույսի ներքո¹⁶:

Քննարկված կողմերի (նյութաիրավական և դատավարական) միասնությունը թույլ է տալիս դիտարկել մեղադրանքի բովանդակությունը: Դրա էությունն այն է, որ եթե առկա է քրեորեն պատժելի արարք կատարելու մեջ որոշակի անձի մեղավորության մասին պնդումը, սակայն այն չի առաջադրվել օրենքով սահմանված ընթացակարգով, ապա դա դեռ մեղադրանք չէ: Հետևաբար, օրենքով սահմանված գործողությունների հատուկ համակարգը, նույնպես պետք է լինի հետազոտության առարկա՝ մեղադրանքի բովանդակությունը հասկանալու համար: Գործողությունների այդ համակարգը ևս կազմում է մեղադրանքի բովանդակությունը:

«Մեղադրանք» հասկացության հետազոտությունը բնավ ոչ միշտ է ընթացել նշյալ երկու ասպեկտների միջոցով: Հնչած տեսակետների վերլուծությունից երևում է, որ մեղադրանքի հասկացության վերաբերյալ բանավեճը առավել հաճախ ծագել է այն պատ-

¹⁶ St' u Pelisser and Sassi v. France, 1999 թվականի ապրիլի 25-ի վճիռը, կետ 54:

ճառով, որ հեղինակները ընդունել են նշյալ ասպեկտներից միայն մեկը՝ ամբողջովին անտեսելով մյուսը¹⁷: Ներկայումս նույնպես բանավեճի հիմնական պատճառներից մեկը հենց այն է, որ բացակայում է ցանկությունը ընդունելու, որ մեղադրանքը քրեական դատավարության բավականին բարդ կատեգորիա է, և այն միայն մեկ ասպեկտով դիտարկել չի կարելի, քանի որ դրանով հետազոտվող հասկացությունը լրջորեն աղքատանում է: Այդ պատճառով չի կարելի մեղադրանքի նյութաիրավական և դատավարական ասպեկտները համարել փոխբացառող հակադրություններ: Դրանք միասնական են, և դրանց միասնականության մեջ է մեղադրանքի էությունը: Ուստի այս դեպքում որևէ փոխբացառման մասին խոսել չի կարելի, որովհետև դա աղավաղում է դատավարական իրականությունը: Միևնույն ժամանակ, մեղադրանքի հասկացությունը որպես նշյալ երկու կողմերի միասնություն, ունի լուրջ մեթոդաբանական նշանակություն, քանի որ հնարավորություն է տալիս հասկանալու դրա բնույթը և ներկայումս գոյություն ունեցող ամբողջ քրեական դատավարության, այսինքն՝ խառը տիպի քրեական դատավարության բնույթը¹⁸:

Մեղադրանքը վերոնշյալ երկու կողմերի համատեքստում քննելը թույլ է տալիս տեսնել դրա էության բնութագրական գծերը: Դրանց շարքին դասվում են՝

1) ինքնին թեզը, որը պնդում է որոշակի անձի մեղավորությունը հանցագործություն կատարելու մեջ, ինչը նախատեսված է քրեական օրենքի համապատասխան նորմով,

2) այդ թեզը որպես մեղադրանք ձևակերպելը, այսինքն՝ այն համապատասխանեցնելը պահանջներին, որոնք ներկայացնում է օրենքը մեղադրանքին,

3) մեղադրանքը հիմնավորելը գործով ձեռք բերված ապացույցներով՝ դրանք որոշակի համակարգի մեջ դասավորելով, որը թույլ է տալիս միանշանակ հետևություն անել որոշակի անձի կողմից հանցագործությունը կատարելու մասին,

4) մեղադրանքի կողմի գործունեությունը առաջադրված մեղադրանքը պաշտպա-

¹⁷ Струкова В.В. Возникновение и развитие понятия обвинения в уголовном процессе // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. - Курск: ГОУ ВПО "Юго-Западный госуниверситет", 2013, № 2. - էջ 67-71:

¹⁸ Шадрин Е.Г. К вопросу о понятии обвинения в уголовном процессе России // Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью в современных условиях. Материалы Всероссийской научно-практической конференции (27-28 октября 2005 г.). - Тюмень: Изд-во ТГИМЭУП, 2006, Вып. 2. - էջ 292-295:

նելու ուղղությամբ,

5) մեղադրանքի կողմի մյուս դատավարական գործունեությունը, որն ուղղված է մեղադրանքը պաշտպանելու համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը:

Արդեն նշել ենք, որ մեղադրանքը ըստ էության քրեական դատավարության առարկա է, քանի որ հենց մեղադրանքի վրա է կենտրոնացած ամբողջ գործունեությունը քրեական դատավարության շրջանակում: Կասկած չկա, որ քրեական դատավարության էությունը մրցակցությունն է, վեճը, որ ընթանում է մեղադրանքի կողմի և պաշտպանության կողմի միջև¹⁹: Ընդ որում, այն ընթանում է հենց մեղադրանքի շուրջ: Մեղադրանքի կողմը հիմնավորում է մեղադրական թեզը, իսկ պաշտպանության կողմը ձգտում է հերքել այն: Ուստի և մեղադրանքը քրեական դատավարության առարկա է:

Մեղադրանքը ևս ունի իր առարկան, այսինքն՝ այն, ինչին դա ուղղված է: Մեղադրանքի առարկային անմիջական առնչություն ունի անվանումների ցանկը, որը նշված է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 3-րդ մասում, որում սահմանված է, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման նկարագրական-պատճառաբանական մասում պետք է նշված լինեն՝

1) մեղադրյալի անունը, ազգանունը և նրա անձի մասին այլ տվյալներ,

2) մեղադրանքի ձևակերպումը՝ նշելով հանցագործության տեղը, ժամանակը, եղանակը և մյուս հանգամանքները:

Բացի այդ, որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման եզրափակիչ մասում շարադրվում է՝

1) անձին գործով որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը,

2) Քրեական օրենսգրքի հոդվածը, հոդվածի մասը կամ կետը, որոնցով նախատեսված է կատարված հանցանքի համար պատասխանատվությունը:

Անշուշտ, ասել, որ վերոթվարկյալ բոլոր կետերը մեղադրանքի առարկա են, ճիշտ չի լինի: Օրինակ՝ մեղադրյալի անունը, ազգանունը և նրա անձի մասին այլ տվյալները ինքնըստինքյան մեղադրանքի առարկա չեն: Սակայն հենց նշյալ թվարկումները բավականին պարզ ու հստակ մատնանշում են մեղադրանքի առարկան: Այսպես, բերված թվարկումներից պարզորոշ երևում է, որ մեղադրանքի առարկան որոշակի անձի մե-

¹⁹ Ст'ю Колоколов Н.А. Обвинение и защита в российском уголовном процессе: баланс интересов - иллюзия или реальность // Уголовное судопроизводство. - М.: Юрист, 2006, № 2. - էջ 2-7:

դավորությունն է ենթադրյալ քրեորեն պատժելի արարք կատարելու մեջ՝ նշելով Քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածը:

Մեղադրանքի առարկայի նման սահմանումը լիովին համապատասխանում մեղադրանքի ընդհանուր հայեցակարգին, որի համաձայն մեղադրանքն այն առանցքն է, որի շուրջը պտտվում է ամբողջ քրեական դատավարությունը: Իսկ մեղադրանքն ինքը պտտվում է այն թեզի շուրջը, որում նշվում է, թե ով է մեղավոր ենթադրյալ հանցագործության մեջ և հատկապես որ հանցագործության: Նշյալ թեզն առկա է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ, ուստի այդ փաստաթուղթը պետք է համարել հիմնականներից մեկը քրեական դատավարությունում:

Համաձայն ՀՀ քր.դատ.օր-ի 371 հոդվածի՝ դատավճռի նկարագրական-պատճառաբանական մասում պետք է նշվի մեղադրանքի բովանդակությունը: Ըստ այդմ՝ հարց է ծագում, թե ինչ պիտի հասկանալ այդ ասելով, և ինչպես է մեղադրանքի բովանդակությունը հարաբերակցվում մեղադրանքի առարկայի հետ²⁰:

Դատելով համատեքստից, որում գործածվում է նշյալ հասկացությունը, այն իմաստով մոտ է մեղադրանքի առարկայի հասկացությանը, թեև ոչ ամբողջովին է համընկնում դրան: Վերոթվարկյալ ցանկից բացի, բովանդակությունը ներառում է նաև ապացույցները, որոնցով հիմնավորվել է համապատասխան մեղադրանքը:

Մեղադրանքի առարկան կապված է ապացուցման առարկայի հետ²¹: Այսպես, եթե համեմատենք դրանք, ապա դրանց միջև շատ ընդհանրություններ են ի հայտ գալիս: ՀՀ քր.դատ.օր-ի 107 հոդվածում նշված են քրեական գործով ապացուցման ենթակա հանգամանքները: Դրանք կազմում են ապացուցման առարկան: Դրանց շարքում, մասնավորապես, նշվում են դեպքը և հանգամանքները (կատարման ժամանակը, տեղը, եղանակը և այլն) (ՀՀ քր.դատ.օր-ի 107 հոդվածի 1-ին կետ): Տվյալ հանգամանքը, ինչպես արդեն նշվել է, փոքր-ինչ այլ ձևակերպմամբ, հիշատակվում է ՀՀ քր.դատ.օր-

²⁰ Ст'ю Андреянов В.А. Предмет и содержание обвинения // Актуальные проблемы совершенствования российского законодательства и правоприменения: Материалы международной научно-практической конференции (г. Уфа, 29 апреля 2009 г.): В 3 ч. Ч. 3: Уголовно-правовые проблемы. - Уфа: Акад. ВЭГУ, 2009. - էջ 10-17:

²¹ Ст'ю Филиппов П.М. Связь и совпадение предмета доказывания по уголовному обвинению и по гражданскому иску // Вопросы укрепления социалистической законности на предварительном следствии. Труды Высшей следственной школы МВД СССР. - Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1976, Вып. 13. - էջ 119-122:

ի 202 հոդվածի 3-րդ մասում, այսինքն՝ որպես մեղադրանքի առարկան կազմող հանգամանք: Նույն կերպ ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածի 2-րդ կետում նշվում է կասկածյալի և մեղադրյալի առնչությունը դեպքին, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ կետում խոսվում է քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարելու մեջ անձի մեղավորության մասին: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 3-րդ մասում ասվում է այն մասին, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման եզրափակիչ մասում պետք է տեղ գտնի անձին գործով որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը, այսինքն՝ դրանով ընդունվում է անձի մասնակցությունը կատարված հանցագործությանը: Ինչպես երևում է, տվյալ դեպքում ևս առկա է այն հանգամանքների համատեղումը, որոնք ապացուցման առարկայի և մեղադրանքի առարկայի տարրեր են: Նույն պատկերն է նաև ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածի 3-րդ կետում՝ հանցագործության՝ քրեական օրենքով նախատեսված հատկանիշների առումով, որոնք նույնպես կազմում են ապացուցման առարկան: Այդ հանգամանքը փոքր-ինչ այլ ձևակերպմամբ իբրև հիմնական տարր նշվում է որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման եզրափակիչ մասում (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 3-րդ մաս)

Ապացուցման առարկայի և մեղադրանքի առարկայի միջև համընկնումների կապակցությամբ երբեմն առաջարկվում է դիտարկել դրանք որպես տարբեր եզրույթներ, որոնք նշանակում են մեկ հասկացություն: Ընդ որում, կախված համատեքստից, կարող է կիրառվել այդ երկու հասկացություններից կա՛մ մեկը, կա՛մ մյուսը: Մասնավորապես, եթե խոսքը անձին որպես մեղադրյալ ճանաչելու մասին է, ապա ենթադրվում է, որ դա մեղադրանքի առարկան է: Իսկ եթե խոսքը ապացուցման գործընթացի մասին է, ապա գործածվում է ապացուցման առարկա եզրույթը:

Սակայն, կարծում ենք, ամեն ինչ այդքան պարզ չէ: Օրինակ՝ ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածում ապացուցման ենթակա հանգամանքների շարքում նշվում են քրեական օրենքով նախատեսված՝ պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները (5-րդ կետ): Ակնհայտ է, որ մեղքը մեղմացնող հանգամանքները չի կարելի դիտել որպես համապատասխան մեղադրանքը կազմող հանգամանքներ²²: Այլապես դա կհակասեր առողջ դատողությանը. չէ՞ որ չի կարելի մեղադրել այն բանում, որ

²² Ст'ю Лубшев Ю. Смягчающие вину обстоятельства в руках защитника // Российская юстиция. - М.: Юрид. лит., 1996, № 10. - էջ 42-44:

դա մեղմացնում է համապատասխան անձի մեղքը: Ուստի ապացուցման առարկան կազմող նշյալ հանգամանքը ոչ մի դեպքում չի կարելի համարել նաև մեղադրանքը կազմող առարկա: Այսինքն՝ մեղադրանքի առարկայի հետ նա որևէ առնչություն չունի:

Բացի այդ, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածի 6-րդ կետում որպես ապացուցման ենթակա հանգամանքներ նշվում են այն հանգամանքները, որոնցով դատավարության մասնակիցը կամ քրեական դատավարությանը մասնակցող այլ անձը հիմնավորում է իր պահանջները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով: Նշյալ հանգամանքներին են դասվում ոչ միայն այն հանգամանքները, որոնք մեղադրական բնույթի են, այլև այնպիսիները, որոնք արդարացնում են մեղադրյալի գործողությունները: Այդ հանգամանքները չեն կարող միաժամանակ դիտվել և՛ որպես ապացուցման առարկան կազմող, և՛ որպես մեղադրանքի առարկան կազմող հանգամանքներ: Համապատասխան մեղավոր անձին արդարացնող հանգամանքները մեղադրանքի հետ ոչ մի առնչություն չունեն:

Նշյալ պատճառով մեղադրանքի առարկան և ապացուցման առարկան իրար մոտ, ինչ-որ առումով նույնիսկ համընկնող հասկացություններ են, որոնք, սակայն նույնական չեն: Դրանց միջև ընդհանուրն այն է, որ և՛ մեղադրանքի առարկան, և՛ ապացուցման առարկան ենթակա են հիմնավորման նախաքննության և դատաքննության ընթացքում: Սակայն, դրանով հանդերձ, մեղադրանքի առարկան հիմնավորում է միայն մեղադրանքի կողմը՝ ներկայացնելով հանցանք գործելու մեջ մեղավոր անձին մերկացնող ապացույցներ:

Պետք է նշել, որ մեղադրանքի առարկայի և ապացուցման առարկայի նկատմամբ համանման մոտեցում է առկա գրեթե բոլոր երկրներում: Այսպես, ՌԴ քր.դատ.օր.-ում ևս համընկնում են առանձին հանգամանքներ, որոնք մտնում են մեղադրանքի առարկայի և ապացուցման առարկայի մեջ: Օրինակ՝ ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 73 հոդվածում նշվում են հետևյալ հանգամանքները. հանցագործության դեպքը (հանցագործության ժամանակը, տեղը, միջոցը և այլ հանգամանքները (1-ին կետ)), անձի մեղավորությունը հանցագործություն կատարելու մեջ, նրա մեղքի ձևն ու շարժառիթները (2-րդ կետ): Նշյալ հանգամանքները միաժամանակ և՛ ապացուցման առարկա են, և՛ մեղադրանքի առարկա: Միևնույն ժամանակ գոյություն ունեն նաև հանգամանքներ, որոնք, լինելով ապա-

ցուցման առարկա, մեղադրանքի առարկա չեն: Այդպիսիք են՝ արարքի հանցավորությունն ու պատժելիությունը բացառող հանգամանքները (ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 73 հոդվածի 5-րդ կետ), պատիժը մեղմացնող հանգամանքները (ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 73 հոդվածի 6-րդ կետ), քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատվելուն հանգեցնող հանգամանքները (ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 73 հոդվածի 7-րդ կետ):

Սակայն մեղադրանքի առարկայի և ապացուցման առարկայի չհամընկնելը բնավ չի հերքում այն, որ հենց մեղադրանքն է այն առանցքը, որի շուրջը կառուցվում է ամբողջ քրեական դատավարությունը: Չէ՞ որ նույնիսկ այն հանգամանքները, որոնք չի կարելի դասել մեղադրանքի առարկային, բայց որոնք ապացուցման առարկա են, այնուամենայնիվ կապ ունեն հենց մեղադրանքի հետ: Այսպես, արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները այնպիսի հանգամանքներ են, որոնց առկայությունը հիմնավորվում է որոշակի անձի մեղավորությունը հերքելու համար: Այսինքն՝ միանգամայն ակնհայտ է կապը դրանց և առաջադրված մեղադրանքի միջև. չլինել համապատասխան հանգամանքներին, որոնք բացառում են արարքի հանցավորությունը: Մեղադրանքը հանդես է գալիս որպես թեզ, որը պաշտպանության կողմը ձգտում է հերքել՝ բերելով համապատասխան փաստարկներ: Այստեղ ազդակը ստացվում է հենց մեղադրանքից:

Ապացուցման առարկան ավելի ընդգրկուն է, քան մեղադրանքի առարկան, քանի որ այն ներառում է ոչ միայն հանգամանքները, որոնք կարող են մերկացնել որոշակի անձին, այլև հանգամանքները, որոնք, հակառակը, կարող են արադարացնել նրան, կամ մեղմացնել նրա մեղքը²³: Դա պայմանավորված է այն բանով, որ ապացուցման առարկայի բնութագրերն են օբյեկտիվությունը, բազմակողմանիությունը և լրիվությունը: Ընդ որում, անհրաժեշտ է նշել, որ որոշ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունը հանգամանքների հետազոտման օբյեկտիվությունը, բազմակողմանիությունը և լրիվությունը դիտում են որպես սկզբունքներից մեկը:

²³ Ст'я Смирнов Г.К. Понятие, сущность и структура предмета доказывания по уголовным делам // Проблемы применения уголовно-процессуального законодательства. Сборник научных статей. - М.: Акад. Ген. прокуратуры РФ, 2009. - էջ 16-22:

§1.2. Մեղադրանքի տեսակները քրեական դատավարությունում

Քրեական դատավարության բնույթը որպես մասնավորի և հանրայինի միջև ընտրություն որակելով հանդերձ՝ այնուամենայնիվ չարժե բացարձակացնել դրանց հակոտնյա լինելը: Թեև դա տեղ ունի, սակայն չի հասնում այնպիսի մակարդակի, որ այդ հակադրությունները դառնան փոխբացառող: Ընդհակառակը՝ դրանք փոխլրացնող են: Այսպես, հանրայնության սկզբունքը միշտ ենթադրում է մասնավոր շահի պաշտպանություն, նույնիսկ այն դեպքերում, երբ քաղաքացին ինքը ի վիճակի չէ պաշտպանել իր իրավունքներն ու շահերը: Դա տեղի է ունենում մասնավորապես այն դեպքերում, երբ պետությունը պարտավորվում է առաջադրած մեղադրանքով պաշտպանել անչափահասներին և այլ անձանց, որոնք ի վիճակի չեն ինքնուրույն պաշտպանելու իրենց իրավունքներն ու շահերը: Ինչպես տեսնում ենք, հանրային և մասնավոր շահերը համընկնում են և փոխլրացնում իրար, քանի որ մասնավոր շահի լիարժեք պաշտպանությունը այն անձի կողմից, որի իրավունքները խախտվել են կատարված հանցագործությամբ, ոչ միշտ է հնարավոր: Պետությունն ու հասարակությունը ելնում են այն բանից որ նման մասնավոր շահի պաշտպանությունը հանրային շահ է:

Նման մոտեցում հանրային հիմքերին առկա է նաև ԱՊՀ որոշ երկրների քրեադատավարական օրենսդրություններում: Մասնավորապես, Ղազախստանի քր.դատ.օր.-ի 32 հոդվածի 4-րդ կետում ամրագրված է նորմ, որով դատախազը հնարավորություն ունի սկսելու և շարունակելու քրեական գործով քննությունը անգամ առանց դիմում ստանալու այն անձանցից, որոնց իրավունքներն ու շահերը ոտնահարվել են կատարված հանցագործությամբ, եթե այդ անձինք գտնվում են անօգնական վիճակում կամ այլ պատճառներով ի վիճակի չեն ինքնուրույն պաշտպանելու իրենց իրավունքները:

Ճիշտ չի լինի մտածել, որ վերոնշյալ դեպքերում օրենսդիրը նախապատվություն է տալիս հանրային հիմքին՝ ուժեղացնելով այն ի հակակշիռ մասնավոր հիմքի: Իրականում տվյալ դեպքում հանրային հիմքն ինքնին հանդես է գալիս որպես հանցագործությունից տուժած անձանց մասնավոր շահերի պաշտպանության երաշխիք, որոնք, սակայն, այլևայլ պատճառներով հնարավորություն չունեն պաշտպանելու իրենց խախտ-

ված իրավունքներն ու օրինական շահերը: Նման կերպ է կիրառվում հանրային հիմքը հումանիստական այն խնդիրը լուծելու համար, որը քրեական դատավարության բոլոր հիմնախնդիրների կենտրոնում դնում է մարդուն: Դրանով իսկ հանրային հիմքը նման դրսևորմամբ լիովին համապատասխանում է քրեական դատավարության զարգացման առաջադիմական միտումներին և բնավ չի արտահայտվում ինկվիզիցիոն քրեական դատավարությանը բնորոշ բռնաճնշումների և հալածանքների տեսքով:

Ելնելով դրանից՝ միանգամայն ակնհայտ է դառնում, որ քրեական դատավարությունը և մեղադրանքը որպես մասնավոր և հանրային հիմքերի հակադրություն դիտելու մոտեցումը ճիշտ չէ: Նման հակադրությունը բնորոշ չէ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությանը, քանի որ պետությունն ինքը հանրային շահ է դրսևորում, որի էությունը քրեական դատավարության բոլոր փուլերում մասնավոր շահի պաշտպանությունն ու իրացումն ապահովելն է: Հանրային շահը առանձին, այդ թվում և վերոնշյալ դեպքերում, մասնավոր շահի իրացման լրիվությունն ապահովող միջոց է: Այսինքն՝ հանրային հիմքը և մասնավորը խառը տիպի քրեական դատավարությունում հանդես են գալիս ոչ թե որպես հակոտնյա, փոխբացառող հասկացություններ, այլ որպես փոխլրացումներ: Հետևաբար, մեղադրանքը ևս հարկավոր է դիտել որպես մասնավոր և հանրային հիմքերի ներդաշնակ համադրություն քրեական դատավարությունում, որն ապահովում է արդարադատության ոլորտում քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների պաշտպանությունը:

Ներկայումս բավականին համառորեն առաջարկվում է մեղադրանքը դիտել որպես հայց քրեական դատավարությունում²⁴: Մեղադրանքի վերաբերյալ նման մոտեցումը նոր չէ, այն արտահայտել է դեռ Ի. Յա. Ֆոյնիցկին: Նա գրել է. «Մեղադրանքը նույն հայցն է, սակայն ոչ մասնավոր և նյութական, ինչպես քաղաքացիական հայցը, այլ հանրային և անհատական՝ քրեական գործի առանձնահատկություններին համապատասխան»²⁵: Այսինքն՝ նա պնդում էր ոչ միայն պարզապես մեղադրանքի հայցային բնույթը, այլև դրանում հանրային հիմքի առկայությունը: Նման դիրքորոշումը լիովին հաստատվում է համաշխարհային մասշտաբով քրեական դատավարության զարգաց-

²⁴ Ст'ю Барабанов П.К. Является ли по УПК РФ обвинение уголовным иском // Российская юстиция. - М.: Юрист, 2008, № 7. - էջ 24-25:

²⁵ Ст'ю Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2 / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А.В. - С.-Пб.: Альфа, 1996. - էջ 201:

ման ծագումնաբանությամբ: Իսկապես, մեզ հասած իրավունքի հուշարձանները վկայում են, որ ի սկզբանե մեղադրանքը ոչ այլ ինչ է, քան մասնավոր հայց, որը որոշակի պայմաններում կարող էր պաշտպանվել, իսկ բազմաթիվ դեպքերում հենց պաշտպանվել է պետության կողմից: Այսպես, տասներկու աղյուսակների օրենքը, որի հիման վրա Հին Հռոմում արդարադատություն էր իրականացվում, տարբերություն չի դնում քաղաքացիական և քրեական դատավարությունների միջև. թե՛ մեկ, թե՛ մյուս դեպքում հատատվում է դատավարության հայցային ձևը:

Մեղադրանքի նկատմամբ նման մոտեցումը բնորոշ էր Հին աշխարհում գոյություն ունեցող բոլոր վաղնջական պետություններին: Հենց դա մեծապես նպաստեց ճարտասանական արվեստի զարգացմանը, որը տարածված էր Հին Հունաստանում և Հին աշխարհում²⁶: Այդ ժամանակաշրջանում արդարության հասնելը կապվում էր նաև հռետորի արվեստի հետ, որը հիմնավորում էր առաջադրվող մեղադրանքը (հայցը): Դա խթանեց նաև փիլիսոփայության զարգացումը, որը հնարավոր չէր պատկերացնել ճարտասանական արվեստից դուրս, որովհետև համոզելու տրամաբանությունը գտնվում էր փիլիսոփայության ուշադրության կենտրոնում: Ասվածի վկայությունը սոփեստների փիլիսոփայական դպրոցն է, որը ստեղծվել է պերճախոսություն դասավանդելու հենքի վրա, որն անհրաժեշտ էր սեփական դիրքորոշումը պաշտպանելու համար, այդ թվում և դատարանում²⁷: Այդ պետություններում մեղադրանքի ուժը պայմանավորվում էր հիմնականում համոզման ուժով, որը ցուցադրում էր դատարանում մեղադրողը (հայցվորը): Պետությունը պաշտպանում էր մեղադրողին միայն այն դեպքերում, երբ նրան հաջողվում էր համոզել իր մեղադրանքի հիմնավորվածության մեջ: Այսինքն՝ այդ ժամանակաշրջանում մեղադրանքը ներառում էր լոկ մասնավոր հիմքը, ուստի և ուներ զուտ հայցային բնույթ:

Վաղ միջնադարում ևս մեղադրանքի նկատմամբ պահպանվում էր նույն վերաբերմունքը, ինչ Հին աշխարհում: Այսպես, Ֆրանկների թագավորությունում դատաստանագիրքը նախատեսում էր մեղադրանք առաջադրելու հայցային կարգ: Ընդ որում, մոտե-

²⁶ Ст'ю Пикалов И.А. О типе древнего уголовного процесса // Итоги и перспективы развития судебной реформы в Российской Федерации: материалы Всероссийской научно-практической конференции. - Иркутск, 2012. - էջ 72-78:

²⁷ Ст'ю Логвинов М.И. Типы (формы) уголовного процесса // "Черные дыры" в Российском Законодательстве. - М.: ООО "К-Пресс", 2012, № 3. - էջ 80-83:

ցումը քաղաքացիական և քրեական գործերին տարբերակված չէր, այն նույնն էր և՛ քաղաքացիական, և՛ քրեական գործերի համար: Այսինքն՝ ակնհայտ է, որ այդ ժամանակաշրջանում մեղադրանքը արտահայտում է միայն մասնավոր շահը և զուտ հայցային բնույթի է:

Քննարկվող ժամանակաշրջաններում մեղադրանքի յուրահատկությունն այն էր, որ միայն դրա առկայության դեպքում էր հնարավոր քրեական դատավարություն իրականացնել, իսկ եթե այն բացակայում էր, անհնար էր սկսել դատավարություն: Պետությունն ի դեմս իր մարմինների և պաշտոնատար անձանց չէր կարողանում առաջադրել և պաշտպանել մեղադրանքն ի շահ մասնավոր անձանց: Ուստի մեղադրանքն այդ դարաշրջանում ոչնչով չէր տարբերվում քաղաքացիական դատավարությունում ներկայացվող հայցից: Այս նմանությունը՝ քրեական դատավարությունում մեղադրանքի և քաղաքացիական դատավարությունում հայցի միջև, թույլ տվեց հետագայում պնդել մեղադրանքի մեջ հայցային բնույթի առկայության մասին: Սրա արդյունքում առաջարկվեց միավորել քրեական և քաղաքացիական դատավարությունները մեկ միասնական գործընթացի մեջ, որը հիմնված կլինի միասնական սկզբունքների վրա:

Բոլոր երկրներում գործող քրեադատավարական օրենսդրությունները ներառում են ընթացակարգեր և ինստիտուտներ, որոնք նշյալ ժամանակաշրջանի ժառանգությունն են: Ընդ որում, դրանք լիովին համապատասխանում են այն պահանջներին, որոնք պետությունն ու հասարակությունն առաջադրում են քրեական դատավարությանը: Ուստի չի կարելի դիտարկել դրանք որպես արխայիկ, վաղուց հնացած հասկացություններ: Որպես օրինակ կարելի է նշել մասնավոր մեղադրանքով քրեական գործեր հարուցելու և քննելու հատուկ կարգ սահմանելը: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ում նշյալ կատեգորիայի քրեական գործերի շարքին են դասվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 114-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 115-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 116-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 117-րդ հոդվածով, 118-րդ հոդվածով, 120-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 121-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 124-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 128-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 158-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 174-րդ հոդվածով, 177-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 178-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 179-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 181-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 183-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 184-

րդ հոդվածի 1-ին մասով, 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 186-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 197-րդ հոդվածով, 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը: Ինչպես տեսնում ենք, մասնավոր մեղադրանքով գործերին են դասվում այն հանցագործությունների վարույթները, որոնց ծավալները չի շոշափում հանրային շահը: Հենց այդ է պատճառը, որ այդ քրեական գործերով մեղադրանքն ունի հայցային բնույթին հատուկ հատկանիշներ, այսինքն՝ քրեական գործեր հարուցվում են միայն տուժողի համապատասխան բողոքի դեպքում և նույն կերպ էլ կարճվում են:

Մասնավոր մեղադրանքով գործերը բավականին լավ են ներդաշնակվում ժողովրդավարական պետության հայեցակարգին, որի հիմքը մասնավոր շահն է²⁸: Ավելին, դրանք լավ են համակցվում քրեական դատավարության այնպիսի սկզբունքի հետ, ինչպիսին է կողմերի մրցակցությունը, որն էլ հենց ենթադրում է որոշակի դիրքորոշմամբ արտահայտված մասնավոր շահի պաշտպանությունը՝ պետության հնարավորինս նվազագույն մասնակցությամբ: Նույնքան լավ են համակցվում դրանք նաև անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի հետ, որը համարվում է մասնավոր շահի, իրավունքների և ազատությունների հիմնական երաշխիքներից մեկը քրեական դատավարությունում: Այսինքն՝ մասնավոր մեղադրանքով գործերը միանգամայն համարժեք են քրեական արդարադատության արդի իրողություններին: Կարելի է նույնիսկ խոսել այն մասին, որ մասնավոր մեղադրանքով գործերի քննության կարգը կատարյալ մոդել է ամբողջ արդարադատության համար, հաշվի առնելով այն, թե ինչ ազդեցություն է գործում քրեադատավարական իրավունքի ամբողջ մայրցամաքային համակարգի վրա արդարադատության անգլո-ամերիկյան համակարգը:

Այդուհանդերձ, թեև պատմականորեն արդարադատության ծագման ակունքներին ավելի մոտ է մասնավոր մեղադրանքով քրեական գործերի քննության կարգը, բայց այսօր դրան վերադառնալը դժվար թե արդարացված լինի: Պատճառն այն է, որ տուժողի կողմից իր շահերը պաշտպանելն առանց պետությանը ներգրավելու ամենևին չի երաշխավորում արդարադատության հաղթանակը յուրաքանչյուր քրեական գործով: Տուժողի համար դժվար է ինքնուրույն պաշտպանել իր իրավունքները, քանի որ նա

²⁸ Ст'ю Дорошков В.В. Частное обвинение и этапы его развития в России // Вестник Московского университета МВД России. - М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2015, № 3. - էջ 66-69:

քրեական դատավարության պատահական մասնակից է (չէ՞ որ հանցագործությունը նրա համար հանկարծակի, պատահական բան է և նա դրանից վնաս չի սպասում): Այդ պատճառով նա ոչ միայն մտովի, այլև հուզականորեն պատրաստ չի լինում մասնակցել դրան: Այսինքն՝ ի սկզբանե հայտնվում է ավելի անբարենպաստ վիճակում, քան անձը, որին մեղադրանք է առաջադրվում, քանի որ այդ անձը ենթադրյալ հանցագործն է, որը պատրաստվել էր հանցագործություն կատարելուն և որը համապատասխան վնաս է հասցրել տուժողին: Հետևաբար, մեղադրյալը հայտնվում է ավելի բարենպաստ ու նախապատվելի վիճակում, քան տուժողը: Այս առումով միանգամայն տեղին է պետության կողմից վերջինիս օգնություն ցուցաբերելը՝ իր իրավունքներն ու ազատությունները, նաև օրինական շահերը որակյալ կերպով պաշտպանելու համար:

Հարկավոր է հաշվի առնել նաև Հայաստանի Հանրապետության գործող Սահմանադրության 1 հոդվածի դրույթը, որի համաձայն Հայաստանի Հանրապետությունը սոցիալական պետություն է: Դա նշանակում է, որ պետությունը պարտավորություն է ստանձնում պատասխանատվություն կրելու մարդկանց արժանապատիվ կյանքի և յուրաքանչյուր մարդու ազատ զարգացման համար: Մարդկանց արժանապատիվ կյանք ասելով ենթադրվում է, որ նրանց համար ապահովվում է ոչ միայն հանցագործություններից պաշտպանված լինելը, այլև այդ հանցագործությունների հետևանքով իրենց խախտված իրավունքները վերականգնելը: Հետևաբար, պետությունն՝ ի դեմս իր մարմինների, չի կարող անմասն մնալ հանցագործությունից տուժածների պաշտպանությանը: Այն պետք է ապահովի այնպիսի պայմաններ, որոնք նվազագույնի հասցնեն հնարավոր սխալները արդարադատություն իրականացնելիս: Այսինքն՝ դա ենթադրում է, որ անհրաժեշտ է պաշտպանել մասնավոր շահը՝ այն հանրային շահի միջոցով իրացնելով:

ՀՀ Սահմանադրությունը չի մեկնաբանում սոցիալական պետություն հասկացությունը: Սոցիալական է կոչվում այն պետությունը, որը ձգտում է իր բնակչության համար ապահովել արժանապատիվ և անվտանգ գոյության պայմաններ, աշխատանք, բարենպաստ կենսական միջավայր, բոլորի համար համեմատաբար մատչելի կենսական

հնարավորություններ²⁹: Սակայն Հայաստանի Հանրապետությունը միակը չէ, որ հռչակել է իրեն սոցիալական պետություն: Սոցիալական պետությունն այն է, որն ապահովում է պայմաններ մարդու արժանապատիվ կյանքի և ազատ զարգացման համար: Սոցիալական պետությունը սահմանելիս Սահմանադրությունը միաժամանակ նշում է, որ պետության բարձրագույն արժեքներն են մարդը, նրա կյանքը, իրավունքներն ու ազատությունները:

Արժանապատվությունը հիշատակելը ենթադրում է, որ սոցիալական պետությունը պարտավորվում է պաշտպանել մարդու արժանապատվությունը այն դեպքում, եթե այն հայտնվի սպառնալիքի առջև³⁰: Լինելով բարոյական կատեգորիա՝ արժանապատվությունը գտնվում է սոցիալական պետության պաշտպանության ներքո: Անձի դեմ ուղղված ցանկացած հանցագործություն այս կամ այն կերպ սպառնում է նրա արժանապատվությանը: Հետևաբար, անձը կարիք ունի հանցավոր ոտնձգություններից իր բարոյականությունը պաշտպանելու լրացուցիչ երաշխիքների, ինչն էլ պարտավոր է ապահովել սոցիալական պետությունը: Դա լավագույնս ապահովվում է հանրային մեղադրանքով քրեական գործերը քննելու ընթացակարգի միջոցով:

Բացի այդ, այն քրեական գործերի քննության համար, որոնցում տուժել է հանրային (պետության կամ հասարակության) շահը, միանգամայն բնական է կիրառել հանրային մեղադրանքով քրեական գործերի համար նախատեսված դատավարական կարգը: Դա անհրաժեշտ է լրիվության և բազմակողմանիության համար, ինչն ապահովվում է ապացույցներ հայտնաբերելու և հավաքելու ուղղությամբ իրավապահ մարմինների համապատասխան գործունեությամբ: Չէ՞ որ հանրային շահի դեմ հանցագործություն կատարվելու դեպքում անհրաժեշտ է ոչ միայն իմանալ, որ դա տեղի է ունեցել, այլև ինչ վնաս է պատճառվել, ինչպես նաև այն պատճառելու հանգամանքները: Իսկ դրան հասնելու առավել արդյունավետ ուղին հանրային մեղադրանքով քրեական գործերի քննության կարգն է:

Հաշվի առնելով Հայաստանի Հանրապետությունում և այլ երկրներում պետության

²⁹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ.Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր. «Իրավունք», 2010թ. էջ 48:

³⁰ Տե՛ս Никитяева В.В. Достоинство личности - основополагающий признак социального государства // Вестник Воронежского института МВД России. - Воронеж: Изд-во Воронеж. ин-та МВД России, 2008, № 2. - էջ 25-29:

վերոթվարկյալ բոլոր բնութագրերը, որոնք հռչակել են իրենց ոչ միայն որպես ժողովրդավարական, այլև սոցիալական պետություն, պետք է խոստովանել, որ դրանց լավագույնս համապատասխանում է քրեական դատավարության խառը տիպը, որը ենթադրում է ոչ միայն քրեական գործերի դատական քննություն, այլև մինչդատական նախապատրաստություն՝ իրականացնելով նախաքննություն: Այս առումով մեղադրանքի ըմբռնումը պետք է լինի փոքր-ինչ այլ, քան այն, ինչ գոյություն ունի մրցակցային տեսակի քրեական դատավարությունում, որն ընդունված է այն երկրներում, որոնք իրենց մոտ որպես մոդել ներդրել են Մեծ Բրիտանիայի և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների քրեական դատավարությունը: Խառը տիպի քրեական դատավարության շրջանակներում առաջադրվող ցանկացած մեղադրանքի բնորոշ է այն, որ դրանում դրսևորվում է հանրային հիմքը: Պետք է նշել, որ այդ ուղղությամբ է ընթանում ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը, որում առաձին գլուխ է նախատեսված մասնավոր մեղադրանքի վարույթի վերաբերյալ: Հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերով նախաքննություն չի իրականացվելու, այլ տուժողի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի կողմից քրեական հայց է ներկայացվելու դատարան:

Հարկ է նշել, որ հանրային շահը առկա է նույնիսկ մասնավոր մեղադրանքի գործերով³¹: Դա, մասնավորապես, արտահայտվում է այն բանով, որ օրենսդրությամբ նախատեսվում են դեպքերը, երբ ըստ մասնավոր մեղադրանքին առնչվող հանցագործությունների վերաբերյալ հնարավոր է իրականացնել նախաքննություն, այսինքն՝ այն կարգը, որը բնորոշ է հանրային վարույթի քրեական գործերի քննությանը: Այսպես, համաձայն ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 20 հոդվածի 4-րդ մասի, նախատեսվում է քրեական գործեր հարուցելու հնարավորություն քննչական մարմնի ղեկավարի, քննիչի, հետաքննիչի կողմից՝ դատախազի համաձայնությամբ և տուժողի կամ նրա ներկայացուցչի կողմից դիմումի բացակայության դեպքում, եթե հանցագործությունը կատարվել է անօգնական կամ կախյալ վիճակում գտնվող անձի նկատմամբ, որի պատճառով վերջինս ի վիճակի չէ ինքնուրույն պաշտպանելու իր իրավունքներն ու օրինական շահերը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում նման դեպքեր նախատեսված չեն, պետական մարմինները (իրավապահ մարմինները և դրանց պաշտոնատար անձինք)

³¹ Ст'ю Тарасов А.А. О публичном интересе в делах частного обвинения // Мировой судья. - М.: Юрист, 2012, № 4. - էջ 20-23:

մասնավոր մեղադրանքով քրեական գործեր չեն կարող հարուցել: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 33 հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված է հարուցել մասնավոր մեղադրանքով քրեական գործեր, սակայն նման քրեական գործեր հարուցելու դեպքեր իրավապահ մարմինների նախաձեռնությամբ չի նախատեսվում: Իսկ ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 183 հոդվածը կտրականորեն դեմ է մասնավոր մեղադրանքով քրեական գործեր հարուցելուն: Դրանում ասված է, որ այդ քրեական գործերը հարուցվում են ոչ այլ կերպ, քան տուժողի բողոքի հիման վրա: Նման մոտեցումը, կարծում ենք, չի համապատասխանում սոցիալական պետությանը ներկայացվող վերոնշյալ պահանջներին: Ստեղծվում է օրենքից բխող մի իրավիճակ, ըստ որի տուժողը մեն-մենակ է հայտնվում խնդիրների առջև, որոնք առաջացել են հանցագործությամբ նրան պատճառված վնասի հետևանքով: Պետությունը, ըստ էության, հեռացվում է այն բանից, որ ստեղծի անհրաժեշտ պայմաններ կատարված հանցագործության հետևանքով վնաս կրած տուժողի արժանապատվությունը պաշտպանելու համար:

Նման մոտեցումը չի համընկնում այն մոտեցմանը, որը որդեգրել է ՀՀ Սահմանադրությունը: Կարծում ենք՝ Հայաստանի Հանրապետությունը սոցիալական պետություն հռչակելու տրամաբանությանը համահունչ կլինեք քրեադատավարական օրենսդրությունում այնպիսի նորմ ներառելը, որը կերաշխավորեր տուժողների իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունը, որոնք հնարավորություն չունեն ինքնուրույն պաշտպանելու իրենց իրավունքները իրենցից անկախ տարբեր պատճառներով, բացի այդ, համապատասխան իրավապահ մարմիններին և դրանց պաշտոնատար անձանց օժտեր մասնավոր մեղադրանքի կատեգորիային առնչվող քրեական գործեր հարուցելու իրավունքով: Պետք է նշել, որ այս բացն իր կարգավորումն է ստացել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում, որի 446 հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. « Անկախ քրեական հայց հարուցելուց՝ դատախազն իրավասու է սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործություններով նախաձեռնել քրեական վարույթ, եթե անձն իր անօգնական վիճակի կամ ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը: Այս դեպքում մասնավոր մեղադրանքով վարույթը կարճվում է, իսկ քրեական վարույթն իրականացվում է սույն օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով և տուժողի ու մեղադր-

յալի հաշտության դեպքում քրեական հետապնդումը չի դադարեցվում»:

Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է նաև լուծել այն հանգամանքների վերաբերյալ հարցը, որոնց առկայությունը թույլ կտա իրավապահ մարմիններին և դրան պաշտոնատար անձանց սեփական նախաձեռնությամբ հարուցել գործեր, որոնք վերաբերում են մասնավոր մեղադրանքով գործերի կատեգորիային: Ինչպես արդեն ասվել է, համաձայն ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 20 հոդվածի 4-րդ կետի, նման հանգամանքներ են տուժողի անօգնական կամ կախյալ վիճակը, որոնք թույլ չեն տալիս դիմում ներկայացնել կատարված հանցագործության մասին: Ընդ որում, այդ նորմը հանգամանքների վերոնշյալ ցանկը անավարտ է թողնում՝ հաշվի առնելով, որ կարող են լինել նաև այլ պատճառներ, որոնք խոչընդոտում են տուժողին իր իրավունքներն ու օրինական շահերը ինքնուրույնաբար պաշտպանելու³²: Այսինքն՝ վերոնշյալ նորմում հիշատակված պաշտոնատար անձանց պարտականությունն է պարզել այն հանգամանքների առկայությունը, որոնք խոչընդոտում են տուժողին դիմում ներկայացնելու հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցով: Կարծում ենք՝ դա լիովին արդարացված է, քանի որ կարող են լինել բազմաթիվ պատճառներ, որոնք արգելք դառնան կատարված հանցագործության մասին դիմում ներկայացնելուն, և դրանք մեծապես կախված են որոշակի իրավիճակի առանձնահատկություններից, որում ծագում է քրեական գործ հարուցելու մասին հարցը:

Ընդ որում, այդ հիմքերի ցանկը ևս շարունակելի է, քանի որ նման հիմք կարող է լինել ցանկացած այլ պատճառ, որը խոչընդոտում է տուժողի կողմից իր իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելու հնարավորությանը:

Հարկ է նշել, որ Հայկական ԽՍՀ քր.դատ.օր.-ում (1961) ևս նախատեսվում էր համապատասխան պաշտոնատար անձանց կողմից քրեական գործ հարուցելու հնարավորությունը, որը վերաբերում էր մասնավոր մեղադրանքով գործերին (Հայկական ԽՍՀ քր.դատ.օր.-ի 102 հոդված): Գործ հարուցելու համար (առանց տուժողի համապատասխան բողոքի) հիմք էր համարվում անօգնական վիճակը, մեղադրյալից կախյալ լինելը, ինչպես նաև նշվում էին այլ պատճառներ, որոնք հնարավորություն չէին տալիս

³² Ст'я Касимова О.В. Некоторые проблемы возбуждения уголовных дел частного обвинения // Нормы. Закон. Законодательство. Право: материалы XIV Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых (Пермь, 26-30 апреля 2012 г.). - Пермь, 2012. - էջ 307-309:

տուժողին ինքնուրույն պաշտպանելու իր իրավունքներն ու օրինական շահերը: Սակայն, բացի այդ, նշվում էր ևս մեկ հանգամանք՝ առանձնահատուկ հասարակական նշանակությունը, որն ուներ կատարված որոշակի հանցագործության քննությունը: Կարծում ենք՝ որ նշյալ հիմքը չի իմաստագրվել նաև արդարադատության իրականացման ժամանակակից պայմաններում, քանի որ, իրոք, երբեմն իրավիճակը պահանջում է պետությունից արձագանքել ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններին, որոնց շարքին էլ դասվում են մասնավոր մեղադրանքով գործերի վարույթում գտնվող հանցագործությունները: Ժամանակին արձագանքելը կարող է կանխել պետության կայունության համար անցանկալի սոցիալական գործընթացների առաջացման հնարավորությունը, որոնք երբեմն հրահրվում են համեմատաբար աննշան փաստերով և իրադարձություններով:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ նպատակահարմար կլիներ ընդունել նորմ, որի համաձայն իրավապահ մարմինները կարողանային հարուցել նաև մասնավոր մեղադրանքով քրեական գործեր այն դեպքերում, եթե կոնկրետ քրեական գործն ունի առանձնահատուկ հասարակական նշանակություն, եթե տուժողը գտնվում է անօգնական վիճակում, եթե տուժողը գտնվում է ծառայողական կամ այլ տիպի կախվածության մեջ, որոնք թույլ չեն տալիս նրան ինքնուրույն պաշտպանել իր օրինական շահերն ու իրավունքները, ինչպես նաև այլ դեպքերում՝ կախված ստեղծված հանգամանքներից, երբ տուժողը չի կարող ինքնուրույն պաշտպանել իր օրինական շահերն ու իրավունքները: Նշյալ նորմը ներմուծելը ոչ միայն կհամապատասխանեցնի քրեադատավարական օրենսդրությունը ՀՀ Սահմանադրությանը, այլև կկանխի անարդարության հնարավոր դեպքերը հանցագործություններից տուժած անձանց նկատմամբ: Նման մոտեցումը կնպաստի արդարության հաստատմանը ինչպես որոշակի քրեական գործի լուծման մակարդակում, այնպես էլ կկանխի հասարակական կարգի ապակայունացման հնարավորությունը, այսինքն՝ անկասկած դա շատ օգտակար կլինի հասարակության համար:

Արդեն խոսել ենք մեղադրանքի բազմազանության մասին, մասնավորապես այն մասին, որ այն կարող է դրսևորվել տարբեր կերպ: Ուստի լիարժեքորեն հասկանալու համար, թե ինչ է մեղադրանքը, պետք է հետազոտել դրա համապատասխան դրսևո-

րումները: Այսինքն՝ խոսքը մեղադրանքի համապատասխան ձևերը³³ և տեսակները³⁴ առանձնացնելու մասին է: Ընդ որում, հարկավոր է առանձնահատուկ նշել, որ բնավ ոչ միշտ են բավականին հստակորեն սահմանազատվում մեղադրանքի «ձև» և «տեսակ» հասկացությունները: Հաճախ դրանք չեն տարբերվում:

Առանձնացվում են մեղադրանքի ամենաբազմազան տեսակներ՝ կախված հիմքերից: Այսպես, ելնելով քրեական վարույթի փուլերից, առանձնացվում են.

- 1) մեղադրանքը նախաքննության փուլում,
- 2) մեղադրանքը առաջին ատյանի դատարանում,
- 3) մեղադրանքը վերաքննիչ դատարանում,
- 4) մեղադրանքը վճռաբեկ դատարանում:

Մեղադրանքի բոլոր վերոթվարկյալ տեսակները տարբերվում են իրարից ոչ միայն փուլերով, այլև ծավալով: Ակնհայտ է, որ նախաքննության փուլում մեղադրանքը ծավալով շատ ավելի փոքր է, քան բոլոր հետագա փուլերում: Դա է նրա որակական տարբերությունը: Մեղադրանքի այդ տեսակներն առանձնացնելը թույլ է տալիս ավելի ամբողջական տեսնել քրեական դատավարության դիալեկտիկան, երբ տեղի ունենում զարգացում թերի իմացությունից դեպի ավելի լիարժեք իմացությունը: Նախաքննության փուլում մեղադրանքին բնորոշ է այն, որ որոշակի անձի մեղավորության մասին առանձին պնդումները բավարար չափով չեն հաստատվում այդ պահին ձեռք բերված ապացույցներով: Ընդ որում, որոշակի անձին հանցանք գործելու մեջ մերկացնող ապացույցների ծավալը, որպես կանոն, ավելանում է նախաքննության ընթացքում: Ըստ այդմ՝ մեղադրանքը որակական փոփոխությունների է ենթարկվում դեռ նախաքննության մեկ փուլի ընթացքում: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ «Անձին որպես մեղադրյալ ներգարվելու մասին որոշմամբ նախաքննության մարմինն արձանագրում է գործի քննության տվյալ փուլում իր մոտ առկա ենթադրությունն այն մասին, որ մեղադրյալը կատարել է նրան մեղսագրվող հանցանքը, իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 202-րդ հոդվածի 1-ին մասում առկա՝

³³ Ст'у Гуценко К.Ф. Обвинение и его формы в советском уголовном процессе // Научная конференция аспирантов (ВИОН). Тезисы докладов. - М., 1956. - էջ 10-14:

³⁴ Ст'у Пермякова В.М. Понятие и виды обвинения в уголовном судопроизводстве Российской Федерации // Современные проблемы развития государства и права. Сборник статей молодых ученых. - Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2006. - էջ 158-161:

«բավարար ապացույցների համակցություն» ձևակերպումը նշանակում է, որ գործի քննության տվյալ փուլում վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ձեռք են բերվել ապացույցներ, որոնք բավարար են անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու և ոչ թե հանցանքի կատարման մեջ նրա մեղքը հաստատված համարելու համար: Հետևաբար, անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քրեական հետապնդման մարմնի որոշումը հանցանքի կատարման մեջ անձի մեղավորությունը հաստատող վերջնական փաստաթուղթ չէ»³⁵:

Առաջին ատյանի դատարանում մեղադրանքն արդեն իրենից ներկայացնում է բավականին կուռ համակարգ, որը հենվում է որոշակի անձին մերկացնող ապացույցների վրա: Բայց այստեղ այն փոփոխվում է ամբողջ դատական քննության ընթացքում, քանի որ որոշակի անձի մեղավորությունը հիմնավորելու նպատակով բերվող ապացույցների համակարգը ենթարկվում է պաշտպանության կողմի քննադատությանը: Դա կարող է լրջորեն ազդել մեղադրանքի ծավալի վրա:

Այնուամենայնիվ, օրենսդրորեն ամենատարածված ու ճանաչված դասակարգումը մասնավոր և հանրային մեղադրանքի առանձնացումն է: Այն ամրագրված է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 33 հոդվածի 1-ին մասում և կապված է քրեական հետապնդման կարգի հետ: Ընդ որում, հատուկ պետք է նշել, որ եթե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առանձնացվում է քրեական հետապնդում իրականացնելու երկու կարգ, հետևաբար և՛ մեղադրանքի միայն երկու տեսակ, ապա որոշ երկրների քրեական դատավարության օրենսդրության մեջ առանձնացվում է ևս մեկը՝ մասնավոր-հանրայինը: Այդպես է այն կոչվում ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 20 հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերում:

Մասնավոր մեղադրանքի ամենահիմնական հատկանիշն այն է, որ այն առաջադրում է մասնավոր անձը, որի իրավունքներն ու շահերը տուժել են համապատասխան հանցագործության հետևանքով³⁶: Այդ առումով մեղադրանք առաջադրելու համար հատուկ նշանակություն է ստանում տուժողի դիմումը, որը ներառում է համապատասխան

³⁵ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ա. Բաղդասարյանի վերաբերյալ որոշում, ԵԱԲԴ/0009/11/13:

³⁶ Տե՛ս Дорошков В.В. Частное обвинение и этапы его развития в России // Вестник Московского университета МВД России. - М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2015, № 3. - էջ 66-69:

հանցանքը գործելու մեջ որոշակի անձին մեղադրելու հիմնական թեզը³⁷: Համաձայն ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 183 հոդվածի՝ մասնավոր մեղադրանքով գործերը հարուցվում են ոչ այլ կերպ, քան տուժողի բողոքի հիման վրա: Այսինքն՝ նշյալ բողոքը ըստ էության հիմնական դատավարական փաստաթուղթն է, որում առկա է մեղադրանքը: Դրանով մեկնարկում է քրեական դատավարությունը: Ընդ որում, տուժողը մասնավոր մեղադրանքով գործերում նաև մեղադրող է, բայց մասնավոր: Նախագծով նա առաջադրում է մեղադրանք, և ինքն էլ այն պաշտպանում: Ապացուցման ծանրությունը ամբողջովին կրում է տուժողը:

Մասնավոր մեղադրանքի առանձնահատկություններից է նաև այն, որ դա կարող է չեղարկվել հենց տուժողի պահանջով: Դա կարող է տեղի ունենալ այն անձի հետ նրա հաշտվելու դեպքում, որին մեղադրել էր հանցագործություն կատարելու մեջ: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 183 հոդվածում ասվում է, որ քննարկվող տեսակի քրեական գործերը ենթակա են կարճման մեղադրյալի կամ կասկածյալի հետ տուժողի հաշտվելու դեպքում: Ընդ որում, առաջ քաշվող միակ պայմանը այդ դեպքում այն է, որ հաշտությունը թույլատրվում է մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի՝ խորհրդակցական սենյակ հեռանալը:

Այդուհանդերձ, մասնավոր մեղադրանքով գործերի օրենսդրական կանոնակարգման միանման մոտեցմամբ հանդերձ, պետք է առանձնացնել նաև գոյություն ունեցող որոշ յուրահատկություններ: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 183 հոդվածի համաձայն՝ մասնավոր մեղադրանքով քրեական գործեր կարող են հարուցվել միայն տուժողի բողոքի հիման վրա: Քրեական գործ հարուցելու վերաբերյալ այլ անձանց կամահայտնությունը հաշվի չի առնվում: Կարծում ենք՝ ուշադրության արժանի է օրինական ներկայացուցչին մասնավոր մեղադրանքով քրեական գործ հարուցելու մասին դիմում ներկայացնելու իրավունք տալու հարցը: Դա թույլ է տալիս ավելի լիարժեքորեն պաշտպանել իրենց իրավունքներն այն անձանց, որոնք տարիքի կամ այլ պատճառներով ի վիճակի չեն ինքնուրույն անել այդ: Ըստ այդմ՝ նպատակահարմար կլիներ ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 183 հոդվածում կատարել համապատասխան լրացումներ, որոնց համաձայն մասնավոր մե-

³⁷ Ст'я Образцов А.В. О процедуре возбуждения уголовного дела частного обвинения // Уголовный процесс: от прошлого к будущему: материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 21 марта 2014 года). В 2-х частях. - М.: Акад. Следств. комитета РФ, 2014, Ч. 1. - էջ 232-234:

ղադրանքով քրեական գործ հարուցելու համար բողոք ներկայացնելու իրավունքով պետք է օժտել նաև տուժողի օրինական ներկայացուցչին: Պետք է նշել, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով այս խնդիրը լուծված է, այսինքն մասնավոր մեղադրանքի գործերով բողոք բերելու իրավունք ունի նաև տուժողի օրինական ներկայացուցիչը: Ելնելով վարույթի առանձնահատկություններից՝ մասնավոր մեղադրանքը բնութագրվում է այն բանով, որ տուժողն ինքն է ձևակերպում մեղադրանքը³⁸: Հայաստանի Հանրապետությունում փաստաթուղթը, որում ձևակերպվում է տուժողի ներկայացրած մեղադրանքը, բողոքն է: Ըստ էության դա մեղադրանքի հիմնական փաստաթուղթն է, որում շարադրված է նրա հիմնական թեզը: Դա է հենց մասնավոր մեղադրանքի յուրահատկությունը. այն հիմնված է մեղադրանքը նախաձեռնելու մասնավոր բնույթի վրա:

Մեղադրանքի մյուս տեսակը, ինչպես նշել ենք, հանրային մեղադրանքն է³⁹: Այն ավելի տարածված է ու բնորոշ խառը տիպի քրեական դատավարությանը, այսինքն՝ ՀՀ քրեական դատավարությանը: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 33 հոդվածի 3-րդ մասում հանրային մեղադրանքով գործերը սահմանված են որպես մնացած բոլոր հանցագործությունների վերաբերյալ գործեր, որոնք չեն ընդգրկվում մասնավոր մեղադրանքով գործերում: Հանրային մեղադրանքի նման սահմանումը բնութագրական է ՀՀ քրեական դատավարության համար:

Սակայն վերոնշյալ սահմանումը ակնհայտորեն բավարար չէ հանրային մեղադրանքը հասկանալու համար: Հանրային մեղադրանքով քրեական գործերի քննության կարգը կանոնակարգող նորմերի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ հանրային մեղադրանքին բնորոշ են հետևյալ գծերը.

1) մեղադրանքը ձևակերպելը քրեական դատավարությունում պետությունը ներկայացնող և դրա համար լիազորված պաշտոնատար անձանց պարտականությունն է,

2) մեղադրանքը հիմնավորվում է պետությունը ներկայացնող և դրա համար լիազորված պաշտոնատար անձանց կողմից՝ նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված

³⁸ Տե՛ս Яковлева С.А. Дела частного обвинения: проблемы законодательного регулирования и пути их решения // Уголовный процесс. - М.: ЗАО "Акцион-Медиа", 2014, № 8. - էջ 74-77:

³⁹ Տե՛ս Гаврилюк Я.П. Возбуждение уголовного дела публичного обвинения: проблемы уголовно-процессуального закона // Проблемы отправления правосудия по уголовным делам в современной России: теория и практика. Сборник научных статей. - Курск: Изд-во Курск. Гос. техн. ун-та, 2007, Ч. 2. - էջ 251-255:

ապացույցները ներկայացնելու միջոցով,

3) մեղադրանքի պաշտպանությունը իրականացնում է մեղադրողը, որպիսին է դատախազը:

Հանրային մեղադրանքը առաջադրվում է միշտ այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ է պաշտպանել պետական կամ հանրային շահը⁴⁰: Ընդ որում, չի բացառվում, որ հանրային շահի հետ մեկտեղ առկա լինի մասնավոր շահը, որը նման դեպքերում նույնպես պաշտպանվում է հանրային մեղադրանքով քրեական գործերի համար նախատեսված կարգով: Օրինակ՝ կասկած չկա, որ սպանություն գործելու հետևանքով (ՀՀ քր.օր.-ի 104 հոդված) վնաս է պատճառվում ֆիզիկական անձին: Սրանից հետևում է, որ տվյալ հանցագործությունից տուժում է մասնավոր շահը: Սակայն, հաշվի առնելով այդ հանցագործության ծանրությունը, տուժում է նաև հասարակությունը, պետությունը, որոնց շահերից է բխում իրենց քաղաքացիների անվտանգության և իրավակարգի պաշտպանությունը: Այս դեպքում տուժում է հանրային շահը, որը նույնպես պաշտպանության կարիք ունի: Հաշվի առնելով այդ՝ օրենսդիրը գերապատվությունը տալիս է հանրային շահին, որը, դրանով հանդերձ, չի հակասում մասնավորին, և սահմանում է քրեական գործերի քննության կարգ, որն ընդունված է հանրային մեղադրանքով գործերի համար:

Հանրային մեղադրանքով գործերը հարուցում է միայն պաշտոնատար անձը, որին նման իրավունք է վերապահված օրենքով⁴¹: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 182 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նման իրավունքով օժտված են դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինը, այսինքն՝ քրեական դատավարության մասնակիցները մեղադրանքի կողմից, որոնք ներկայացնում են պետության շահերը: Նրանք կայացնում են համապատասխան որոշում, որում ձևակերպվում է քրեական գործ հարուցելու առիթն ու հիմքը: Դրանով իսկ նշյալ որոշման մեջ արդեն սահմանվում են մեղադրանքի առավել էական գծերը:

Հանրային մեղադրանքով գործերին բնորոշ էական պահն այն է, որ ապացուցման ծանրությունն ընկած է պաշտոնատար անձանց և պետական մարմինների ուսերին, ո-

⁴⁰ Ст'у Березина Л.В. Возбуждение уголовного дела публичного обвинения: сроки и процессуальное оформление решения // Новое в законодательстве России: проблемы теории и практики применения. Сборник научных статей. - Саратов: Изд-во Сарат. юрид. ин-та МВД России, 2005, Вып. 2. - էջ 7-10:

⁴¹ Ст'у Рыжаков А.П. Процессуальное решение о возбуждении уголовного дела публичного обвинения // Правоведение. - С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2003, № 3. - էջ 114-125:

րոնք մեղադրանքի կողմ են որոշակի քրեական գործով⁴²: Տուժողը, թեև նույնպես մեղադրանքի կողմ է, նշյալ պարտականությունից ազատված է: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 59 հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետում նշված է միայն տուժողի պարտականությունը՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով ներկայացնելու իր մոտ եղած առարկաները, փաստաթղթերը, ինչպես նաև նմուշները՝ համեմատական հետազոտման համար: Մեղադրանքն ապացուցելու պարտականություն նրա վրա չի դրվում:

Միևնույն ժամանակ, քրեադատավարական օրենսդրությունը քննիչին տրամադրում է որոշակի անձի մեղքն ապացուցելու համար անհրաժեշտ լիազորությունների ամբողջությունը: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 55 հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, քննիչը գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության համար լիազորված է ինքնուրույն ուղղություն տալ քննությանը, ընդունել անհրաժեշտ որոշումներ, քրեադատավարական օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան իրականացնել քննչական և այլ դատավարական գործողություններ: Այսինքն՝ նրա վրա դրվում է որոշակի անձի կողմից հանցագործություն կատարելու և դրան մասնակից լինելու փաստն ապացուցելու պարտականություն:

ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 104 հոդվածի 1-ին մասում նշվում է, որ փաստական տվյալները որպես ապացույցներ կարող են ճանաչել միայն հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը, դատարանը: Դրանով իսկ հռչակվում է, որ միայն համապատասխան պաշտոնատար անձինք և պետական մարմիններն են օժտվում համապատասխան փաստերը և դրանց համապատասխան անձանց մասնակցությունն ապացուցելու համապատասխան լիազորություններով: Դա ևս անուղղակիորեն ցույց է տալիս, որ քրեադատավարական օրենսդրությունը ապացուցման ծանրությունը դնում է ոչ թե քրեական դատավարության՝ մեղադրանքի կողմի բոլոր մասնակիցների վրա, այլ միայն պաշտոնատար անձանց և պետական մարմինների, որոնք հատուկ լիազորված են դրա համար: ՀՀ քր. դատ. օր-ի 125-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապացույցները հավաքվում են հետաքննության, նախաքննության և դատական քննության ընթացքում՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված քննչական և դատական գործողությունների կատարման ճանապարհով: Հատկանշական է, որ վերը նշված հոդվածում ուղղակիորեն չի նշվում հե-

⁴² St' u Калиновский К.Б. Распределение бремени доказывания в уголовном процессе: всегда ли в пользу обвиняемого? // Уголовная юстиция: связь времен. Избранные материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 6-8 октября 2010 года. - М.: ЗАО "Акцион-Медиа", 2012. - էջ 40-43:

տաննության մարմնին, քննիչին և դատախազին⁴³, որպես անձանց, որոնց վրա դրված է ապացույցներ հավաքելու պարտականությունը:

Ընդ որում, քրեական դատավարության մյուս մասնակիցները լիովին չեն ազատվում այդ գործընթացից: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի տարբեր հոդվածներում նշվում է գործով ոչ թե ապացույցներ, այլ քրեական գործին կցելու համար նյութեր ներկայացնելու՝ մեղադրյալի, կասկածյալի, տուժողի, քաղաքացիական հայցվորի, քաղաքացիական պատասխանողի և պաշտպանի իրավունքի մասին⁴⁴: Սակայն դա պարտականություն չէ, այլ իրավունք, որն օգտագործում են նշյալ անձինք՝ քրեական դատավարությունում իրենց շահերը պաշտպանելու համար:

Ապացուցման գործընթացի նկատմամբ նման մոտեցմամբ արտահայտվում է օրենսդրի ընդհանուր դիրքորոշումը, այսինքն՝ թե քրեական դատավարության սուբյեկտներից որը պետք է ապահովի առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորումը հանրային մեղադրանքով քրեական գործերով: Նման սուբյեկտներ են միայն պաշտոնատար անձինք և պետական մարմինները, որոնք քրեական դատավարության մասնակիցներ են մեղադրանքի կողմից: Դրանով են դրսևորվում հանրային մեղադրանքի առանձնահատկությունները բնութագրող էական հատկանիշները:

Հանրային մեղադրանքը բնութագրող մյուս հատկանիշը այն կարգն է, որի համաձայն կարող են կրճատվել հանրային մեղադրանքով քրեական գործերը: Այսպես, այս կատեգորիայի քրեական գործերին բնորոշ է այն, որ դրանք չեն կարող կարճվել տուժողի դիմումի կամ այլ բնույթի կամահայտնության հիման վրա: Ընդ որում՝ նույնիսկ այն դեպքում, երբ շոշափելի վնաս է հասցվել միայն այդ տուժողին: Օրինակ, չնայած այն բանին, որ դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հետևանքով

⁴³ Չնայած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում դատախազի լիազորություններում վերացվել է քննչական գործողություններ կատարելու լիազորությունը, սակայն ՀՀ քր. դատ. օրենսգրքի այլ հոդվածներում առանձին քննչական գործողությունների կատարման հետ կապված դատախազի մասին նշված է /օրինակ՝ փրձաքննության նշանակման հետ կապված կամ դատարան դիմելու հետ կապված/

⁴⁴ Պետք է նշել, որ Փաստաբանության մասին ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ «Փաստաբանն իրավունք ունի՝ օրենքով չարգելված եղանակով ձեռք բերելու, ամրագրելու և ներկայացնելու վստահորդի շահերից բխող ապացույցներ (տեղեկություններ), այդ թվում՝ օգտագործելու տեխնիկական միջոցներ՝ տեսաձայնագրող, ձայնագրող, ֆոտո, բազմացնող կամ այլ սարքավորումներ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, կամ դա չի խախտում այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը»: Անհրաժեշտ է ընդծել, որ վերը նշված երկու իրավական ակտերի մեջ տեղ գտած հակասություն վերացված է Նախագծում, որում դատավարության մասնավոր մասնակիցների համար սահմանված է, որ նրանք իրավունք ունեն ապացույցներ ներկայացնելու:

(ՀՀ քր.օր.-ի 112 հոդված) վնաս է հասցվում որոշակի անձին, քրեական գործը կարճելու մասին նրա կամահայտնությունը հաշվի չի առնվում: Դատարանը կարող է հաշվի առնել այն միայն պատիժ նշանակելու մասին հարցը լուծելիս: Քննարկվող կատեգորիայի քրեական գործերը կարճելու հարցը լուծում են միայն դրա համար լիազորված պաշտոնատար անձինք և պետական մարմինները: Ընդ որում, այդպիսի գործերը քրեական գործերի գերակշիռ մասն են: Այսպես, քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե բացակայում է հանցագործության դեպքը (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 35 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ), եթե արարքի մեջ հանցակազմ չկա (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 35 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ), ինչպես նաև բազմաթիվ այլ դեպքերում՝ միայն դրա համար հատուկ լիազորված պաշտոնատար անձանց կողմից: Այսինքն՝ նախաձեռնությունը բխում է ոչ թե մասնավոր անձից, այլ պետությունից՝ ի դեմս նրա ներկայացուցչի՝ համապատասխան պաշտոնատար անձի:

Հանրային մեղադրանքի մեկ այլ, ոչ պակաս կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ դատարանում այն պաշտպանվում է պաշտոնատար անձի կողմից, որի հիմնական պարտականություններից մեկը հենց մեղադրանքն այդ կերպ պաշտպանելն է: Այդ պաշտոնատար անձը դատախազն է: Այս հանգամանքին հատուկ ուշադրություն է դարձնում ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 52 հոդվածի 1-ին մասը: Ընդ որում, առանձնակի ուշադրություն է հրավիրվում դատարանում դատախազի լիազորություններին (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 54 հոդված): Դա պայմանավորված է քրեական դատավարության համար տվյալ փուլի կարևորությամբ, քանի որ հենց դատական վարույթի ժամանակ է որոշվում, թե որքանով է հիմնավորված և պատճառաբանված առաջադրված մեղադրանքը:

ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունում բացակայում է մասնավոր-հանրային մեղադրանքով քրեական գործերի հասկացությունը, ուստի ՀՀ քրեական դատավարությունում դրա մասին խոսք չկա: Սակայն ԱՊՀ շատ երկրների քրեական դատավարությունում այն առկա է: Այսպես, ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 20 հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերում նշվում է մասնավոր-հանրային մեղադրանքով քրեական գործերի մասին: Հենց անվանումից երևում է, որ մասնավոր-հանրային մեղադրանքը միջանկյալ մի բան է մասնա-

վոր և հանրային մեղադրանքների միջև⁴⁵: Այսինքն՝ դրան բնորոշ են մեղադրանքի նշալի երկու տեսակներին հատուկ առանձին հատկանիշներ: Մասնավոր-հանրային մեղադրանքով քրեական գործերի առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք հարուցվում են միայն տուժողի նախաձեռնությամբ, սակայն ենթակա չեն կարճման նրա նախաձեռնությամբ⁴⁶:

Մասնավոր-հանրային մեղադրանքը՝ որպես մեղադրանքի տեսակ, նախատեսված է շատ այլ երկրների քրեադատավարական օրենսդրություններում: Ընդ որում, մեղադրանքի նշալի տեսակի ըմբռնումը այդ երկրներում նույնն է. քրեական գործը կարող է հարուցվել միայն տուժողի նախաձեռնությամբ, սակայն կարճվել նրա նախաձեռնությամբ չի կարող:

Համապատասխան պետության քրեական դատավարությունում մասնավոր-հանրայինի առկայությունը կամ բացակայությունը չի կարելի համարել այդպիսի քրեական դատավարության ո՛չ առավելություն, ո՛չ էլ թերություն: Մասնավոր-հանրային մեղադրանքի առկայությունը ինքնըստինքյան ավելի շուտ օրենսդրական ավանդույթ է տվյալ պետությունում, քան թե քրեական դատավարության առջև ծառացած ինչ-որ հիմնախնդիրների լուծման օրենսդրական լուծում: Առավել ևս, որ առանձին դեպքերում պրակտիկան ձգտում է հաղթահարել տուժողի նախաձեռնությամբ մասնավոր-հանրային մեղադրանքով քրեական գործը կարճելու անթույլատրելիության վերաբերյալ օրենսդրական արգելքը: Դա նշանակում է, որ իրավակիրառողները տրամաբանական չեն համարում քրեական գործ հարուցելու հնարավորությունը միայն տուժողի նախաձեռնությամբ և այն կարճելու անթույլատրելիությունը հաշտության դեպքում:

Մեղադրանքի՝ մասնավոր, մասնավոր-հանրային և հանրային տեսակների դասակարգումն ամենատարածվածն է: Բայց, դրանով հանդերձ, դա միակը չէ: Գոյություն ունեն մեղադրանքի տեսակների այլ դասակարգումներ, սակայն դրանք քիչ տարածված են և օգտագործվում են միայն որոշակի, մասնակի խնդիրներ լուծելու համար, որոնք

⁴⁵ St'u Сидоренко Э.Л. Институт частного и частно-публичного обвинения в свете перспектив кодификации российского уголовного законодательства // Проблемы кодификации уголовного закона: история, современность, будущее (посвящается 200-летию проекта Уголовного уложения 1813 года): Материалы VIII Российского конгресса уголовного права, состоявшегося 30-31 мая 2013 г.. - М.: Юрлитинформ, 2013. - էջ 207-210:

⁴⁶ St'u Аширбекова М.Т. О расширении сферы частно-публичного обвинения // Вопросы правоведения. - М.: Междунар. исслед. ин-т, 2013, № 1. - էջ 233-238:

ծագում են միանգամայն որոշակի իրավիճակներում: Այդպիսիներից է ըստ մեղադրանքի ձևավորման սուբյեկտի դասակարգումը: Այդ դասակարգման շրջանակներում առանձնացվում են պետական և քննչական մեղադրանքները⁴⁷: Ընդ որում, պետական ասելով հասկացվում է այն մեղադրանքը, որը ձևավորում և պաշտպանում է պետական մեղադրողը, իսկ քննչականը՝ քննիչը, ինչը, որպես կանոն, ձևակերպվում է որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ մեղադրանք ասելով հասկացվում է որոշակի անձի կողմից քրեական օրենքով արգելված արարք կատարելու մասին օրենքով սահմանված հատուկ ձևի պնդումը, որի ձևակերպումը, առաջադրումը, հիմնավորումը և պաշտպանությունն իրականացնում է մեղադրանքի սուբյեկտը՝ քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգով:

⁴⁷ Տե՛ս Петрова Н.Е. Виды обвинительной деятельности в современном уголовном процессе России и проблема обоснования целостности института неофициального обвинения // Актуальные проблемы современного уголовного процесса России. Сборник научных статей. – Самара: Самарский университет, 2005. – էջ 60-70:

ԳԼՈՒԽ 2. ԱՆՁԻՆ ՈՐՊԵՍ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼ ՆԵՐԳՐԱՎԵԼԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

§2.1. Անձին որպես մեղադրյալ ներգավելու հասկացությունը և նշանակությունը

Մրցակացային դատավարությունում հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունն այն կարևոր խնդիրն է, որը պետք է ապահովվի քրեադատավարական օրենքով ամրագրված արդյունավետ դատավարական ձևի միջոցով: Նշված շահերի պաշտպանության օրենսդրական կարգավորումը բավականին բարդ է, իսկ առավել բարդ է քրեական դատավարությունում, որովհետև այստեղ ավելի հաճախ և անմիջականորեն են շոշափվում ինչպես անձնական, այնպես էլ հանրային շահերը: Պետք է, համաձայնել Ս. Ա. Դիլբանդյանի այն մտքի հետ, որ հանրային և մասնավոր հիմքերի հարաբերակացությունը քրեական դատավարության սկզբունքների ըմբռնման բանալին է⁴⁸: Դատավարական ձևի տարբերակումը, որը նախատեսում է քրեական դատավարության գործող օրենսգիրքը, ինչպես նաև Նախագիծը չի կարող ենթադրել անձի իրավունքների այնպիսի սահմանափակում, որը կհանգեցնի մեղադրանքի և պաշտպանության հավասարակշռության խախտման: Քրեական դատավարության գործող օրենսգրքում, ճիշտ է, հանրայնությունը որպես առանձին կատեգորիա չի առանձնացված, սակայն այն առկա է բազմաթիվ նորմերում և ինստիտուտներում: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 33-րդ հոդվածում սահմանված է. «Կատարված հանցագործության ծանրությունից և բնույթից ելնելով՝ քրեական դատավարությունում հետապնդումն իրականացվում է հանրային և մասնավոր կարգով» կամ «Հետաքննության մարմինը, քննիչը և դատախազը հանցագործության մեջ կասկածվող անձին կարող են ձերբակալել, հարցաքննել, նրա նկատմամբ կիրառել դատավարական հարկադրանքի միջոցներ, ինչպես նաև որպես մեղադրյալ ներգրավել

⁴⁸ Տե՛ս Դիլբանդյան Ս.Ա. Անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովումը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության մինչդատական վարույթում: ԵՊՀ, Եր., ԵՊՀ հրատ. 2011, էջ 45:

և մեղադրանք առաջադրել՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով և կարգով» (ՀՀ քր. դատ. օր-ի հոդված 34): Հանցավորության դեմ պայքարի և մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդիրը կարևոր է քրեադատավարական օրենսդրության զարգացման, դատավարության սկզբունքների և դատավարական ձևի, նրա խնդիրների լուծման համար, որովհետև դրանց գիտական մշակումը և օրենսդրական ճիշտ կարգավորումը նպաստում են հանրային և անձնական շահերի պաշտպանությանը⁴⁹:

Նախագծի հեղինակներն առվել առարկայական դարձրեցին հանրայնության էությունը, այսինքն այն առանձնացրեցին որպես քրեական դատավարության ինքնուրույն սկզբունք, որի հիմքում դրեցին հետևյալ գաղափարը, որ վարույթի իրականացումը հանրային գործունեություն է, որի ընթացքում և արդյունքում ապահովվում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը /Նախագծի հոդված 15/: Նշված հոդվածից հետևում է, որ հանրայնությունը քրեական գործերով վարույթի հիմքն է, սակայն այն շահերը, որոնք բախվում են այդ հարաբերություններում պետք է պաշտպանվեն հավասարապես: Քրեական դատավարությունը հիմնականում կրում է հանրային բնույթ, այսինքն՝ քրեադատավարական հարաբերությունները ծագում, զարգանում և դադարեցվում են իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտի կամահայտությամբ: Քրեական գործերով վարույթն իրականացնող մարմինները, հանդես գալով պետության անունից և ներկայացնելով հանրային շահերը, իրավունք ունեն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով դատավարական հարկադրանքի միջոցներ կիրառել դատավարությանը մասնակից անձանց նկատմամբ⁵⁰: Հանրայնության դրսևորման ձևերից է անձին մեղադրյալ ներգրավելն ու մեղադրանքի առաջադրումը, քանի որ դրանով ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ սկսվում է քրեական հետապնդումը:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը քրեական դատավարության այն ինստիտուտներից է, որը կանխորոշում է քրեական դատավարության հետագա ընթացքը և գործի քննությունը ստանում է կոնկրետ ուղղվածություն: Այն կոչված է ապահովելու

⁴⁹Տե՛ս *Общественные и личные интересы в уголовном судопроизводстве*, Воронеж, 1984, էջ 6:

⁵⁰Տե՛ս Հանցավորության դեմ պայքարը և մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության հիմնախնդիրները: Երևանի համալս. հրատ.: Եր., 2004, էջ 123:

անձի պաշտպանության իրավունքը: Ճիշտ է, անձի սահմանադրական որոշ հիմնական իրավունքներ կարող են սահմանափակվել միայն որպես մեղադրյալ ներգրավելուց հետո, բայց այնուամենայնիվ նշված ինստիտուտի նպատակը ոչ թե անձի իրավունքների սահմանափակումն է, այլ պաշտպանությունը: Այս հանգամանքն արդեն վկայում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի կարևորության մասին:

Պետք է, համաձայնել Մ.Ս. Ստորգովիչի այն կարծիքի հետ, որ անձին մեղադրյալ ներգրավելը որոշ առումներով կարող է նպաստավոր լինել մեղադրյալ ներգրավված անձի համար, որովհետև օրենքի ուժով անձը հնարավորություն է ստանում դատավարական իրավունքների և դրանց իրականացումն ապահովող երաշխիքների միջոցով վիճարկել մեղադրանքը, որը չէր կարող լինել, եթե նախաքննությունն իրականացվեր առանց անձին մեղադրյալ ներգրավելու: Նման դեպքերում անձը մեղադրանքը վիճարկելու հնարավորություն, իրեն արդարացնող կամ պատասխանատվությունը մեղմացնող փաստարկներ և ապացույցներ կարող է ներկայացնել միայն նախաքննության ավարտին՝ առանց նրա մասնակցության: Դրա համար ստեղծվում է տարատեսակ վիճակ, այսինքն անձին մեղադրյալ ներգրավելը հայտնի պատճառով նպաստավոր է ներգրավված անձի համար և ինչ որ չափով բխում է նրա շահերից⁵¹: Կարծում ենք, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը նաև մեղադրյալի համար խթանիչ միջոց է մասնակցելու ապացուցմանը և հիմնավորելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի անօրինական կամ անհիմն լինելը:

Լ.Մ. Կարնեցկայի կարծիքով անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու էությունը նրանում է, որ համապատասխան որոշումը կայացնելուց հետո առաջին անգամ պետության անունից քրեական դատավարության սուբյեկտներից մեկը կոչվում է հանցագործություն կատարած անձ, սակայն միևնույն ժամանակ նա դեռևս օժտված չէ պետության կողմից մեղավոր ճանաչված սուբյեկտի կարգավիճակով⁵²: Իհարկե, արդարացված կլիներ, եթե նշված սուբյեկտին անվանենք ոչ թե հանցագործություն կատարած անձ, այլ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձ, քանի որ ըստ անմեղության կանխավարկածի՝ այն բոլոր փաստերը, որոնք ընկած են նրա մեղադրանքի հիմքում՝ ըստ

⁵¹ Строгович М.С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности. М., 1984, էջ 31:

⁵² Ст'ю Карнеева Л.М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность, М., 1971, էջ 6:

էութեան դեռևս ենթադրութիւններ են:

Քանի որ անձին որպէս մեղադրյալ ներգրավելն առաջացնում է իրավական լուրջ հետևանքներ, հետևաբար քննիչն անձին մեղադրյալ պետք է ներգրավի բավարար հիմքերի առկայութեան դեպքում: Իհարկէ, անձին որպէս մեղադրյալ ներգրավելու պահին նա կարող է չունենալ գործի բոլոր հանգամանքների մասին մանրամասն տվյալներ, սակայն այն տվյալները, որոնք վկայում են անձի կողմից ենթադրյալ հանցավոր արարքը կատարելու մասին, ապա դա բավարար է նրան մեղադրյալ ներգրավելու համար⁵³: Իհարկէ, տվյալ դեպքում մենք գործ ունենք գնահատողական կատեգորիայի հետ, սակայն բոլոր դեպքերում բացահայտված գործի հանգամանքներն ու դրանք հաստատող փաստական տվյալները պետք է բավարար լինեն հիմնավոր կասկածի հաստատման համար:

Դատավարական գրականութեան մեջ արդարացիորեն անձին որպէս մեղադրյալ ներգրավելու նշանակությունը հանգեցնում են հետևյալի՝ 1) դատավարությունում հանդես է գալիս նոր ակտիվ սուբյեկտ՝ մեղադրյալ, որն օժտված է համապատասխան իրավունքներով ու պարտականություններով, 2) նախաքննութեան մարմինը հնարավորություն է ստանում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառել դատավարական հարկադրանքի միջոցներ, 3) մեղադրյալի հարցաքննութեամբ քրեական հետապնդման մարմինը ձեռք է բերում ապացույց, որը ինչպէս ապացուցման, այնպէս էլ պաշտպանութեան միջոց է, 4) դատավարությունը ստանում է որոշակի ուղղվածություն և ընդգծվում են դատական քննութեան առարկան և սահմանները⁵⁴:

Քրեական դատավարութեան գործող օրենսգրքում տրված են դատավարական տարբեր կատեգորիաների բնորոշումը, նույնը չենք կարող ասել անձին որպէս մեղադրյալ ներգրավելու մասին, որովհետև ՀՀ քր. դատ. օր-ի 6-րդ հոդվածում ներկայացված կատեգորիաների շարքում չկա նշված հասկացութեան բնորոշումը: Քրեական

⁵³ Տե՛ս Дьяченко М.С. Привлечение в качестве обвиняемого и предъявление обвинения // Уголовный процесс: учебник для вузов /под. Ред. П.А. Лупинской. М., Юристы, 1995 էջ 276:

⁵⁴ Տե՛ս Чебетарева И.Н. Обвиняемый в стадии предварительного расследования современного российского уголовного процесса. Дисс... канд. юрид. наук. Воронеж, 2004, էջ 33; Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений, /Волгоград, 1997. էջ 96, Карнеева Л.М. Привлечение в качестве обвиняемого. М., 1962; Ефимичев С.П. Привлечение к уголовной ответственности в качестве обвиняемого – этап стадии предварительного расследования. //Правоведение, 1985, N 5, էջ 30:

դատավարության օրենսգրքի 6-րդ, 64-րդ հոդվածներում տրված է «մեղադրանք», «մեղադրյալ» հասկացությունների բնորոշումը, սակայն դրանք այն հասկացություններ են, որոնք կանխորոշում են անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հասկացության բովանդակային կողմը: Մեղադրանքը քրեական դատավարության օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով ներկայացված հիմնավորում՝ որոշակի անձի կողմից քրեական օրենսգրքով չթույլատրված կոնկրետ արարքի կատարման մասին (<< քր. դատ. օր-ի հոդված 6, մաս 1, կետ 20): Մեղադրյալ է այն անձը, որի նկատմամբ որոշում է կայացված որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին (<< քր. դատ. օր-ի հոդված 64, մաս 1): Քրեական դատավարությունում հանդիպում ենք նաև նման այլ հասկացությունների, մասնավորապես մեղադրանքի կողմ, մեղադրող և այլն: Ինչպես տեսնում ենք մեղադրյալ ներգրավելն այն գործողությունն է, որն ապահովում է քրեական դատավարությունում սուբյեկտի ի հայտ գալը և քրեական գործով վարույթի հետագա ուղղվածությունը: Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը նաև մեղադրյալին ապացուցման գործընթացին ներգրավելու դատավարական միջոց է:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելն այնպիսի ինստիտուտ է, որը ենթադրում է միմյանց հաջորդող համապատասխան գործողությունների կատարում: Քանի որ դատավարական այս ինստիտուտը բովանդակային լայն հասկացություն է, հետևաբար դատավարական գրականության մեջ դրա բնորոշման վերաբերյալ չկա միասնական մոտեցում: Ավելին առանձին աշխատանքներում, որոնք նվիրված են անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմնախնդիրների ուսումնասիրությանը՝ ընդհանրապես չկա նշված հասկացության բնորոշումը⁵⁵:

Դատավարական գրականության մեջ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը ներկայացվում է տարբեր տեսանկյունից: Դատավարագետների որոշակի խումբ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը ներկայացնում է որպես դատավարական ինստիտուտ: Իրավունքի տեսության մեջ իրավական ինստիտուտ ասելով հասկանում են իրավական նորմերի համակցություն, որն իրավունքի ճյուղի առանձնացված մասն է և կարգավորում է միասեռ հասարակական հարաբերությունների որոշակի տեսակ, որոշակի

⁵⁵ Ст'ю Карнеева Л.М. Привлечение в качестве обвиняемого. М., 1962; Статкус В.Ф., Цоколов И.А., Жидких А.А. Предъявление обвинения и составления обвинительного заключения. /Под ред. И.А. Попова. М., 2002.

կողմ⁵⁶: Քրեական դատավարության իրավունքի շրջանակներում մեղադրյալ ներգարվելն ներառում է ավելի նեղ շրջանակի նորմեր: Այն նախատեսված է քրեական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ գլուխում և կոչվում է «Որպես մեղադրյալ ներգրավելը»: Հիմք ընդունելով տեսության մեջ տրված բնորոշումը, կարող ենք ասել, որ որպես մեղադրյալ ներգարվելն այնպիսի դատավարական ինստիտուտ է, որը ներառում է իրավական նորմերի այն համակցությունը, որոնք կարգավորում են որպես մեղադրյալ ներգարվելու և մեղադրանք առաջադրելու վարույթային մասը:

Իհարկե, քրեական դատավարության օրենսգրքի նշված գլխում տեղ գտած հոդվածները շատ չեն, սակայն մեղադրանքին վերաբերող շատ հարցեր իրենց կարգավորումն են ստացել օրենսգրքի ընդհանուր և հատուկ մասերի այլ ինստիտուտներում, օրինակ՝ մեղադրանքի հասկացություն, մեղադրյալի իրավունքներն ու պարտականությունները, մեղադրանքի փոփոխումը կամ լրացումը դատական քննության փուլում և այլն: Բնականաբար հարց է առաջանում, թե դատավարական այս ինստիտուտն ինչպիսի իրավական հարցեր է ներառում իր կարգավորման մեջ:

Քրեական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ գլխում տեղ գտած իրավական վերլուծությունից հետևում է, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելն իր մեջ ներառում է «որպես մեղադրյալ ներգարվելը» և «մեղադրանքի առաջադրումը»: Իհարկե, մեղադրյալ ներգրավելը և մեղադրանք առաջադրելը տարբեր գործողություններ են, բայց դրանք կազմում են միասնական ինստիտուտի անբաժան մասերը: Կարծում ենք, որ հենց այդ տրամաբանությամբ էլ այն կարգավորված է օրենսգրքում, և կոչվում է մեկ ընդհանուր անվանմամբ՝ «Որպես մեղադրյալ ներգարվելը»⁵⁷: Չնայած օրենսդրական հստակ կարգավորմանը դատավարական գրականության մեջ այս կապակցությամբ միանշանակ

⁵⁶ Ст'я Алексеев С.С. Теория права, М., 1994, էջ12, Վաղարշյան Ա.Գ. Պետության և իրավունքի տեսություն – 2: Դասախոսություն, ԵՊՀ Եր.: Հեղինակային հրատարակչություն, 2011, 204 էջ:

⁵⁷ Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի տրամաբանությամբ՝ դրանք միմյանցից առանձնանում են, քանի որ այն նախ՝ դառնում է քրեական հետապնդման հարուցում, երկրորդ՝ մեղադրյալ ներգարվելու և մեղադրանքի առաջադրման սուբյեկտները տարբեր են՝ այսինքն քրեական հետապնդման հարուցման որոշումը կայացնում է միայն դատախազը, իսկ մեղադրանքն առաջադրում է քննիչը: Կարծում ենք, որ այսպիսի կարգավորումն առավել հստակեցնում է քննիչի դատավարական գործառույթի բնույթը, այսինքն քննիչն իրականացնում է ոչ թե մեղադրանքի, այլ քրեական գործի քննության ֆունկցիա, քանի որ մեղադրանքը որպես քրեական հետապնդման իրականացման ձև ներկայացվում է դատախազի կողմից: Միայն դատախազի կողմից անձին մեղադրյալ ներգրավելը կամ քրեական հետապնդում հարուցելը համարվում է մինչդատական վարույթում դատախազի կողմից մեղադրական գործառույթի իրացում: Քննիչի հետագա գործունեությունն ուղղված է քրեական գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտմանը:

մոտեցում չկա, քանի որ որպես մեղադրյալ ներգարվելու մեջ ներառում են նաև մեղադրյալին կանչելը և հարցաքննելը: Քրեական դատավարության գործող օրենսգրքում տեղ գտած կարգավորումն արդարացված է, որովհետև մեղադրյալ ներգրավելը և մեղադրանք առաջադրելը պետք է տեսնել միասնության մեջ: Եթե մեղադրյալ ներգրավելու իմաստը մեղադրանքի ներկայացման մեջ է, հետևաբար այն ներկայացված կարող համարվել միայն մեղադրյալին իրազեկելուց հետո:

Այսպես, Վ.Ա. Սերբուլովի կարծիքով, որպես մեղադրյալ ներգարվելն իր մեջ ներառում է միայն համապատասխան որոշման կայացումը, այսինքն անձին մեղադրյալի կարգավիճակ տալը⁵⁸:

Դատավարագետների մեծամասնության կարծիքով՝ անձին որպես մեղադրյալ ներգարվելու ինստիտուտն իր մեջ ներառում է հետևյալ երկու տարրերը՝ 1) քննիչի կողմից անձին որպես մեղադրյալ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշման կայացումը, 2) մեղադրյալին մեղադրանքի առաջադրումը⁵⁹:

Ս. Պ. Եֆիմիչևի կարծիքով որպես մեղադրյալ ներգարվելու ինստիտուտի մաս է կազմում նաև մեղադրյալի հարցաքննությունը⁶⁰: Կարծում ենք, որ Ա.Ի. Տրուսովը տալիս է նշված հասկացության առավել լայն բնորոշումը, այսինքն նրա մեջ ներառելով հետևյալ տարրերը՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայացումը, մեղադրանքի առաջադրումը, նրա իրավունքների պարզաբանումը և դրանց իրականացման ապահովումը, ինչպես նաև մեղադրյալի հարցաքննությունը⁶¹: Դատավարական գրականության մեջ նշված կարծիքը քննդատվել է այն պատճառաբանությամբ, որ մեղադրյալ ներգրավելը, մեղադրանքի առաջադրումը և հարցաքննությունը ժամանակագրական առումով սերտորեն կապված են, բայց այդ ակտերն ունեն տարբեր իավական բնույթ և նշանակություն: Որպես մեղադրյալ ներգարվելը որոշում է, որի կայաց-

⁵⁸ Сербулов В.А. Привлечение в качестве обвиняемого в советском уголовном процессе: дисс.... канд. юрид. наук: Киев. 1989, էջ 35:

⁵⁹ Ст'ю Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса.Т. 2. М., 1970, էջ 86, Карнеева Л.М. Предъявление обвинения и допрос обвиняемого. Советский уголовный процесс, /Пид ред. В.С. Бородин, М., 1982. էջ 310, Колбеева М.Ю. Институт привлечения лица в качестве обвиняемого в условиях реформирования уголовно-процессуального законодательства: дисс... канд. юрид. наук, М., 2013, էջ 23:

⁶⁰ Ст'ю Ефимичев С.П. Предварительное расследование и его роль в реализации уголовной ответственности: дисс... д-ра. юрид. наук, Л., 1987, էջ16:

⁶¹ Ст'ю Трусков А.И. Предъявление обвинения и допрос обвиняемого //Уголовный процесс/ Под ред. К.Ф. Гуценко, М., 1998. էջ 256:

ման միջոցով ի հայտ է գալիս մեղադրյալը, իսկ մեղադրանքի առաջադրումը և հարցաքննությունը՝ դատավարական գործողություններ են, որոնցից առաջինի միջոցով մեղադրյալը իրազեկվում է, թե ինչի մեջ է մեղադրվում, իսկ երկրորդը՝ քննչական գործողություն, որը կոչված է ապացույցի ձեռք բերմանը⁶²: Մեղադրանքը բնորոշվում է որպես դատավարական փաստաթղթերում կոնկրետ անձին մեղսագրվող հանցավոր գործողության կամ անգործության նկարագրություն:

Կարծում ենք, որ Ա.Ի. Տրուսովի կարծիքն առավել ընդունելի է, քանի որ այն ներառում է դատավարական այս ինստիտուտի էությունը բնութագրող բոլոր գործողությունները, որոնք գտնվում են տրամաբանական հաջորդականության մեջ և միասնաբար բնութագրում են մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի էություն ու նշանակությունը:

Քրեադատավարական գործող օրենսդրության կարագավորման պայմաններում որպես մեղադրյալ ներգրավելը պետք է ներկայացնել նաև որպես քրեական հետապնդման իրականացման ձև, որովհետև ըստ ՀՀ քր. դատ. օ-րի 6-րդ հոդվածի 27-րդ կետի՝ քրեական հետապնդում հարուցելը՝ դա նաև անձին մեղադրյալ ներգրավելն է:

Ժամանակակից քրեական դատավարության իրավունքում անձին մեղադրյալ ներգրավել հասկացության վերաբերյալ չկա միասնական մոտեցում, որովհետև այն հարաբերակցվում է նաև այնպիսի իրավական կատեգորիաների հետ ինչպիսիք են «անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը» և «քրեական հետապնդում հարուցելը»: Պատահական չէ, որ քրական հետապնդումը հարուցելը քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով ներկայացվում է, որպես մեղադրյալ ներգրավել:

Իհարկե, որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի բնութագրման համար կարևոր մասն է կազմում նաև *մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայացումը*: Քրեական դատավարության ոլորտում որոշում կայացնելը դրա դատավարական տեսանկյունից բնորոշվում է որպես «օրենքով սահմանված դատավարական ձև ստացած իրավական ակտ, որում հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը, դատավորը

⁶² Ст'ю Уголовный процесс: Учебник, //Под ред. И.Л. Петрухина. – М.: М., 2001, էջ 255:

կամ դատարանն իրենց իրավասության շրջանակներում օրենքով սահմանված կարգով պատասխանում են գործի շրջանակներում առաջացող հարցերին և դրսևորում են իրավազոր կամարտահայտություն այն գործողությունների առնչությամբ, որոնք բխում են պարզված հանգամանքներից և օրենքի պահանջներից և ուղղված են քրեական դատավարության խնդիրների իրագործմանը»⁶³: Որքանով, որ որոշումները վերաբերում են դատավարական գործունեությանը, ընդունվում են դրա ընթացակարգի շրջանակներում, ունեն դատավարական բնույթ, այդքանով էլ դրանք հիմնականում հետազոտվում են մեկ գիտության՝ քրեական դատավարության շրջանակներում:

Քրեական դատավարությունում որոշումներն ունեն վճռորոշ դեր, որովհետև դրանցով է պայմանավորված քրեական գործով վարույթի ընթացքը, անցումը դատավարական մեկ փուլից միյուրը: Քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմինների իրավակիրառ գործունեությունն արտահայտվում է համապատասխան դատավարական որոշումների կայացման մեջ: Քրեական դատավարության իրավունքի գիտության կողմից դատավարական որոշումների հիմնահարցերը ենթարկվել են բազմաթիվ ուսումնասիրության՝ ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ որոշման առանձին տեսակների հետ կապված:

Քրեադատավարական օրենսդրությունից հետևում է, որ դատավարական որոշումը բովանդակային լայն հասկացություն է և կախված նրանից, թե ինչ հարց է լուծվում՝ բաժանվում է մի քանի տեսակների: Այսպես, ՀՀ քր. դատ. օր-ի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատավարական որոշումները՝ քրեական դատավարության ընթացքում իրավասու մարմինների կամ պաշտոնատար անձանց կողմից ընդունվող՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված որոշումներ՝ դատավճիռներ, որոշումներ: Ինչպես տեսնում ենք, օրենսդիրը դատավարական որոշում ասելով հասկանում է վարույթի ընթացքում կայացվող բոլոր ակտերը: Օրենսդրական նշված կարգավորումից հետևում է, որ դատավարական որոշումը սեռային հասկացություն է, որն արտահայտում է որոշման բնույթը, իսկ որոշումը կամ դատավճիռը դատավարական որոշման տեսակներ են: Քանի որ վարույթի ընթացքում առաջացող և լուծում պահանջող հարցերը բազմաբնույթ են, ուս-

⁶³Տե՛ս Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и форма, М., 1976, էջ 18:

տի օգտագործվում են այնպիսի կատեգորիաներ, ինչպիսիք են՝ դատավճիռ և որոշում⁶⁴:

Նշված իրավական ակտերի համար ընդհանուր հատկանիշ է այն, որ քրեական դատավարության որոշակի փուլերում այդ ակտերում տրվում է իրավական հարցերի պատասխան և կատարվում է ամփոփում, որը հնարավորություն է տալիս դատավարական այդ որոշումները տարբերակել այնպիսի դատավարական գործողություններից, ինչպիսիք են արձանագրությունները, որոնցում հաստատվում են քննչական գործողությունների կատարման փաստը, բովանդակությունը և արդյունքները: Որոշումը դատավարական այն փաստաթուղթն է, որի եզրափակիչ մասում արտացոլվում է վարույթն իրականացնող մարմնի լուծումները կամ վճիռները:

Օրենսգրքում *վերջնական որոշում ասելով հասկացվում է* քրեական վարույթ իրականացնող մարմնի յուրաքանչյուր որոշում, որը բացառում է գործով վարույթն սկսելը կամ շարունակելը, ինչպես նաև լուծում է գործն ըստ էության /ՀՀ քր. դատ. օր-ի հոդված 6, կետ 10/: Անկասկած որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը վերջնական չէ, որովհետև դրանով չի լուծվում քրեական գործի ճակատագիրը կամ անցում չի կատարվում դատավարական մեկ փուլից՝ մյուսին, բայց այդ որոշման կայացմամբ ընթացք է տրվում գործի հետագա քննությանը, ընդգծվում է գործի քննության սահմանները: Անձին մեղադրյալ ներգրավելով նախաքննությունը չի ավարտվում, այլ այն շարունակվում է՝ մինչև գործով ապացուցման ենթակա բոլոր հանգամանքների պարազաբանումը, որն առանձին դեպքում կարող է նաև հանգեցնել մեղադրանքի փոփոխության կամ քրեական գործի կարճման կամ քրեական հետապնդման դադարեցման:

Քրեական դատավարությունում ընդունվում են տարբեր որոշումներ, բայց մե-

⁶⁴ Հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում օգտագործվում է նաև «վերջնական որոշում» և «գործն ըստ էության լուծող դատական ակտեր» հասկացությունները: Կարծում ենք, որ ճիշտ կլիներ, օրենսգրքում օգտագործվող այդ հասկացությունների հետ միասին նշվեր նաև մեղադրական եզրակացության մասին, քանի որ այն իր բնույթով մինչդատական վարույթն ավարտող դատավարական ակտի ինքնուրույն տեսակ է: Մեղադրական եզրակացությանն անդրադարձել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Ս. Նալբանդյանի գործով կայացված որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորվել այն մասին, որ «(...) մեղադրական եզրակացությունը հանդիսանում է այն դատավարական փաստաթուղթը, որով ամփոփվում են նախանական քննության արդյունքները, ինչպես նաև հիմնավորվում են քննիչի ենթադրությունները՝ մեղադրյալի մեղավորության և նրա գործողությունների իրավաբանական որակման մասին: Մեղադրական եզրակացության կարևորության մասին է վկայում այն հանգամանքը, որ դրանով ընդգծվում են քրեական գործի դատական քննության սահմանները /տե՛ս Ս.Կ. Նալբանդյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ՀՅԲԴՂ2/0144/01/09 որոշման 24-րդ կետը/:

ղադրյալ ներգրավելն այն որոշումն է, որն ուղղված է քրեական դատավարության հիմնական հարցի լուծմանը, այսինքն մեղսագրավող արարքի համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն:

Շատ հաճախ «որպես մեղադրյալ ներգրավելը» հասկացությունը ներկայացվում է որպես դատավարական ակտ, որն առաջացնում է որոշակի իրավունքներ ու պարտականություններ մի կողմից քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի, որը նաև երաշխավորում է օրենքով նախատեսված իրավունքների իրականացումը և մյուս կողմից մեղադրյալի միջև, որը պարտավոր է կատարել քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված պարտականությունները: Ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը մեղադրյալի կարգավիճակ ձեռք է բերում մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը կայացնելու պահից: Չնայած օրենսդրական հաստակ կարգավորմանը՝ դատավարական գրականության մեջ և պրակտիկայում միանշանակ չի ընկալվում անձի մեղադրյալի կարգավիճակ ունենալու պահ: Որոշ դատավարագետներ այն կարծիքին են, որ մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելը դեռևս լիարժեք չէ, քանի դեռ մեղադրանք չի առաջադրվել⁶⁵: Իհարկե, անձին մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայացմամբ կիսատ է մնում նշված ինստիտուտի իրացումը, սակայն անձը մեղադրյալի կարգավիճակ ձեռք է բերում դատավարական այդ ակտը կայացնելու պահից: Իհարկե, մեղադրյալը որպես դատավարության սուբյեկտ իրական դատավարական հարաբերությունների մեջ է մտնում իրեն մեղադրանք առաջադրելուց հետո, երբ նրան հայտնի են դառնում օրենքով նախատեսված իր դատավարական իրավունքներն ու պարտականությունները: Վարույթն իրականացնող մարմինն այդ որոշումը ստորագրելուց հետո՝ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կարող է կիրառել դատավարական հարկադրանքի միջոցներ, օրինակ՝ հայտարարել հետախուզում կամ ընտրել կալանքը որպես խափանման միջոց և այլն: Այս հանգամանքը վկայում է այն մասին, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելը հանգեցնում է ծանր հետևանքների, և քննիչը անձին մեղադրյալ պետք է ներգրավի միայն դրա համար օրենքով նախատեսված բավարար հիմքերի առկայության դեպքում: Քննիչի համար հստակ պետք է լինի հիմնավոր կասկածի առկայությունը, այսինքն տվյալ անձի կողմից ենթադրյալ հանցանքը կատարած

⁶⁵ Ст'ю Колбеева М.Ю. Институт привлечения лица в качестве обвиняемого в условиях реформирования уголовно-процессуального законодательства: дисс... канд. юрид. наук, М., 2013, էջ23:

լինելու հանգամանքը, հակառակ դեպքում անձին մեղադրյալի կարգավիճակում դնելը կլինի անհիմն, որը կարող է նաև հանգեցնել վարույթն իրականացնող մարմնին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու:

Վարույթն իրականացնող մարմնի գործողությունն անձին մեղադրյալ ներգրավելու մասին՝ իր արտացոլումն է ստանում համապատասխան դատավարական որոշման մեջ: Քրեադատավարական գործունեության մասնակիցների այն դատավարական գործողությունները, որոնք ձեռք են բերել դատավարական փաստաթղթի ձև՝ ստացել են դատավարական ակտ անվանումը⁶⁶: Մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը այն դատավարական ակտն է, որն իր մեջ արտացոլում է մեղադրյալ ներգրավելու դատավարական ինստիտուտի էությունը:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը դատավարական գործողություն է, որի արդյունքում վարույթն իրականացնող մարմինը կայացնում է համապատասխան դատավարական որոշում: Մինչև որոշման կայացումը՝ այն ենթադրում է քննիչի կողմից որոշակի գործողությունների իրականացում: Քննիչը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության արդյունքում հետազոտում է գործի փաստական հանգամանքները, դրանք հաստատող փաստական տվյալները, վերլուծում և ընտրում է այն նորմը, որը պետք է կիրառվի առաջացած քրեաիրավական հարաբերությունների համար: Անկասկած, մեղադրյալ ներգրավելու մասին պատճառաբանված որոշման կայացումը կազմում է իրավակիրառ գործունեության ավարտական մասը, որում քննիչն արտահայտում է իր գնահատականն անձի կողմից ենթադրյալ հանցագործության կատարման վերաբերյալ: Հետևաբար այն որպես դատավարական ակտ կամ որոշում պետք է համապատասխանի քրեադատավարական օրենքով սահմանված պահանջներին, այսինքն լինի օրինական, հիմնավոր և պատճառաբանված:

Քրեական հետապնդման մարմինն առաջին անգամ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշմամբ հաստատում է սկզբնական մեղադրանքը, որում պաշտոնապես հաստատվում է որոշակի անձի կողմից՝ քրեական օրենքով նախատեսված ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու մասին: Իհարկե, այս հանգամանքը մեզ նաև հիմք է տալիս մեղադրյալ ներգրավելը սահմանազատել կասկածանքից, մասնավորապես՝ ան-

⁶⁶ Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. М., 1968, էջ200:

ծին ձերբակալելուց կամ նրա նկատմամբ խափանման միջոցներ կիրառելուց: Ճիշտ է, նշված գործողությունների կատարմամբ քրեական հետապնդում է հարուցվում անձի նկատմամբ, բայց դա մեղադրանքի ձևավորման համար կրում է սկզբնական բնույթ⁶⁷:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը դատավարական ինքնուրույն ինստիտուտ է, այսինքն իրավական նորմերի այնպիսի համակցություն, որոնք կարգավորում են որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը կայացնելու և մեղադրանքն անմիջակա-նորեն առաջադրելու հետ կապված միասեռ հասարակական հարաբերությունները:

Նախաքննության և ամբողջ դատավարության համար որպես մեղադրյալ ներգրավելու կարևորությունն արտահայտվում է նրանում, որ այդ որոշման կայացմամբ ձևավորվում են դատավարական հարաբերություններ քննիչի և մեղադրյալի միջև, ինչպես նաև մեղադրյալը դառնում է որոշակի իրավունքների և պարտականությունների կրող:

Որպես մեղադրյալ ներգրավելը լիազոր սուբյեկտի կողմից քրեական դատա-վարության օրենսգրքով սահմանված կարգով կայացվող իշխանական բնույթի դատավարական ակտ է, որն արտացոլվում է որպես մեղադրյալ ներգրավելու մա-սին դատավարական որոշման մեջ: Մեղադրյալ ներգրավելը, որն արտահայտվում է դատավարական հատուկ ակտում, նախորդում է որպես մեղադրյալ ներգրավելու մա-սին որոշման կայացմանը:

Քրեական դատավարությունում յուրաքանչյուր որոշման կայացմանը նախորդում է համապատասխան հետազոտական գործողությունների կատարում, ապացուցման ենթակա հանգամանքների պարզում, դրանց իսկության հաստատում և որոշման ճիշտ ընտրություն: Դա վերաբերում է նաև մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայաց-մանը, որովհետև որոշումը կայացնելու պահին քննիչը պետք է համոզված լինի, որ իր կողմից կայացվող որոշումը բավարար է մեղադրանքի առաջադրման համար և բոլոր ապացույցները հավաքվել, ստուգվել և գնահատվել են: Քննիչը քրեական գործի հետա-գա քննության ընթացքում պետք է հաշվի առնի մեղադրյալի փաստարկներն իրեն ներ-

⁶⁷ Նախագծում նույնպես հանդիպում ենք նման կարգավորման, որում, ճիշտ է, չկա կասկածյալ սուբյեկտ, բայց նախատեսված է ձերբակալված անձ, որն ըստ էության նույնանում է կասկածյալի հետ: Նախագծի ինքնատիպությունն արտահայտվում է նրանում, որ քրեական հետապնդումը սկսվում է անձին մեղադրյալ ներգրավելով, իսկ ձերբակալությունը համարվում է որպես քրեական հետապնդման նախապատրաստություն, որտեղ անձի պաշտպանության իրավունքը երաշխավորված է:

կայացված մեղադրանքի օրինականության և հիմնավորվածության վերաբերյալ:

Խոսելով որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին պետք է անդրադառնալ տարիներ շարունակ դատավարական գրականության մեջ վեճի առարկա դարձած այն հարցին՝ «մեղադրյալ ներգրավել» և «քրեական պատասխանատվության ենթարկել» հասկացությունների հարաբերակցությանը: Նշված վեճը գալիս է խորհրդային քրեական դատավարությունում տեղ գտած այն կարգավորումից, որ հանցագործության կատարման մեջ մեղադրանք առաջադրելու համար հիմք տվող բավարար ապացույցների առկայության դեպքում քննիչը պատճառաբանված որոշում է կայացնում տվյալ անձին որպես մեղադրյալ պատասխանատվության ենթարկելու մասին (ՀԽՍՀ քր. դատ. օր-ի հոդված 135 մաս 1): Իհարկե, քրեական դատավարության գործող օրենսգրքում այս ձևակերպումը փոփոխվեց, այժմ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու փոխարեն օգտագործվում է որպես մեղադրյալ ներգրավել հասկացությունը: Ի տարբերություն քրեադատավարական օրենսդրության՝ քրեական օրենսգրքում պահպանվել է նշված հասկացությունը: Այսպես, քրեական օրենսդրությունը պատասխանատվություն է նախատեսում ակնհայտ անմեղ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Նշված հոդվածի համաձայն՝ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը չհաստատված հանցագործության դեպքով կամ առանց դեպքին անձի մասնակցությունը հիմնավորող կամ ոչ բավարար չափով հիմնավորող կամ առանց նրա արարքում հանցակազմը հավաստող փաստական տվյալների առկայության (ՀՀ քր. օր-ի հոդված 336): Նշված իրավական կարգավորումը մեզ հիմք է տալիս ենթադրելու, որ այդ հասկացությունները քրեաիրավական և քրեադատավարական իմաստով նույնը չեն: Անկասկած, ճիշտ կլիներ, որ այդ հասկացություններն իրավունքի երկու ճյուղերում էլ օգտագործվեին նույն բովանդակային նշանակությամբ, որովհետև երկու դեպքում էլ խոսքը վերաբերում մինչդատական վարույթում անձին մեղադրյալ ներգրավելուն: Նման կարգավորումը կապահովի քրեական դատավարությունում նշված ինստիտուտի կիրառման իրավական որոշակիության սկզբունքի իրացումը:

Քրեական դատավարության իրավունքի տեսության մեջ այս հիմնախնդիրն առավել շատ քննարկվել է խորհրդային դատավարագետների կողմից, որոնց մեծամասնությունը պաշտպանում էր այն կարծիքը, որ քրեական դատավարությունում մեղադրյալ ներգրավելը քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կարևոր փուլերից

մեկն է⁶⁸: Չնայած օրենսդրական զարգացումներին, այսօր որոշ դատավարագետներ պաշտպանելով վերը նշված մոտեցումը, գտնում են, որ մեղադրյալ ներգրավելն ունի երկակի նշանակություն քրեաիրավական և քրեադատավարական⁶⁹: Քրեաիրավական նշանակությունն այն է, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայացումը և մեղադրանքի առաջադրումը՝ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու սկզբնական պահն է: Քրեական իրավունքում քրեական պատասխանատվությունը դիտվում է որպես բարդ երևույթ, որն անցնում է որոշակի փուլեր: Ընդ որում, պոտենցիալ պատասխանատվությունն սկսվում է հանցանք կատարելու պահից, եթե ծագում է հանցագործության համար պատասխանատվության ենթարկելու պարտականությունը, իսկ իրական պատասխանատվությունն իրագործվում է դատարանի մեղադրական դատավճռով⁷⁰: Նշված մոտեցումը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ ակնհայտ անմեղ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու սուբյեկտ քննիչն է⁷¹:

Նշված դատավարագետները որպես մեղադրյալ ներգրավելու դատավարական կողմ առանձնացնում են քրեական հետապնդման մարմնի կողմից հանցագործության կատարման փաստի հաստատումը և մեղադրանքի առաջադրումը: Այսինքն մեղադրանքի առաջադրմամբ առավել որոշակի է դառնում քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից որոշակի անձի նկատմամբ վարույթի իրականացումը և միաժամանակ ընդգծում քրեական հետապնդման սահմանները: Նշված մոտեցումը հիմնավորումն է քրեական օրենսգրքում տեղ գտած այն կարգավորման, որ ակնհայտ անմեղ

⁶⁸ Տե՛ս Строгович М.С. Уголовный процесс, М., 1946, էջ 292, Карнеева Л.М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность. М., М., 1971, էջ154, Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе, Харьков, 1974, էջ21, Фаткуллин Ф.Н., Зинатуллин З.З., Аврах Я.С. Обвинение и защита по уголовным делам, Казань, 1976, էջ14, Ефимичев С.П. Привлечение к уголовной ответственности в качестве обвиняемого – этап стадии предварительного расследования. //Правоведение, 1985, N 5, էջ 30, Громов Н.А. Институт привлечение к уголовной ответственности. Саратов, 1991, էջ 85-67:

⁶⁹ Տե՛ս Кальницкий В.В. Сущность и значение привлечение в качестве обвиняемого, //Законодательство и практика, Омск, 2006, N 2, էջ16, Россинский С.Б. Уголовный процесс: Учебник /С.Б. Россинский, – М.: Эксмо, 2009, էջ 431, Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, Երևանի պետ. Համալ.- Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2007թ., 897:

⁷⁰ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, Երևանի պետ. Համալ.- Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2007թ., 897:

⁷¹ Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի իրավական կարգավորման պայմաններում քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ դառնում է միայն դատախազը, որովհետև որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացվում է միայն դատախազի կողմից, իսկ մեղադրանքն առաջադրում է քննիչը: Իհարկե, նշված իրավական կարգավորման պայմաններում խնդիրներ է այն հարցը, որ այս կարևոր և պատասխանատու որոշումը կայացվելու է այն սուբյեկտի կողմից, որի վարույթում չէ քրեական գործը:

անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը՝ մեղադրյալի քրեական պատասխանատվության ենթարկելն է: Իհարկե, դժվար է համաձայնել այն մոտեցման հետ, որը հիմնավորում է քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերում նշված հարցի տարբեր կարգավորման նպատակահարմարությունը: Նշված մոտեցման հետ դժվար է համաձայնել, որովհետև այն հակասում է անմեղության կանխավարկածի, արդար դատական քննության, արդարադատության իրականացում միայն դատարանի կողմից սկզբունքներին: Կարծում ենք, որ մեղադրյալ ներգրավելը նշանակում է, որ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինը բավարար ապացույցների հիման վրա անձին ներկայացնում է քրեաիրավական պահանջ և մեղսագրում նրան ենթադրյալ հանցագործության կատարման մեջ, որը հետագայում դառնում է դատական քննության առարկա և լուծվում արդարադատության իրականացման միջոցով: Մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը հանցագործության կատարման մեջ անձին մեղավոր ճանաչելը չէ, որովհետև ըստ անմեղության կանխավարկածի. « Հանցագործության համար կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով (<< քր. դատ. օր-ի հոդված 18, մաս 1)»:

Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով այս հարցն ավելի հստակեցված է, որովհետև մեղադրյալ ներգրավելը նույնացվում է քրեական հետապնդման հարուցման հետ, իսկ քրեական օրենսգրքում պետք է պատասխանատվություն նախատեսել՝ արդեն ոչ թե ակնհայտ անմեղ մեղադրյալին քրեական քրեական պատասխանատվության, այլ քրեական հետապնդման ենթարկելու համար: Անձը ներգրավվում է մեղադրյալ հետագայում նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Պետք է համաձայնել Ի.Բ. Լապինի այն մոտեցման հետ, որ «քրեական հետապնդումը» ավելի բովանդակային հասկացություն է և համապատասխանում է դատավարության էությանը և նշանակում է մեղադրանքի կողմի կողմից իրականացվող դատավարական գործունեություն, որն ուղղված է հանցագործության կատարման մեջ մեղադրյալի մերկացմանը⁷²:

Որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի էությունն է պետության և մեղադր-

⁷² Сб'у Лапин И.Б. Проблемы обеспечения законности и обоснованности привлечения лица в качестве обвиняемого: дисс... канд. юрид. наук, М., 2007, էջ 54:

յալի միջև նախնական քրեաիրավական վեճի կանխորոշումը: Մեղադրյալ ներգրավելու միջոցով պետությունը անձի նկատմամբ ներկայացնում է քրեաիրավական պահանջ, որը հետագայում պետք է լուծվի արդարադատության միջոցով: Այսինքն՝ մեղադրյալ ներգրավելու միջոցով պետության և մեղադրյալի միջև ծագում են օրենքով երաշխավորված փոխադարձ իրավունքներ ու պարտականություններ: Պետությունը հանձինս քրեական հետապնդում իրականացնող իր մարմինների և պաշտոնատար անձանց իրավունք ունի քրեական հետապնդում հարուցել և սահմանափակել մեղադրյալի օրենքով նախատեսված իրավունքներն ու ազատությունները, իսկ մեղադրյալը ձեռք է բերում իրավունքներ, որոնք հնարավորություն են տալիս նրան պաշտպանվելու ներկայացված մեղադրանքից: Մեղադրանքը հանդիսանում է քրեադատավարական այն ինստիտուտը, որի միջոցով ապահովվում է հանրային քրեական հետապնդման կառուցակարգի գործունեությունը: Մեղադրանքը հանցակազմը կոնկրետ հանցագործության հանգամանքների և այն կատարած անձի հետ կապող դատավարական միջոց է և այդ պատճառով էլ մեղադրանքը կարելի է դիտարկել որպես հանցակազմի հատկանիշների դատավարական արտահայտություն, որից ածանցյալ է նաև քրեական արդարադատության իրականացման գործառույթը⁷³:

Որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի դատավարական նշանակությունը բավականին մեծ է քրեական գործով վարույթի հետագա ընթացքի կանխորոշման համար: Վ.Պ. Բոժևը որպես մեղադրյալ ներգրավելու դատավարական ինստիտուտի նշանակությունը տեսնում է հետևյալում՝ 1) քրեական գործով մեղադրյալի որպես դատավարության սուբյեկտի ի հայտ գալը, որի նկատմամբ իրականացվում է նախաքննություն, 2) նախնական քննության փուլում երկու կարևոր սուբյեկտների, այսինքն քննիչի և մեղադրյալի միջև համապատասխան հարաբերությունների ձևավորումը, 3) այդ պահին քննիչի կողմից քրեաիրավական հարաբերությունների առկայության հաստատումը, 4) անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու սպառնալիքի մասին իրազեկելը⁷⁴: Դատավարական այս ինստիտուտի նշանակության կարևորության մասին է վկայում այն փաստը, որ Նախագծում քրեական հետապնդման հարուցումը նույնաց-

⁷³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու, 2012, Հ. 4, Երևան 2013, էջ 338:

⁷⁴ Տե՛ս Божьев В.П. Предъявление обвинения и допрос обвиняемого, //Уголовное право, 2001, N 2, էջ 57:

վեց անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հետ և դարձավ դատախազի բացառիկ լիազորությունը:

Կարծում ենք, որ ելնելով քրեադատավարական օրենսդրության կարգավորումից մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի նշանակությունը պետք է տեսնել հետևյալում՝

առաջին՝ քրեական գործի քննությանը որոշակի ուղղվածություն տալու, մեղադրանքի սահմանները ընդգծելու և այդ ուղղությամբ քննություն իրականացնելու մեջ: Կասկածանքը, որն առկա է անձին ձերբակալելիս կամ խափանման միջոց կիրառելիս՝ մեղադրյալ ներգրավելիս վերանում է և մենք գործ ունենք ենթադրյալ հանցավոր արարքի ապացուցվածության այլ մակարդակի հետ: Սահմանվում են տվյալ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդման ենթարկելու սահմանները, ինչպես մինչդատական վարույթում, այնպես էլ դատական քննության համար:

Երկրորդ՝ քրեական գործի հարուցումից հետո՝ անձին մեղադրյալ ներգրավելը նախանական քննության կարևոր մասն է: Քննիչը որոշման մեջ արտացոլում է իր հետևությունը հանցագործության փաստի առկայության, տվյալ անձի կողմից այն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի մասին: Ավելին Նախագծում քրեական հետապնդման հարուցումը, այսինքն մեղադրյալ ներգրավելը կանխորոշում է նախաքննության ժամկետների հաշվարկումը, դրանով ազդարարվում է պաշտպանության գործառույթի իրացումը, ինչպես նաև մինչդատական վարույթում մրցակցության կիրառումը: Մեղադրյալը և պաշտպանը ծանոթանալով մեղադրանքին ձևավորում են իրենց դիրքորոշումը,

Երրորդ՝ անձին տալ մեղադրյալի կարգավիճակ և երաշխավորել օրենքով նրան վերապահված իրավունքների և պարտականությունների իրականացումը: Քրեադատավարական օրենսդրությունը պետք է նախատեսի և երաշխավորի միջազգային փաստաթղթերով նախատեսված մեղադրյալի հիմնական իրավունքների իրականացումը:

չորրորդ՝ անձին մեղադրյալ ներգրավելով վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն է ստանում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառել դատավարական հարկադրանքի միջոցներ: Իհարկե հիմնավոր է օրենքում տեղ գտած այն սահմանափակումները, որ հարկադրանքի առանձին միջոցները պետք է կիրառվեն միայն մե-

դադրյալի նկատմամբ: Առանց հիմնավոր կասկածի սխալ կլիներ անձին երկարաժամկետ զրկել ազատությունից, մասնավորապես որպես խափանման միջոց կիրառել կալանք, գրավ և այլն:

Ռ.Գ. Սերդեչնայան մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի նշանակությունը կարևորում է նրանով, որ մեղադրյալ ներգրավելով վարույթն իրականացնող մարմնի մոտ առաջացնում է պարտավորություն ապահովելու մեղադրյալի իրավունքների իրացումը, մեղադրանք առաջադրելուց հետո հարցաքննել մեղադրյալին, որի ցուցմունքները ոչ միայն ապացույց են, այլև պաշտպանության միջոց. Իսկ հասարակական նշանակությունն արտահայտվում է նրանում, որ այն ունի կանխարգելիչ բնույթ, որ շատերը ձեռնապահ կմնան հանցագործություններ կատարելուց⁷⁵:

Կասկածյալ սուբյեկտի կարգավիճակի վերացմամբ, իհարկե մեղադրյալի դատավարական վիճակի նշանակությունն ավելի մեծանում է: Նախագծում կասկածյալը որպես դատավարության սուբյեկտ վերացվեց, բայց դա բոլորովին էլ չի նշանակում, որ մեղադրյալը դատավարությունում հանդես է գալիս անմիջապես, որովհետև ըստ Նախագծի անձը մինչև մեղադրյալի կարգավիճակ ձեռք բերելը՝ հանդես է գալիս որպես ձերբակալված անձ և օգվում մեղադրյալի համար օրենքով նախատեսված բոլոր իրավունքներից: Իհարկե, քրեադատավարական հարաբերությունների ծագման պահին միշտ չէ, որ բավարար ապացույցներ են լինում անձին որպես մեղադրյալ անմիջապես ներգրավելու համար, բայց քրեական հետապնդման ենթարկված անձը պետք է ունենա որոշակի կարգավիճակ, որն անհրաժեշտ պայման է դատավարական հարաբերություններին մասնակցելու համար:

Կասկածյալը որպես սուբյեկտ հանդես է գալիս քրեական դատավարության սկզբնական մասում, այսինքն երբ դեռ քննություն չի իրականացվել, բայց կան բավարար ապացույցներ, որոնք վկայում են հանցագործության կատարմանը նրա մասնակցության մասին և այդ հանգամանքների ուժով նրա նկատմամբ հնարավոր է կիրառել ձերբակալում: Ճիշտ է, Նախագիծը հրաժարվել է «կասկածյալ» հասկացությունից, բայց Նախագծի բազմաթիվ հոդվածներում հանդիպում ենք *«հիմնավոր կասկած» կամ «ողջամիտ կասկած»* հասկացությունների: Այսպես, Նախագծի 108 հոդվածի 1-ին մասի

⁷⁵ Ст'ю Сердечная Р.Г. Привлечение в качестве обвиняемого и осуществление принципов уголовного процесса: Дисс... канд. Юрид. наук, Волгоград. 1991, էջ30:

համաձայն՝ ձերբակալում կարող է կիրառվել՝ հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած *հիմնավոր կասկածի* առկայության դեպքում:

Պետք է համաձայնել Ս. Դիլանդյանի այն մոտեցման հետ, որ հանցանք կատարած լինելու կասկածանքի նվազագույն աստիճանն անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով անձին ձերբակալելն է, որի համար չի պահանջվում ապացուցվածության այնպիսի աստիճան, ինչպիսին պահանջվում է անձին մեղադրյալ ներգրավելու կամ մեղքի ապացուցման համար: Անձին մեղադրյալ ներգրավելու դեպքում նույնպես կասկած կա, բայց այն արդեն դրսևորվում է բավարար փաստերի առկայության մեջ: Անձը, որի վերաբերյալ կան կասկածներ ենթադրյալ հանցագործությունը կատարելու վերաբերյալ և դեռ չի ներգրավվել որպես մեղադրյալ՝ ըստ էության կասկածյալ է: Մեղադրյալը, ի տարբերություն կասկածյալի, որպես դատավարության սուբյեկտ չի կարող չլինել, իհարկե բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հայտնի չէ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը:

Դատավարական գրականության մեջ կասկածյալի և մեղադրյալի դատավարական վիճակներն ընդհանրացրել են հետևյալ բնութագրական հատկանիշներով: Այսպես, Վ.Ա. Ստրեմովսկին առանձնացնում է հետևյալ հատկանիշները՝ 1) երկուսի նկատմամբ էլ քրեական գործով իրականացվում է քննություն, 2) ինչպես մեղադրյալի, այնպես էլ կասկածյալի նկատմամբ կիրառվում են դատավարական հարկադրանքի միջոցներ, 3) կասկածյալը ինչպես և մեղադրյալը նույնչափով շահագրգռված է քրեական գործի ելքով, 4) կասկածյալին ինչպես մեղադրյալին օրենքով վերապահված են դատավարական իրավունքներ, 5) կասկածյալի ինչպես մեղադրյալի նկատմամբ տարածվում են քննիչի որոշումները, 6) կասկածյալն իրավունք ունի իմանալ թե ինչի մեջ է կասկածվում այնպես, ինչպես մեղադրյալն իրավունք ունի տեղեկացվել մեղադրանքի էության մասին, 7) կասկածյալի ցուցմունքներն անհիմն կասկածանքից պաշտպանվելու միջոց են, 8) կասկածյալը և մեղադրյալը պատասխանատվություն չեն կրում ցուցմունքներ չտալու կամ ակնհայտ սուտ ցուցմունք տալու համար⁷⁶:

Այս հարցի հետ կապված առավել ուշագրավ է Ա.Կ. Ավերչենկոյի մոտեցումը, որում հեղինակն առաձնացնում է նշված սուբյեկտներին ինչպես ընդհանրացնող, այն-

⁷⁶ Ст'ю Стремовский В.А. Участники предварительного следствия в советском уголовном процессе, Ростов-н/Д., 1966, էջ106:

պես էլ տարբերակող հետևյալ հատկանիշները: Այսպես, երկու սուբյեկտների համար ընդհանրացնող են հետևյալ հատկանիշները՝

- 1) նրանց դատավարական գործառույթի նույնությունը,
- 2) դատավարական գործառույթի իականացման եղանակը, որն արտահայտվում է սուբյեկտիվ իրավունքի իրականացման մեջ (նրանց գործունեության հիմքում հիմնականում ընկած է իրավունքը, այլ ոչ թե պարտականությունը),
- 3) կասկածյալի բոլոր դատավարական իրավունքներն իրականացնում է մեղադրյալը, սակայն մեղադրյալի ոչ բոլոր իրավունքներն են բնութագրական կասկածյալին,
- 4) ընդհանուր է կանչելու, հարցաքննելու, դատավարական հարկադրանքի միջոցների կրառման, ինչպես նաև նրանց մասնակցությամբ իրականացվող դատավարական գործողությունների կարգը:

Տարբերակող հատկանիշներն են՝

- 1) կասկածյալը դատավարական գործունեության սուբյեկտ կարող է լինել միայն նախնական քննության փուլում, մինչդեռ մեղադրյալը նաև դատական քննության փուլերում,
- 2) անձին որպես կասկածյալ դատավարության մեջ ներգրավելու միասնական փաստաթուղթ չի նախատեսվում,
- 3) կասկածյալի իրավունքների շրջանակն ավելի սահմանափակ է, քան մեղադրյալինը⁷⁷:

Անկասկած նշված համադրությունը կարևոր է, որովհետև հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում վերանայել դատավարության սուբյեկտների կարգավիճակը կամ քրեական դատավարությունում նրանց գոյության անհրաժեշտությունը: Նախագծի հեղինակներն ավելորդ են համարում կասկածյալ սուբյեկտի անհրաժեշտությունը քրեական դատավարությունում, բայց չեն կարող հրաժարվել ձերբակալված անձից, որը դեռ մեղադրյալ չէ:

Չնայած Նախագծով քրեական հետապնդումը հարուցվում է անձին մեղադրյալ ներգրավելու պահից, սակայն առանձին հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ

⁷⁷ Аверченко А.К. Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе, Дисс. ... канд. юрид. наук, Томск, 2001, էջ72:

ձերբակալվածն այն անձն է, որի նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդում: Վարույթի հետագա ընթացքում ձերբակալված անձը դառնում է մեղադրյալ և այդ կարգավիճակը պահպանվում է մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը: Քանի որ նրա նկատմամբ պետք է սկսվի քրեական հետապնդում, հետևաբար նա ի սկզբանե օժտված է դատավարական լայն իրավունքներով: Ավելին Նախագծում ուղղակի սահմանված է հետևյալը, որ անմիջականորեն ծագած կասկածանքի հիմքով ձերբակալված անձը ձերբակալման որոշումը ստանալու պահից, իսկ եթե օրենքով սահմանված ժամկետում այն չի հանձնվել, ապա իրեն ազատությունից փաստացի զրկելուց հետո վեց ժամը լրանալու պահից ձեռք է բերում սույն օրենսգրքով մեղադրյալի համար նախատեսված բոլոր վերաբերելի իրավունքներն ու պարտականությունները /Նախագծի հոդված 110, մաս 1/: Նշված կարգավորումը նորույթ է մեր քրեական դատավարության համար, որովհետև քրեական դատավարության գործող օրենսդրությամբ չի կարգավորված այն հարցը, եթե կասկածյալի կարգավիճակում գտնվելու օրենքով սահմանված ժամկետը լրացել է, իսկ տվյալ անձը մեղադրյալ չի ներգարվվել, ինչպիսի կարգավիճակ ունի նա: Տվյալ դեպքում նշված անձը ոչ վկա է և ոչ էլ կասկածյալ կամ մեղադրյալ: Այս իրավական կարգավորման անորոշությունը էապես խոչընդոտում է անձի պաշտպանության իրավունքի իրացմանը: Արդարացի է Է.Ֆ. Կուցովայի այն մոտեցումը, որ երբ անձը մեղադրանքի համար բավարար ապացույցների առկայության դեպքում համապատասխան որոշման կայացմամբ մեղադրյալ չի ճանաչվում, ապա նշված վիճակը պետք է գնահատել պաշտպանության իրավունքի խախտում⁷⁸: Վերը նշվածը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ Նախագծում իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության հետ կապված՝ «կասկածյալ» և «մեղադրյալ» հասկացությունների միջև որևէ տարբերություն չկա: Ճիշտ է, նշված ընդհանրական կարգավորմամբ, պաշտպանության տեսանկյունից խնդիր չկա, բայց քրեական դատավարությունում հանդես եկող ցանկացած սուբյեկտ պետք է նախատեսված լինի դատավարության օրենսգրքով, որովհետև այն քրեական դատավարության սուբյեկտի բնութագրական հատկանիշներից է, հետևաբար արդարացված կլիներ Նախագծում ձերբակալված անձի կարգավիճակը կարգավորել առանձին հոդվածներով:

⁷⁸ Куцова Э.Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (Предмет, цель, содержание), М., 1973, էջ163:

§2.2. Քրեական հետապնդումը և դրա հարաբերակցությունը որպես մեղադրյալ ներգրավելու հետ

Մեղադրանքի հասկացությունն ավելի խորությամբ ըմբռնելու համար անհրաժեշտ է քննարկել այն իրեն իմաստով մոտ հասկացությունների համատեքստում: Այդ հասկացություններից է «քրեական հետապնդումը»: «Մեղադրանք» և «քրեական հետապնդում» հասկացություններն այնքան մոտ են իրար, որ երբեմն ընկալվում են ոչ թե պարզապես իրար մոտ, այլ նույնական երևույթ կամ քրեական դատավարության ինստիտուտ⁷⁹: Սակայն դա այնուամենայնիվ թյուր տպավորություն է, որ ձևավորվում է այդ հասկացությունների ոչ բավականաչափ խորը քննության ու համադրման հետևանքով: Թեպետ պետք է նշել նաև, որ դրանք այնուամենայնիվ ունեն որոշակի ընդհանուր գծեր ու հատկանիշներ: Քրեական հետապնդման գործառույթը մեղադրանքի գործառույթի համար ունի ապահովող բնույթ, հետևաբար, այդ գործառույթները գտնվում են գործառույթների համակարգի տարբեր հարթություններում:

Քրեական հետապնդումը, ինչպես և «մեղադրանք» հասկացությունը սահմանված են ՀՀ քրական դատավարության օրենսգրքում: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 6 հոդվածի 17-րդ կետում այդ հասկացության ներքո նկատի են առնվում այն բոլոր դատավարական գործողությունները, որոնք իրականացնում են քրեական հետապնդման մարմինները, իսկ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում տուժողը՝ նպատակ ունենալով բացահայտել քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքը կատարած անձին, վերջինիս մեղավորությունը հանցանքի կատարման մեջ, ինչպես նաև ապահովել այդպիսի անձի նկատմամբ պատժի և հարկադրանքի այլ միջոցներ կիրառելը: Քրեական հետապնդման տակ պետք է հասկանալ մեղադրանքի կողմի իրականացրած դատավարական գործունեությունը՝ կասկածյալին, մեղադրյալին հանցագործություն կատարելու մեջ մերկացնելու նպատակով:

Վերոնշյալ վկայում է, որ քրեական հետապնդումը քրեական դատավարության մինչդատական փուլերում հատկապես դրա դրա համար օրենքով լիազորված պաշտո-

⁷⁹ Королев Г.Н. О соотношении понятий "уголовное преследование" и "обвинение" в уголовно-процессуальном праве и теории уголовного процесса // "Черные дыры" в Российском Законодательстве. Юридический журнал. - М.: "Іс: Компьютерный Аудит", 2005, № 3. - էջ 235-239:

նատար անձնաց՝ հետաքննիչի, հետաքննության մարմնի պետի և այդ մարմնի աշխատակիցների, քննիչի, քննչական բաժնի պետի և դատախազի կողմից իրենց իրավասության շրջանակներում իրականացվող գործունեություն է, որին իրավունք ունի մասնակցելու նաև տուժողը, և որը ուղղված է հանցագործության համար պատժի անխուսափելիության ապահովմանը՝ դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառման հետ կապված դատավարական գործողությունների կատարելուն և հանցանք կատարած անձնաց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ճանապարհով⁸⁰:

Քրեական հետապնդմանն առնչվող տարածված կարծիք է այն, որ դա ոչ միայն պարզապես միանգամայն որոշակի դատավարական գործողությունների համակարգ է՝ ուղղված կոնկրետ անձին բացահայտելուն, այլև դատավարական գործառույթ է, որի իրականացումը հանձնարարվում է օրենքով հատուկ լիազորված պաշտոնատար անձանց և պետական մարմիններին: Այսինքն՝ դա նույնպիսի գործառույթ է, ինչպիսին են քրեական գործի քննությունը, քրեական գործի դատական քննությունն ու լուծումը, քրեական դատավարությունում անձի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունը և այլ գործառույթներ⁸¹:

Սակայն հարկ է նշել, որ քրեական հետապնդումը որպես դատավարական գործառույթներից մեկը դիտելը իրավացի են համարում ոչ բոլոր մասնագետները⁸²: Այս մոտեցման հակառակորդները մերժում են այն տեսակետը, որ քրեական հետապնդումը դատավարական գործառույթ է: Դա առաջին հերթին պայմանավորված է այն բանով, որ ներկայումս ոչ մի պետության քրեադատավարական օրենսդրությունը չի կիրառում «դատավարական գործառույթ» հասկացությունը: Այն հասկացություն է, որը կիրառվում է բացառապես քրեադատավարական իրավունքի տեսության մեջ և հենց այդ պատճառով էլ միօրինակ ընկալում չունի: «Դատավարական գործառույթի» զանազան ըմբռնումների պատճառով հեղինակներից ոմանք քրեական հետապնդումը դասում են

⁸⁰ Տե՛ս Ղազինյան Գ.Ս. Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնահարցերը Հայաստանում: Եր., Երևանի համալս. Հրատ., 2001թ., էջ 236:

⁸¹ Ղազինյան Գ.Ս. Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնահարցերը Հայաստանում: Եր., Երևանի համալս. Հրատ., 2001թ., էջ 234, Мазюк Р.В. О значении понятия "уголовное преследование" в системе уголовно-процессуальных функций // Вестник Сибирского юридического института МВД России. - Красноярск: Сибирский юридический институт, 2010, № 1. - էջ 158-162:

⁸² Бандурин С. Г., Громов Н.А., Шишкина Е.В. Уголовное преследование - функция или институт? // Следователь. Федеральное издание. - М., 2004, № 11. - էջ 24-27:

դատավարական գործառույթների շարքին, մյուսները ժխտում են դա:

Այս առումով տպավորություն է ստեղծվում, որ այս վեճն ամբողջովին սխուլաստիկ է, մտացածին և չի առնչվում քրեական դատավարության պրակտիկային: Սակայն դա զուտ տպավորություն է: Իրականում քրեական հետապնդումը դատավարական գործառույթ համարելը թույլ է տալիս ավելի խորությամբ հասկանալու այն, թե ինչ է թաքնված այդ հասկացության տակ: Մասնավորապես՝ հասկանալ, թե ինչ լիազորություններ ունեն քրեական դատավարության սուբյեկտները, որոնք օրենքով օժտված են տվյալ գործառույթն իրականացնելու իրավունքով: Բացի այդ, քրեական հետապնդումը որպես դատավարական գործառույթ բնութագրելը թույլ է տալիս հասկանալ նաև միանգամայն որոշակի դատավարական գործունեության նպատակն ու ուղղվածությունը և դրա նշանակությունը քրեական դատավարության ամբողջ համակարգի համար:

Այդ վիճելի հարցին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է պատասխանել մեկ այլ հարցի՝ ի՞նչ ասել է դատավարական գործառույթ: Ընդհանրացնելով այդ հիմնախնդրի վերաբերյալ կարծիքները՝ կարելի է պնդել, որ դատավարական գործառույթ ասելով հասկանում ենք քրեադատավարական գործունեության հիմնական ուղղություններից մեկը, որն իրացվում է հատուկ դրա համար նշանակված քրեական դատավարության սուբյեկտների կողմից օրենքով սահմանված ժամկետներում և ձևերով (կարգով)⁸³:

Համադրելով դատավարական գործառույթի վերոնշյալ սահմանումը «քրեական հետապնդում» հասկացության հետ՝ դժվար չէ նկատել, որ քրեական հետապնդումը այնուամենայնիվ դատավարական գործառույթ է: Այն դատավարական գործառույթ է, որովհետև քրեադատավարական գործունեության ուղղություններից մեկն է: Հազիվ թե արժե վիճել այն հարցով, թե քրեական դատավարությունում ամեն ինչ կամ գրեթե ամեն ինչ կառուցվում է միանգամայն որոշակի անձանց, որոնք ենթադրաբար մեղավոր են միանգամայն որոշակի հանցագործություն կատարելու մեջ, բացահայտելուն ուղղված գործունեության շուրջը: Իմաստ չունի վիճել նաև այն առիթով, որ քրեական հետապնդումը իրականացվում է միայն դրա համար քրեադատավարական օրենքով հատուկ լիազորված, միանգամայն որոշակի սուբյեկտների գործողություններով: Դրանց

⁸³ Ст'ю Тугутов Б.А. Уголовно-процессуальные функции: понятие и содержание // Российский судья. - М.: Юрист, 2014, № 7. - էջ 28-31:

թվում են, մասնավորապես՝ քննիչը, դատախազը, հետաքննության մարմինը: Բացի այդ, քրեական հետապնդումը բավականին հստակորեն սահմանվում է ժամանակի մեջ, դա մեծապես պայմանավորված է այն բանով, որ դրանով էլ կարող են էականորեն սահմանափակվել այն անձանց իրավունքներն ու ազատությունները, որոնց նկատմամբ այն կիրառվում է: Քրեական հետապնդումը իրականացվում է միայն այն ձևերով ու կարգով, որոնք հստակորեն սահմանել է քրեադատավարական օրենքը:

Ավելորդ է քրեական հետապնդումից ակնկալել մրցակցության սկզբունքի լիակատար իրացումը⁸⁴: Թեև, դրանով հանդերձ, պետք է նշել, որ նշյալ սկզբունքը՝ որպես ամբողջ քրեական դատավարությանը հատուկ սկզբունք, որոշակիորեն ազդում է քրեական հետապնդման վրա: Մասնավորապես դա դրսևորվում է նրանով, որ կոնկրետ անձի նկատմամբ ձեռնարկվող քրեական հետապնդման միջոցները կարող են բողոքարկվել, ինչն անկասկած կարտացոլվի դրանց ռեպրեսիվ բնույթը մեղմելու վրա: Սակայն նման ազդեցության առկայությունը չի դարձնում քրեական դատավարության նշյալ սկզբունքը այնպիսին, որի համապատասխան իրականացվում է քրեական հետապնդումը կազմող գործունեությունը: Քրեական հետապնդումը՝ որպես հատուկ տեսակի գործունեություն, գտնվելով քրեական դատավարության ընդհանուր սկզբունքի ներգործության ներքո, այնուամենայնիվ ունի իր սկզբունքները, որոնցից որոշները միջնորդավորված ուղեկցում են քրեական դատավարության ընդհանուր սկզբունքներին:

Այն սկզբունքների շարքում, որոնց համաձայն կառուցվում և իրականացվում է քրեական հետապնդումը, պետք է նշել օրինականության, արդարացիության և նպատակահարմարության սկզբունքները: Օրինականության սկզբունքը, լինելով համաիրավական, այնուամենայնիվ հաշվի է առնում քրեական հետապնդման առանձնահատկությունը և դրա արդյունքում ձեռք է բերում որոշ յուրահատուկ գծեր: Քրեական հետապնդման դեպքում այդ սկզբունքի առանձնահատկությունը հանգում է այն բանին, որ քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների օրենքով սահմանված սահմանները չխախտվեն: Դա նշանակում է, որ քրեական հետապնդում պետք է իրակա-

⁸⁴ Ст'ю Новик В.В. Состязательность сторон и противодействие адвоката уголовному преследованию: процессуальные и криминалистические аспекты // Вестник криминалистики. - М.: Спарк, 2007, Вып. 2 (22). - էջ 15-22:

նացվի միայն այն անձանց նկատմամբ, որոնց մեղավորությունը հաստատվում է առկա ապացույցներով: Ընդ որում, նման ապացույցների ծավալն ու որակը պետք բավարար լինի քրեական հետապնդման միջոցներ կիրառելու հնարավորության մասին հետևություն անելու համար: Պետք է նշել, որ բավարար չափով ապացույցներ ասելով բնավ նկատի չի առնվում կոնկրետ անձի մեղավորության ապացուցված լինելը, այլ նկատի է առնվում լոկ որոշակի ապացույցների առկայությունը, որոնք հիմք են տալիս հիմնավորված ենթադրություն անելու համապատասխան անձի մեղավորության մասին կոնկրետ հանցագործություն կատարելու մեջ:

Բացի այդ, օրինականության սկզբունքը ենթադրում է, որ քրեական հետապնդումը իրականացնում են օրենքով սահմանված համապատասխան սուբյեկտները՝ իրենց իրավասության շրջանակներում: Ընդ որում, մնացած բոլոր անձինք չպետք է խոչընդոտեն նրանց իրականացնելու իրենց վրա դրված լիազորությունները, իսկ հնարավորության դեպքում նաև պետք է աջակցեն⁸⁵:

Բացի այդ, քրեական հետապնդումը պետք է իրականացվի քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված ընթացակարգերով: Դա ապահովող պայմաններից մեկն այն է, որ քրեադատավարական օրենսդրությունը քրեական հետապնդում իրականացնելու կարգը կանոնակարգում է բավականին մանրամասն ու մանրակրիտ: Դրանով առաջնորդվելն ապահովում է քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը՝ թույլ չտալով անհիմն կերպով քրեական պատասխանատվության ենթարկվել:

Արդարացիության սկզբունքը ևս պակաս կարևոր չէ, քան օրինականությանը: Այն ամբողջ քրեական դատավարության սկզբունքն է⁸⁶: Որպես նորմ տեղ է գտել նաև ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 17 հոդվածում: Այն վերաբերում է քրեական գործի արդարացի քննությանը: Այդ սկզբունքը դրսևորվում է համապատասխան քրեական գործի անկախ և անկողմնակալ քննությամբ, ինչպես նաև բազմակողմանիությամբ, լրիվությամբ և օբյեկտիվությամբ: Քրեական հետապնդման առումով այս սկզբունքը ենթադրում է, որ քրեական հետապնդում կարող է իրականացվել միայն համապատասխան քրեական

⁸⁵ Ст'ю Баранов А.М. Обеспечение законности уголовного преследования и права на защиту в досудебном производстве // Адвокатская практика. - М.: Юрист, 2003, № 6. - էջ 19-21:

⁸⁶ Ст'ю Подольный Н.А. Принцип справедливости в уголовном процессе России // Российский судья. - М.: Юрист, 2002, № 12. - էջ 13-15:

գործի հանգամանքների անկողմնակալ վերլուծության հիման վրա, ինչպես նաև ապացույցների, որոնք և՛ մերկացնող, և՛ արդարացող բնույթի են: Բացի այդ, այն ենթադրում է նաև, որ քրեական հետապնդում կարող է իրականացվել ցանկացած անձի նկատմամբ, որի առնչությամբ հիմքեր կան ենթադրելու, որ մեղավոր է հանցագործություն կատարելու մեջ: Քրեական հետապնդման առումով արդարացիության սկզբունքի գործողության առանձնահատկությունը որոշելու հարցում ոչ պակաս կարևոր պահ է կիրառվող քրեական հետապնդման միջոցների համարժեքությունը այն հանցագործությանը, որում մեղավոր լինելու մեջ կասկածվում է համապատասխան անձը:

Հարկ է նշել, որ արդարացիությունը որպես սկզբունք ընդունված է ոչ բոլոր երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունում⁸⁷: Օրինակ՝ ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 2-րդ գլխում, որտեղ թվարկված են քրեական դատավարության բոլոր հիմնական սկզբունքները, արդարացիության սկզբունքը բացակայում է: Թեպետ որոշ հեղինակներ ոչ առանց հիմքի ենթադրում են, որ այն միջնորդավորված ձևով այնուամենայնիվ ամրագրված է ՌԴ քր.դատ.օր.-ում: Արդարացիությունը հստակորեն որպես սկզբունք սահմանող նորմի բացակայությունը առաջացնում է որոշակի բարդություններ քրեական դատավարության պրակտիկայում: Ուստի համապատասխան նորմում արդարացիության սկզբունքը ամրագրելը Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրության անվիճելի արժանիքն է, որը թույլ է տալիս քրեական դատավարության պրակտիկայում խուսափել բազմաթիվ խնդիրներից: Մասնավորապես, հնարավորություն է տալիս խուսափելու քրեական հետապնդումն իրականացնելու պայմանները որոշելու հետ կապված խնդիրներից:

Հաշվի առնելով այն, որ արդարությունը բարոյական կատեգորիա է, արդարացիության սկզբունքը քրեական դատավարությունում բարոյական չափանիշ է, որը հասարակությունը ներկայացնում է քրեական դատավարությանը⁸⁸: Քրեական հետապնդ-

⁸⁷ Անհրաժեշտ է ընգծել, որ քրեական գործի արդարացի բնությունը որպես առանձին սկզբունք չի առանձնացված նաև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի Նախագծում, նշված սկզբունքը բնութագրող հատկանիշներն իրենց արտացոլումն են գտել ինչպես դատավարության մյուս սկզբունքներում, այնպես էլ այլ ինստիտուտներում, չնայած ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածում «Արդար դատաքննության իրավունքը» հռչակված է, որպես մարդու հիմնարար իրավունք և նշված նորմն ունի անմիջական կիրառություն:

⁸⁸ СЕ́у Коваль Е.А., Подольный Н.А. Концептуализация принципа справедливости в уголовном процессе // Библиотека криминалиста. Научный журнал. - М.: Юрлитинформ, 2014, № 6 (17). - էջ 157-164:

ման առումով արդարացիության սկզբունքը բարոյական պահանջ է, որով հասարակությունն իր վերաբերմունքն է հայտնում քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակող միջոցներին: Այս սկզբունքի միջոցով հասարակությունը հնարավորություն է ստանում ազդելու ինչպես քրեական դատավարության վրա առհասարակ, և քրեական հետապնդման վրա մասնավորապես, այնպես էլ պարզելու, թե որքանով են կոնկրետ դատավարական գործողությունները, որոնք կատարվում են կոնկրետ քրեական գործը քննելիս, համապատասխանում տվյալ հասարակության բարոյական պատկերացումներին:

Չէ՞ որ միանգամայն ակնհայտ է, որ որոշ դեպքերում, հաշվի առնելով կատարված հանցագործությունը և քրեական գործի քննության ընթացքում ստեղծված իրավիճակը, արդարացված չէ կոնկրետ անձի նկատմամբ չափից դուրս խիստ դատավարական միջոցներ կիրառելը: Այսինքն՝ քրեական հետապնդման արդարացիության սկզբունքը ներառում է նաև դրա համարժեք լինելը այն իրավիճակին, որը ստեղծվել է համապատասխան քրեական գործը քննելիս:

Քրեական հետապնդման մյուս սկզբունքը նպատակահարմարությունն է⁸⁹: Սա առանձնահատուկ սկզբունք է, որը նորմատիվ ամրագրում չի ստացել գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում: Այդուհանդերձ, այն փոխանցում է քրեական դատավարության ոգին, որի էությունն այն է, որ քրեական հետապնդումը օրենքի միանգամայն որոշակի արձագանքն է կատարված հանցագործությանը, որի անհրաժեշտությունը բխում է նշյալ հանցագործությունը քննելու անհրաժեշտությունից: Քրեադատավարական օրենսդրությունը օժտում է համապատասխան իրավասու պաշտոնատար անձանց քրեական հետապնդման էությունը կազմող այս կամ այն դատավարական գործողությունը կատարելու հարցը լուծելու իրավունքով: Վերոնշյալ պաշտոնատար անձանց այդ իրավունքը ենթադրում է համապատասխան քրեական գործը քննելու այլընտրանքային տարբերակների հնարավորություն. այսինքն՝ հնարավոր է ինչպես որոշակի անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը, այնպես էլ դա մերժելը կամ դադարեցնելը: Այլընտրանքային տարբերակներից որևէ մեկի ընտրությունը կատար-

⁸⁹ St'u Oгородова А.С. Принципы законности и целесообразности уголовного преследования в уголовном процессе России // Современные проблемы уголовного права и уголовного процесса. В 2-х томах: Материалы международной научно-практической конференции (Красноярск, 26-27 сентября 2002 г.). - Красноярск: ИЦ КрасГУ, 2003, Т. 2. - էջ 92-96:

վում է համապատասխան պաշտոնատար անձի կողմից, ով որոշում է, թե ստեղծված իրավիճակում իր ո՛ր գործողություններն են նպատակահարմար:

Այսպես ՀՀ քր.դատ.օր-ի 34 հոդվածում ասված է, որ հետաքննության մարմինը, քննիչը և դատախազը հանցագործության մեջ կասկածվող անձին կարող են ձերբակալել, հարցաքննել, նրա նկատմամբ կիրառել դատավարական հարկադրանքի միջոցներ, ինչպես նաև որպես մեղադրյալ ներգրավել և մեղադրանք առաջադրել՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով և կարգով: Այսինքն կատարել դատավարական գործողություններ՝ որպես քրեական հետապնդում: Դա նշանակում է, որ օրենսդիրը ճանաչում է վերոնշյալ պաշտոնատար անձանց ընտրելու իրավունքը: Ելնելով նշյալ նորմից՝ վերոնշյալ անձինք ընտրություն են կատարում հիմք ընդունելով քրեական գործի քննության տվյալ իրավիճակում համապատասխան դատավարական գործողությունների իրականացման նպատակահարմարությունը: Դրանով է դրսևորվում նպատակահարմարության սկզբունքը: Նշված հայեցողությունն ուղղակի նախատեսված է ՀՀ քր.դատ. օր-ի 37-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ դատարանը, դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը կարող են հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ, 73-րդ և 74-րդ հոդվածներով նախատեսված դեպքերում:

Այդ սկզբունքի դրսևորումներից է նաև այն քաղաքացու անձը հաշվի առնելը, որի նկատմամբ ենթադրվում է կիրառել համապատասխան դատավարական գործողություններ՝ որպես քրեական հետապնդում⁹⁰: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր-ի 135 հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետում ուղղակիորեն նշվում է, որ կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց ընտրելիս անհրաժեշտաբար հաշվի է առնվում կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձը: Այսինքն՝ օրենսդիրը ելնում է այն հանգամանքից, որ համապատասխան խափանման միջոցները բնավ էլ ոչ բոլոր անձանց նկատմամբ է նպատակահարմար կիրառել: Կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձի առանձնահատկությունները պարզելը անհրաժեշտ է իրականացվող նախնական քննությանն ու դատական քննությանը նրանց կողմից հակադարձելու և նոր հանցագործություն կատարելու հնա-

⁹⁰ St'ya Андреева Т. Перспективы развития принципа целесообразности в российском уголовном процессе // Межсистемные и межотраслевые связи в правовой сфере: материалы VIII Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2013, Т. 1. - էջ 348-349:

րավորությունը ճշտելու համար: Եթե կասկածյալը, մեղադրյալը վտանգավոր չէ և չի կարող բարդություններ հարուցել քրեական գործի քննության ընթացքում, ապա նպատակահարմար է նրա նկատմամբ չկիրառել չափից ավելի խիստ միջոցներ, որոնք կսահմանափակեն նրա իրավունքներն ու ազատությունները:

Քրեական հետապնդման նպատակահարմարության սկզբունքը ենթադրում է դատավարական գործողությունների իրականացում և միջոցների կիրառում, որոնք ո՛չ չափից ավելի խիստ են, ո՛չ էլ շատ մեղմ, այլ համապատասխանում են այն իրավիճակին, որի լուծման համար օգտագործվում են: Նպատակահարմարությունը արդյունավետությանն ուղղված սկզբունք է: Մասնավորապես, այն ուղղված է արդյունավետության բարձրացմանը համապատասխան հանցագործության հանգամանքները պարզելիս, նախնական քննությանը և դատական քննությանը հակազդելու հնարավորությունը կանխելիս: Արդյունավետությունը դրսևորվում է նաև հանցավոր գործունեությունը ժամանակին կանխելիս, այսինքն՝ լուծվում են կանխարգելիչ խնդիրներ:

Վերոնշյալ բոլոր սկզբունքները քրեական հետապնդում իրականացնելու պայման են, որոնք կատարելիս երաշխավորվում են քաղաքացիների իրավունքներն ու օրինական շահերը: Դրանք իրենցից ներկայացնում են մի համակարգ, որը ենթադրում է դրանց համալիր ներգործությունը իրականացվող դատավարական գործողությունների վրա: Ընդ որում, իրենցից համակարգ ներկայացնելով, դրանք փոխկապված են քրեական դատավարության սկզբունքների հետ. սկզբունքներից որոշներն ավելի շատ, մյուսները՝ ավելի քիչ:

Քրեադատավարական օրենսդրության մեջ չկա քրեական հետապնդման սկզբունքները սահմանող նորմ: Դրանց գոյության մասին կարելի է խոսել միայն քրեադատավարական օրենսդրության նորմերի վերլուծության ու ընդհանրացման հիման վրա: Կարծում ենք՝ օրենսդրության մեջ առկա այդ բացը պետք է լրացվի: Դրա անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն բանով, որ նշյալ սկզբունքներն իրենցից ներկայացնում են երաշխիքների համակարգ՝ ընդդեմ իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից հնարավոր կամայականությունների, որոնք ոտնահարում են քրեական դատավարության մեջ ներգրավված քաղաքացիների իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը: Քրեադատավարական օրենսդրությունում համա-

պատասխան նորմերը ներառելը նաև կնպաստի քրեական հետապնդման արդյունավետությանն առնչվող բազմաթիվ հարցերի լուծմանը, որոնք առաջանում են քրեական դատավարության պրակտիկայում:

Հաշվի առնելով, որ քրեական հետապնդումը բազմեզր հասկացություն է, որը չի կարելի սահմանել միայն որպես քրեական դատավարության գործառույթ, այն ենթադրում է դիտարկել նաև դրան բնորոշ այլ կողմեր⁹¹: Այսպես, քրեական հետապնդումը նաև միանգամայն որոշակի գործողությունների համակարգ է, որը կարգավորվում է գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ: Քանի որ դա դատավարական գործողությունների համակարգ է, քրեական հետապնդումը ներառում է դրա հիմքում ընկած բազմաթիվ տարրեր⁹²: Բոլոր այդ տարրերը կարելի է դասակարգել ըստ քրեական հետապնդման համար նշանակալի հետևյալ խմբերի.

- 1) քրեական հետապնդումն իրականացնելու ընթացակարգը,
- 2) քրեական հետապնդման սուբյեկտները,
- 3) անձինք, որոնց նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդումը,
- 4) քրեական հետապնդման նպատակը:

Քրեական հետապնդման նպատակ ասելով հասկացվում է դատավարական գործողությունների համակարգն ու միջոցները, որոնց միջոցով իրականացվում է քրեական հետապնդումը: Գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում այն սահմանված է բավականին մանրամասն, հստակ ու միանշանակ: Այնքան մանրամասն, որ կարելի է խոսել դատավարական գործողությունների օրենսդրորեն սահմանված ալգորիթմի մասին, որը պետք է կիրառել օրենքով սահմանված դեպքերում: Դրանով ապահովվում են երաշխիքներ ընդդեմ քրեական հետապնդում իրականացնելու լիազորություններով օժտված պաշտոնատար անձանց ցանկացած կամայականության: Նշյալ ընթացակարգը սահմանելիս միանշանակությունը նպատակ ունի խուսափել ցանկացած տարըմբռնումից, որը կարող է հանգեցնել քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների խախտմանը:

⁹¹ Տե՛ս Дикарев И.С. Уголовное преследование: уточнение понятия // Российская юстиция. - М.: Юрист, 2013, № 9. - էջ 23-25:

⁹² Տե՛ս Земляничин Е.И. Понятие и механизм уголовного преследования // Актуальные проблемы уголовно-процессуальной политики Российской Федерации: материалы международной научно-практической конференции (Омск, 12 апреля 2013 г.). - Омск: Изд-во Омск. юрид. акад., 2013. - էջ 199-203:

Ընդամին, բավականին բարդ է սահմանել դատավարական գործողությունների ամբողջ շրջանակը, որը կարելի է դասել քրեական հետապնդմանը: Օրինակ՝ կասկած չկա, որ մեղադրանք առաջադրելը քրեական հետապնդման ընթացակարգ է (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդված): Սակայն դժվար է նույնքան միանշանակորեն մեղադրյալի հարցաքննությունը դասել քրեական հետապնդման ընթացակարգին:

Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 212 հոդվածի համաձայն, քննիչը պարտավոր է նախքան հարցաքննությունը պարզել՝ մեղադրյալն արդյոք իրեն մեղավոր ճանաչո՞ւմ է առաջադրված մեղադրանքում: Նշյալ պահանջը ոչ միայն հղում է կատարում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշմանը, այլև շեշտում է, որ նման հարցաքննությունն այնքան անխզելիորեն է կապված մեղադրանք առաջադրելու հետ, որ դա կարելի է դիտել որպես այն առաջադրելու ընթացակարգի մաս: Սակայն մյուս կողմից, համաձայն գործող քրեադատավարական օրենսդրության, մեղադրյալի հարցաքննությունը քննչական գործողություն է: Քննչական գործողությունն ունի փոքր-ինչ այլ նպատակներ, քան քրեական հետապնդումը: Այն ուղղված է ապացույցներ ձեռք բերելուն, որոնք թույլ են տալիս պարզել կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքները: Դրան հատուկ ուշադրություն է դարձվում ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 212 հոդվածի 7-րդ կետում, որտեղ ասվում է, որ մեղադրյալը հարցաքննվում է առաջադրված մեղադրանքի էության վերաբերյալ:

Ինչպես տեսնում ենք, բավականին բարդ խնդիր է դատավարական այն գործողությունները սահմանելը, որոնք կազմում են քրեական հետապնդման ընթացակարգը⁹³: Սակայն այդ սահմանումն անհրաժեշտ է, քանի որ օգնում է լուծելու քրեադատավարական օրենքը կիրառելու պրակտիկայում առաջացող խնդիրները, որոնց էությունը այն անձանց, ում նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդումը, իրավունքների և օրինական շահերի սահմանափակման թույլատրելի սահմանները որոշելն է: Անհրաժեշտ է սահմանել չափորոշիչ, որի օգնությամբ հնարավոր լինի սահմանափակել քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողությունները մնացած բոլոր դատավարական գործողություններից, որոնք անմիջականորեն կապված չեն քրեական հետապնդման հետ:

Նման չափորոշիչներից է քրեական դատավարությունում ներգրավված անձանց

⁹³ Ст'а Дациева Х.Г. Уголовное преследование – законодательный пробел в определении // Юридический вестник Дагестанского государственного университета. – Махачкала: ИПЦ ДГУ, 2012, № 4. – էջ 94-96:

իրավունքները, ազատություններն ու օրինական շահերը սահմանափակելը: Արդեն բազմիցս նշվել է, որ քրեական հետապնդման առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ ենթադրում է այն անձանց իրավունքների, ազատությունների ու օրինական շահերի սահմանափակումը, որոնց նկատմամբ դա կիրառվում է: Ընդ որում, դա կարող է լինել բավականին լուրջ սահմանափակում, այսինքն՝ անձը, որի նկատմամբ դա կիրառվում է, կարող է բավականին լրջորեն տուժել իր իրավունքների, ազատությունների ու օրինական շահերի սահմանափակման առումով: Բայց, դրանով հանդերձ, նման սահմանափակումը ոչ միայն օրինական է, այլև սահմանադրական: Օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 25 և 27 հոդվածներում նախատեսված են ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության, անձնական ազատության իրավունքները: Մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածում սահմանված է, որ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով»: Այսինքն՝ նշյալ իրավունքի սահմանափակումը թույլատրվում է համապատասխան խափանման միջոց ընտրելու դեպքում, որը ամրագրված է քրեադատավարական օրենսգրքում:

Մյուս չափորոշիչն այն է, որ վերոնշյալ ընթացակարգերը կիրառելի են միայն հատուկ սուբյեկտների նկատմամբ, որոնց մասին առանձնահատուկ նշված է քրեադատավարական օրենքում, ինչպես նաև անձանց, որոնք թեև դեռ ներգրավված չեն որպես մեղադրյալ կամ կասկածյալ, սակայն ենթադրաբար մեղավոր են հանցագործություն կատարելու մեջ⁹⁴:

Այսուհանդերձ, ամենակարևոր չափորոշիչն այն է, հանուն որի իրականացվում են համապատասխան դատավարական գործողությունները: Քրեական հետապնդումը, ինչպես արդեն նշել ենք, նպատակ ունի բացահայտել հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձին: Քննչական գործողությունները ապացույցների հավաքման աղբյուր են, որոնց միջոցով լրիվության, բազմակողմանիության և օբյեկտիվության պայ-

⁹⁴ Ст'я Земляницин Е.И. К вопросу о соотношении понятий "уголовное преследование", "обвинение", "подозрение", "предварительное расследование" // Вестник Омской юридической академии. - Омск: НОУ ВПО "Омский юрид. ин-т", 2013, № 2 (21). - էջ 126-129:

մաններում պարզվում են կատարված հանցագործության դեպքի հանգամանքները⁹⁵: Ուստի դրանք կարող են նաև դիտվել որպես քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողություններ, սակայն պայմանով, որ այդ քննչական գործողությունները ուղղված լինեն կոնկրետ անձի մեղքն ի ցույց դնող հանգամանքների բացահայտմանը:

Վերոշարադրյալը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողությունների շարքին են դասվում.

1) քրեական հետապնդում առաջացնող դատավարական գործողությունները (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 34 հոդված),

2) համապատասխան խափանման միջոց ընտրելն ու կիրառելը,

3) մեղադրանք առաջադրելն ու այն պաշտպանելը,

4) հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձին ձերբակալելը,

5) քննչական գործողությունները՝ պայմանով, որ դրանց օգնությամբ գործին կցվեն մեղադրական ապացույցները:

Վերոնշյալ բոլոր դատավարական գործողությունները հիմնականում մանրամասնորեն կանոնակարգված են քրեադատավարական օրենքում: Առավել հաճախ դրանք ոչ թե մեկ, այլ մի քանի փոխկապված գործողություններ են, որոնք ուղղված են քրեական հետապնդման միանգամայն որոշակի նպատակի հասնելուն: Այսինքն՝ դրանք նաև փոխկապված գործողությունների համակարգ են⁹⁶: Որպես կանոն՝ այդ դատավարական գործողությունները կանոնակարգող նորմերն իրականացնելը հանգեցնում է բավականին կուռ և հաջորդական ալգորիթմի կառուցմանը, որին հետևելը թույլ է տալիս օպտիմալացնել քրեական հետապնդումը:

Սակայն պետք է նշել նաև, որ քրեադատավարական օրենսդրությունում դատավարական գործողությունները բնավ ոչ միշտ են միանշանակ կանոնակարգված: Դա մասնավորապես վերաբերում է այն դատավարական գործողություններին, որոնցով հարուցվում է քրեական հետապնդումը: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 4-րդ գլուխը նվիր-

⁹⁵ Ст'у Шрам Ю.И. Понятие и сущность уголовного преследования // Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы борьбы с преступностью: Материалы научно-практической конференции, 25 марта 2010 г.. - Орел: ОрЮИ МВД России, 2010. - էջ 193-197:

⁹⁶ Ст'у Панферов М.В. Понятие уголовного преследования: содержание, формы и виды // Законность и правопорядок в современном обществе: сборник материалов II Международной научно-практической конференции: в 2-х частях. Часть 2. - Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2010. - էջ 240-245:

ված է քրեական հետապնդմանն ու դրա տեսակներին: Սակայն այնտեղ ոչինչ ասված չէ այդ հետապնդումը հարուցելու կարգի մասին: Այդ հարցի պատասխանը չի տրվում նաև ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 25-րդ գլխում: Այնտեղ բավականին մանրամասնորեն կանոնակարգված է քրեական գործ հարուցելու կարգը, սակայն ոչինչ ասված չէ քրեական հետապնդում հարուցելու վերաբերյալ: Միևնույն ժամանակ թեև քրեական գործի ու քրեական հետապնդման հարուցումը փոխկապված են, սակայն դրանք նույն բանը չեն: Չէ՞ որ քրեական գործը հարուցվում է ոչ միայն կոնկրետ անձի նկատմամբ, այլև կարող է հարուցվել կատարված հանցագործության փաստի առթիվ, ընդ որում, այդ հանցագործությունը կատարած անձը քրեական գործ հարուցելու պահին կարող է և հայտնի չլինել: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 175 հոդվածում ասվում է, որ քրեական գործ հարուցվում է դրա առիթների ու հիմքերի առկայության դեպքում: Դրանով հանդերձ, ոչինչ ասված չէ այն մասին, որ դա հարուցվում է կոնկրետ անձի նկատմամբ: Ուստի չի կարելի քրեական գործ հարուցելը նույնացնել քրեական հետապնդում հարուցելու հետ: Չնայած, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը անձի իրավունքների և օրինական շահերի պտպանությունից ելնելով, քրեական գործի հարուցման փուլում հնարավոր է համարում անձի մասնակցությունը համապատասխան բողոքի քննությանը: Այսպես, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Համբարձում Հարությունյանի վերաբերյալ բողոքի քննությամբ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ « ... երբ մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության կարգով քննվող բողոքն անմիջականորեն առնչվում է անձի իրավունքներին և օրինական շահերին, ապա վերջինս պետք է տեղեկացվի այդ բողոքի դատական քննության մասին, և նրան պետք է հնարավորություն տրվի մասնակցելու նշված բողոքի քննությանը:

Սույն գործով Հ. Հարությունյանի կողմից ներկայացված բողոքն անմիջականորեն առնչվում էր Հ.Ալեքսանյանի իրավունքներին և օրինական շահերին, քանի որ վերաբերում էր նրա կողմից ենթադրաբար կեղծիք կատարելու վերաբերյալ հաղորդման կապակցությամբ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշմանը: Ուստի, բողոքի քննության կապակցությամբ բազմակողմանի, լրիվ, օբյեկտիվ քննություն կատարելու նպատակով Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանների կողմից Հ.Ալեքսանյանը պետք է տեղեկացվեր վերոնշյալ բողոքի դատական քննության մասին, և նրան պետք է

հնարավորություն տրվեր մասնակցելու դրա քննությանը»⁹⁷:

Ներկայումս քայլեր են ձեռնարկվում քրեադատավարական օրենսդրությունում այդ բացը լրացնելու ուղղությամբ: Ներկայացվել է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի նախագիծը, որի 191 հոդվածի համաձայն՝ սահմանվել է այն սուբյեկտը, որը լիազորված է հարուցելու քրեական հետապնդում: Այդ սուբյեկտը դատախազն է, ով անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու իր որոշմամբ հարուցում է քրեական հետապնդում:

Քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողությունների մյուս խումբը խափանման միջոցն ընտրելուն ուղղված դատավարական գործողություններն են: Համաձայն ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 135 հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի՝ խափանման միջոց ընտրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել վերագրվող արարքի բնույթը և վտանգավորության աստիճանը, որը մեղսագրվում է համապատասխան մեղադրյալին: Այսինքն՝ այստեղ միանգամայն ակնհայտ է խափանման միջոցի կապը ոչ միայն քրեական հետապնդման, այլև մեղադրանքի հետ, քանի որ նշյալ նորմը ցույց է տալիս, որ խափանման միջոց ընտրելը ըստ էության առաջադրված մեղադրանքի հետևանքն է:

Որպես քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողություն խափանման միջոց ընտրելը սահմանափակվում է այն անձանց իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը, որոնց նկատմամբ այն ընտրվում է: Ընդ որում, նշանակություն չունի, թե ինչ խափանման միջոց է ընտրվում, քանի որ դրանցից ցանկացածն ուղղված է այն անձի իրավունքները սահմանափակելուն, որի նկատմամբ դա կիրառվում է:

Ինչպես ասվեց, քրեական հետապնդումն իրականացվում է մեղադրանք առաջադրելու և պաշտպանելու գործողությունների համակարգում⁹⁸: Ընդ որում, չի կարելի նույնացնել բուն մեղադրանքը քրեական հետապնդման հետ: Չի կարելի նաև մեղադրանքը ստորադասել քրեական հետապնդմանը: Այդ երկու հասկացությունները թեև իմաստային առումով մոտ են, սակայն նույնական չեն: Ճիշտ կլիներ պնդել, որ դրանք երկու փոխապայմանավորված հասկացություններ են, քանի որ չի կարելի խոսել քրեա-

⁹⁷ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2011թ. հուլիսի 13-ի Համբարձում Հարությունյանի որոշումը, ԵԿԴ/0004/11/12:

⁹⁸ Տե՛ս Калинин А.В. Подозрение и обвинение как формы осуществления уголовного преследования // Вестник Саратовской государственной юридической академии. - Саратов: ФГБОУ ВПО "Сарат. Гос. юр. акад.", 2013, № 6 (95). - էջ 193-198:

կան հետապնդման մասին առանց մեղադրանքի, և միևնույն ժամանակ չի կարելի խոսել մեղադրանքի մասին քրեական հետապնդման ընթացակարգից դուրս:

Քրեական հետապնդման էական տարրերից են քրեական հետապնդման սուբյեկտները: Նրանք այն պաշտոնատար անձինք են, որոնց քրեադատավարական օրենքը օժտել է քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողություններ կատարելու իրավունքով: Հաշվի առնելով, որ քրեական հետապնդումը լրջորեն ունահարում է անձի իրավունքները, ում նկատմամբ այն կիրառվում է, օրենքով սահմանվում է անձանց բավականին նեղ շրջանակ, որոնք կարող են իրականացնել քրեական հետապնդում: Նրանց թվում են, մասնավորապես՝ դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինը:

Քրեական հետապնդում կարող է իրականացվել միայն այն անձանց նկատմամբ, որոնց վերաբերյալ առկա են բավարար ծավալի ապացույցներ, որոնք թույլ են տալիս ենթադրել կատարված հանցագործությանը նրանց մեղսակից լինելու մասին⁹⁹: Ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ ապացույցների այդ ծավալը բնավ չի ենթադրում, թե դա բավարար է համապատասխան անձի մեղավորության մեջ առանց երկմտելու վստահ լինելու համար: Այդ ծավալը բավական է միայն համապատասխան անձի մեղավորության մասին ենթադրություն անելու և քրեական հետապնդում հարուցելու համար:

Հարկ է նշել, որ թեև քրեական հետապնդման տեսանկյունից իմաստ ունի առանձնացնել անձին, ում նկատմամբ հարուցվել է քրեական հետապնդումը, քրեական դատավարության տեսանկյունից այդ հասկացությունը անորոշ է և առանձնապես իմաստ չունի¹⁰⁰: Այսպես, գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում որպես նման անձ նշվում են մեղադրյալն ու կասկածյալը: Բացի այդ, պետք է նշել, որ քրեական հետապնդում կարող է կիրառվել նաև այն անձի նկատմամբ, որին դեռ չի տրվել մեղադրյալի կամ կասկածյալի կարգավիճակ: Օրինակ, համաձայն ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 175 հոդվածի, քրեական գործ կարող է հարուցվել հանցագործության հատկանիշների առկա-

⁹⁹ См'у Матвиенко И.В. К вопросу о целях и задачах уголовного преследования // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями: материалы десятой международной научно-практической конференции. – Барнаул: Изд-во Барнаула. юрид. ин-та МВД России, 2012, Ч. 1. – էջ 128-130:

¹⁰⁰ См'у Дикарев И.С. Объект публичного уголовного преследования и значение его правильного определения // Правоведение. – С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007, № 2. – էջ 66-73:

յության փաստով, ընդ որում՝ առանց նշելու դրան մասնակից անձին: Այդուհանդերձ, դրան հաջորդող դատավարական գործողությունները, որոնք պետք է իրականացնի քննիչը, պիտի ուղղված լինեն կոնկրետ անձի մեղավորությունը բացահայտող ապացույցների ստացմանը: Այսինքն՝ առկա կլինեն քրեական հատապնդմանը բնորոշ առանձին հատկանիշներ: Օրինակ, համաձայն ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 229 հոդվածի, անձնական խուզարկություն կատարելը ոտնահարում է քաղաքացիների անձնական անձեռնմխելիության իրավունքը: Այն կատարվում է ոչ միայն կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ, այլև ուրիշ անձանց: Առանձին դեպքերում այդ անձինք հետագայում կարող են դառնալ կասկածյալներ: Նման խուզարկությունն ինքնին վկայում է այն անձի նկատմամբ քրեական հետապնդման մասին, որը դեռ չի ճանաչվել կասկածյալ կամ մեղադրյալ:

Քրեական հետապնդման կարևոր և ըստ էության որոշիչ տարրը դրա նպատակն է¹⁰¹: Դրանով է պայմանավորվում բոլոր դատավարական գործողությունների բնույթը, որոնցով իրականացվում է քրեական հետապնդումը: Ընդ որում, նպատակն է ձևավորում բոլոր այդ գործողությունների ամբողջականությունը՝ որպես միասնական համակարգ: Քրեական հետապնդման նպատակը կոնկրետ հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձին բացահայտելն է: Դա ենթադրում է, որ իրականացվող բոլոր դատավարական գործողությունները ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն նպատակ ունեն ձեռք բերելու մեղադրական ապացույցներ: Հաշվի առնելով, որ նման ապացույցները հետագայում հանդես են գալիս որպես հիմքեր՝ համապատասխան անձի քրեական հետապնդման նպատակով կարևոր որոշումներ ընդունելու համար, քրեական հետապնդման նպատակը կարելի է դիտել որպես նման որոշման նախադրյալներից մեկը:

Քրեական դատավարության թե՛ տեսության մեջ, թե՛ պրակտիկայում հանդիպող հիմնախնդիրներից մեկը քննիչին հնարավորություն տալն է՝ համադրելու վերոնշյալ նպատակը մեկ այլ նպատակի հետ, որը նույնպես առաջադրում է քրեադատավարական օրենսդրությունը, գործի բոլոր հանգամանքները օբյեկտիվ, լրիվ և բազմակողմանիորեն հետազոտելը: Հնարավոր է համադրել այս՝ առաջին հայացքից անհամադրելի նպատակները: Կարծում ենք՝ այստեղ որևէ հակասություն չկա: Ինչպես նշվել է

¹⁰¹ Ст'ю Ильин С.И. К вопросу о цели и задачах уголовного преследования // Уголовное судопроизводство. - М.: Юрист, 2007, № 4. - էջ 16-19:

վերևում, քրեական հետապնդումը սկսվում է միայն դրա համար բավարար ծավալի և որակի ապացույցների առկայության դեպքում: Այսինքն՝ ակնհայտ է, որ դրանք ստանալու համար անհրաժեշտ է իրականացնել որոշակի քննչական և այլ դատավարական գործողություններ, որոնք էլ հնարավորություն կտան հավաքելու այդ ապացույցները: Նշյալ ապացույցները կարելի է ձեռք բերել լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննության շնորհիվ: Միավորվելով մեկ համակարգում, հասնելով որոշակի ծավալի՝ այդ ապացույցները ձեռք են բերում միանգամայն որոշակի նշանակություն՝ ենթադրաբար բացահայտելով հանցագործության մեջ մեղավոր անձին: Սակայն նշյալ ապացույցները ձեռք բերելն էլ բնավ չի նշանակում քննիչի լիակատար հարժարում իր կողմից իրականացվող բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությունից: Նախաքննության ամբողջ ընթացքում քննիչը առաջնորդվում է միայն համապատասխան անձի մեղավորության վերաբերյալ առկա ապացույցներով հիմնավորված ենթադրություններով: Նա լիակատար համոզվածություն չունի: Հենց դա էլ հիմք է ծառայում երաշխավորելու բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության իրականացումը:

Քրեական հետապնդումը ամենաբազմեզր կատեգորիաներից է քրեական դատավարությունում¹⁰²: Դա քրեական դատավարության և՛ գործառույթն է, որի իրականացումը վերապահված է դրա համար հատուկ լիազորված պաշտոնատար անձանց, և՛ դատավարական գործողությունների համակարգը՝ ուղղված համապատասխան հանցագործությունները կատարելու մեջ մեղավոր անձանց բացահայտմանը: Սակայն այդ ամենով չի ավարտում նշյալ հասկացության բովանդակությունը: Այն ավելին է, քան և՛ քրեական դատավարության գործառույթը, և՛ դատավարական գործողությունների համակարգը: Քրեական հետապնդում ասելով պետք է հասկանալ նաև քրեական դատավարության ինստիտուտը:

Քրեական դատավարության ինստիտուտներին բնորոշ են հետևյալ հատկանիշները.

1) քրեական դատավարության ինստիտուտները կազմող այլ ընթացակարգերից ունեցած հարաբերական տարանջատությունը,

¹⁰² См'у Синельников А.В. Термин "уголовное преследование" как законодательная категория и научное понятие // Вестник Волгоградского государственного университета. Научно-теоретический журнал. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003, Вып. 6. - էջ 118-123:

2) միասնականությունը, որն ապահովվում է միասնական, օրենքով սահմանված նպատակով,

3) հատուկ սուբյեկտների առկայությունը, որոնց վերապահվում է համապատասխան դատավարական գործողություններ իրականացնելը,

4) համապատասխան դատավարական գործողություններ կազմակերպելու և կատարելու միասնական սկզբունքների առկայությունը,

5) նորմերի միասնականությունը, որոնք օրենսդրորեն ամրագրում են քրեական դատավարության համապատասխան ինստիտուտը կազմող դատավարական գործողությունները:

Վերոթվարկյալ բոլոր հատկանիշները, որոնք հատուկ են քրեական դատավարության ինստիտուտին, բնորոշ են նաև քրեական հետապնդմանը: Այսպես, միանգամայն ակնհայտ է քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողությունների որոշակի տարանջատությունը այն դատավարական գործողություններից, որոնք ուղղված են, օրինակ, մեղադրանքից պաշտպանվելուն: Բոլոր այդ դատավարական գործողությունների միասնությունը ապահովվում է այն բանով, որ դրանք պահպանում են որոշակի գործողությունների հաջորդականությունը՝ ուղղված համապատասխան հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձանց բացահայտմանը: Վերևում արդեն նշել ենք այն հատուկ սուբյեկտներին, ում քրեադատավարական օրենքը իրավունք է տալիս և պարտականություն սահմանում իրականացնելու քրեական հետապնդում: Նրանց թվում են, առաջին հերթին՝ դատախազը, քննիչը և հետաքննիչը: Կան նաև սկզբունքներ, որոնք միավորում են բոլոր դատավարական գործողությունները քրեական հետապնդման միասնական համակարգի մեջ: Դրանց թվում են օրինականությունը, արդարացիությունը և նպատակահարմարությունը: Քրեական հետապնդումը կազմող բոլոր դատավարական գործողությունները կարգավորվում են քրեադատավարական օրենսդրության համապատասխան նորմերով, որոնք իրենց հերթին միավորված են միասնական համակարգում: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 4-րդ գլուխն անվանված է «Քրեական հետապնդումն ու դրա տեսակները»: Այն միավորում է քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողությունները կարգավորող նորմերը:

Դրա հիման վրա քրեական հետապնդումը պետք է սահմանել որպես քրեական

դատավարության ինստիտուտ¹⁰³: Ըստ այդմ՝ քրեական հետապնդում ասելով պետք է հասկանալ քրեադատավարական ինստիտուտը, որը միավորում է դատավարական գործողությունները, որոնք իրականացնում են հատուկ սուբյեկտները՝ դրա համար լիազորված պաշտոնատար անձինք՝ ուղղված համապատասխան հանցագործությունները կատարելու մեջ մեղավոր անձանց բացահայտմանը¹⁰⁴: Ընդ որում, պետք է ուշադրություն դարձնել այն բանին, որ նշյալ դատավարական գործողությունները կատարվում են միասնական, քրեական հետապնդմանը բնորոշ սկզբունքների համաձայն և կարգավորվում են քրեադատավարական օրենքի նորմերով, որոնք աչքի են ընկնում միասնականությամբ և անխզելի ամբողջականությամբ:

Սակայն նույնիսկ այդ, առաջին հայացքից սպառիչ սահմանումը չի տալիս բազմաթիվ հարցերի պատասխաններ առ այն, թե ինչ է քրեական հետապնդումը: Բավականին հաճախ են այն նույնացնում մեղադրանքի հետ: Երբեմն թեև տարբերում են այդ երկու հասկացությունները, սակայն չեն կարողանում տեսնել դրանց սահմանագծերը, որոնցով կարողանան դրանք տարբերակել: Եվ դա լիովին բացատրելի է: Չէ՞ որ պատմականորեն այդ հասկացությունները մոտ էին իրար: Ավելին, եղել են պատմական ժամանակաշրջաններ, երբ քրեական հետապնդումն ու մեղադրանքը համարվել են նույն բանը: Մասնավորապես դա բնորոշ էր և՛ հայցային տիպի, և՛ ինկվիզիցիոն քրեական դատավարությանը:

Քրեական հետապնդման և մեղադրանքի նույնացումը բնորոշ էր նաև Ռուսական կայսրությանը: Այսպես, կիրառվում է «դատական հետապնդում» հասկացությունը որպես «մեղադրանք» հասկացության հոմանիշ: Խորհրդային իշխանության առաջին տարիներին քրեադատավարական օրենսդրությունում նախկինի պես կիրառվում էին և՛ «դատական հետապնդում», և՛ «մեղադրանք» հասկացությունները: Հետագայում 1921թ. ՌՖՍՍՀ քր.դատ.օր.-ում «դատական հետապնդում» հասկացություն այլևս չէր գործածվում: Միայն 2001 թ. ՌԴ քր.դատ.օր.-ի ընդունմամբ «մեղադրանք» հասկացության հետ

¹⁰³ St'u Кузнецов А.А. Институт уголовного преследования по действующему законодательству // Юридическое лицо как субъект гражданско-правовой и уголовной ответственности и обеспечение ГИБДД условий реализации отдельных видов ответственности: сборник статей. – Орел: ОрЮИ МВД России им. В.В. Лукьянова, 2013. – էջ 147-155:

¹⁰⁴ St'u Мазюк Р.В. Институт уголовного преследования в системе институтов российского уголовного судопроизводства // Сибирский юридический вестник. – Иркутск: Изд-во Иркут. Гос. ун-та, 2012, № 2. – էջ 139-144:

սկսեց գործածվել «քրեական հետապնդում» հասկացությունը: Նույնը բնորոշ էր նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությանը: Դրան նախորդել էին նման հասկացության անհրաժեշտության վերաբերյալ տևական բանավեճերը¹⁰⁵:

Այդ ամենը բնականաբար արտացոլվել է դրա՝ և՛ որպես քրեական հետապնդման, և՛ որպես մեղադրանքի ըմբռնման վրա: Առաջացել է երկու տեսակետ. մեկը դիտում է դրանք որպես նույնական հասկացություններ, մյուսը՝ որպես տարբեր, թեպետև՝ մոտ: Այդ տեսակետների իրավացիության մասին հետևություն անել հնարավոր է միայն այդ երկու հասկացությունների բովանդակությունները համադրելով: Ավելին, մեղադրանքը խորությամբ հասկանալն անհնար է առանց համադրելու այն քրեական հետապնդման հետ: Միայն այդ դեպքում է հնարավոր ոչ միայն տեսնել այդ երկու հասկացությունների տարբերությունները, այլև ավելի խորությամբ հասկանալ մեղադրանքի էությունն ու բնույթը: Իսկ դա իր հերթին կարող է նպաստել քրեական դատավարությունն ավելի խորությամբ ընկալելուն, քանի որ մեղադրանքն ըստ էության դրա առանցքն է: Ինչպե՞ս են հարաբերակցվում քրեական հետապնդումն ու մեղադրանքը: Սա հարց է, որին ճիշտ պատասխանելը կերաշխավորի քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների ապահովումը քրեական դատավարությունում:

Միանգամայն ակնհայտ է, որ քրեական հետապնդումն ու մեղադրանքը հոմանիշներ չեն, ոչ էլ նույնական հասկացություններ են, թեև դրանց հոմանիշ լինելու վերաբերյալ տեսակետին էին հակված քրեական դատավարության տեսության մի շարք հայտնի մասնագետներ, ինչպես օրինակ՝ Ի. Յա. Ֆոյնիցկին¹⁰⁶, Մ. Ս. Ստրոգովիչը¹⁰⁷: Շատ հավանական է, որ հենց նրանց գաղափարների ազդեցությամբ Խորհրդային Միության քրեադատավարական օրենսդրությունը չէր կիրառում «քրեական հետապնդում» հասկացությունը: Եթե «քրեական հետապնդումը» նույն հասկացությունն է, ինչ «մեղադ-

¹⁰⁵ Ст'у Шуваткин А.В. Уголовное преследование в законодательстве и уголовно-процессуальной науке России: история и современность // Проблемы развития уголовно-процессуального законодательства на современном этапе. Сборник научных статей. – Самара: Изд-во "Самарский университет", 2002. – էջ 165-172:

¹⁰⁶ Ст'у Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1 / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А.В. – С.-Пб.: Альфа, 1996. – էջ 254-258:

¹⁰⁷ Ст'у Строгович М.С. Избранные труды: Проблемы общей теории права. В 3-х томах. Т. 1 – М.: Наука, 1990. – էջ 151-154:

րանքը», ապա ինչ իմաստ ունի միաժամանակ կիրառել երկու հասկացությունն էլ, եթե կարելի է բավարարվել մեկով: Այդ ժամանակահատվածում քրեադատավարական օրենքն օգտագործում էր միայն «մեղադրանքը» հասկացությունը:

Սրանից զատ՝ գոյություն ուներ և այլ տեսակետ, ըստ որի՝ «քրեական հետապնդումը» և «մեղադրանքը» ոչ միայն չհամընկնող հասկացություններ են, այլև դրանցից մեկն ավելի լայն բովանդակություն ունի¹⁰⁸: Այսպես, քրեական հետապնդումը դիտվում էր որպես ավելի լայն հասկացություն, իսկ մեղադրանքը՝ լոկ որպես քրեական հետապնդման տեսակներից մեկը: Այս տեսակետի տրամաբանությունը միանգամայն հասկանալի է և հիմնված է ոչ միայն տեսական մտահանգումների, այլև քրական գործերի նախնական քննության և դատական քննության պրակտիկայի ընդհանրացման վրա: Հենց պրակտիկայի տեսանկյունից ակներև է, որ իրավունքների խախտումը հաճախ սկսվում է շատ ավելի վաղ, քան կոնկրետ անձին մեղադրյալ ճանաչելը: Դեռ նախքան քրեական գործ հարուցելը (ընդ որում, նույնիսկ այն դեպքում, եթե այն հարուցված է հանցակազմի հատկանիշներով, այլ ոչ թե կոնկրետ անձի նկատմամբ) պաշտոնատար անձինք առաջնորդվում են ենթադրություններով, թե ով է մեղավոր հանցագործության մեջ և, համապատասխանաբար, գործողություններ են իրականացնում այդ անձի նկատմամբ՝ բացահայտելու նրա մեղավորությունը: Այսինքն՝ այստեղ առկա է քրեական հետապնդում, այն դեպքում, երբ մեղադրանք դեռ չի առաջադրվել:

Նշյալ տեսակետներից երկրորդն արտացոլված է նաև ներկայումս գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում: Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության գործող քր.դատ.օր.-ում նշյալ հասկացությունը կիրառվում է: Ավելին, դրան է նվիրված ՀՀ քր.դատ.օր.-ի ամբողջ 4-րդ գլուխը, որը թույլ է տալիս պնդել, որ քրեական հետապնդումը քրեական դատավարության ինստիտուտ է:

Սակայն, չնայած քրեական հետապնդումը որպես քրեական դատավարության ինքնուրույն ինստիտուտ ճանաչելուն, նախկինի պես նշյալ հասկացությունը ամենաչափավածներից է, ուստի և ամենավիճելիներից: Այսպես, որոշակիորեն չի սահմանվել

¹⁰⁸ St'u Мазюк P.B. О соотношении понятий "обвинение" и "уголовное преследование" в российском уголовном судопроизводстве // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе: Сборник материалов XIII международной научно-практической конференции (18-19 февраля 2010 г.): в 3 ч.. - Красноярск: СибЮИ МВД России, 2010, Ч. 2. - էջ 111-115:

քրեական դատավարությանը դասվելիք դատավարական գործողությունների ցանկը¹⁰⁹: Օրենսդրությունում չկա նորմ, որի վրա հենվելով հնարավոր լինել սահմանել այն չափորոշիչները, որոնցով տարբերվում են քրեական հետապնդումն ու մեղադրանքը: Սա հանգեցնում է խնդիրների առաջացմանը արդարադատության մարմինների գործունեության պրակտիկայում, որոնք արտացոլվում են քրեական դատավարության ոլորտում հայտնված քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների երաշխիքների վրա:

Նշյալ խնդիրները լուծելու համար հարկավոր է ոչ միայն բացահայտել նշյալ երկու հասկացության բովանդակությունը, այլև համադրել դրանք, վեր հանել դրանց նմանություններն ու տարբերությունները: Այսպես, քրեական հետապնդման ու մեղադրանքի անվիճելի նմանությունը այն է, որ երկուսն էլ ենթադրում են այնպիսի դատավարական գործողությունների իրականացումը, որոնք սահմանափակում են այն անձանց իրավունքներն ու ազատությունները, որոնց նկատմամբ կիրառվում են: Դրանք հետապնդում են մեկ նպատակ՝ բացահայտել հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձին: Իրականացվում են միայն քրեական դատավարության այն սուբյեկտների կողմից, որոնք պաշտոնատար անձինք են և, ըստ այդմ, օժտված են որոշումներ ընդունելու միանգամայն հստակ լիազորություններով¹¹⁰: Բացի այդ, և՛ քրեական հետապնդմանը, և՛ մեղադրանքին բնորոշ է այն, որ դրանք ուղղված են ընդդեմ այն անձանց, որոնք հիմնավոր կերպով ենթադրվում են որպես հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավորներ: Այս ամենը վկայում է քրեական հետապնդման և մեղադրանքի բնույթների նմանության մասին:

Սակայն հետապնդումը և մեղադրանքը ունեն առանձնահատուկ գծեր, որոնցով դրանք տարբերվում են:

1) Մեղադրանքը ուժի մեջ է մտնում համապատասխան դատավարական փաստաթղթի՝ որպես մեղադրյալ ներգրավման որոշման ընդունման պահից (<< քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 2-րդ մաս): Միևնույն ժամանակ քրեադատավարական օ-

¹⁰⁹ Ст'у Лукожев Х.М. Понятие "обвинение" и "уголовное преследование" по УПК РФ // Проблемы теории и практики уголовного процесса: история и современность. - Воронеж: Изд-во Воронеж. госуниверс-та, 2006. - էջ 426-430:

¹¹⁰ Ст'у Неретин Н.Н. К вопросу о соотношении сущности понятий уголовного преследования и обвинения в уголовном судопроизводстве России // Уголовное судопроизводство. - М.: Юрист, 2008, № 3. - էջ 23-24:

րենսդրությունում քրեական հետապնդում իրականացնելու սկզբնաժամկետը սահմանված չէ: Բայց ակնհայտ է, որ այն մեկնարկում է ավելի վաղ, քան որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշում կայացնելը:

2) Այն անձանց շրջանակը, որոնց նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդում, շատ ավելի լայն է, քան այն անձանց, որոնց նկատմամբ առաջադրվում է մեղադրանք: Այսպես, մեղադրանք առաջադրվում է միայն մեղադրյալի նկատմամբ: Քրեական հետապնդում իրականացվում է ոչ միայն մեղադրյալի, այլև կասկածյալի և ամբաստանյալի նկատմամբ: Ավելին, այն կարող է իրականացվել նաև այն անձանց նկատմամբ, որոնց մասնակցությունը հանցագործությանը հետազայում չի հաստատվել, հետևաբար և նրանց վերաբերյալ չի կայացվել որոշում՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին:

3) Իր ծավալով քրեական հետապնդումը ավելի լայն է, քան մեղադրանքը: Դա պայմանավորված է այն բանով, որ մեղադրանքը ենթադրում է դատավարական գործողությունների իրականացում միայն մեղադրյալի նկատմամբ, իսկ քրեական հետապնդումը՝ անձանց ավելի լայն շրջանակի նկատմամբ, ինչի մասին վերևում խոսել ենք:

Մեղադրանքը՝ որպես կոնկրետ անձի մեղավորությանն առաջադրվող թեզ, այսինքն՝ դրա նյութական-իրավական ասպեկտ, հաճախ դիտվում է որպես քրեական հետապնդման արդյունք, որպես դատավարական գործողությունների համակարգ: Եվ դա լիովին արդարացված է, քանի որ կոնկրետ անձի մեղավորության վերաբերյալ հետևություն անելու, Քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով, մասով, կետով նրա գործողությունները որակելու համար անհրաժեշտ է իրականացնել զգալի ծավալի աշխատանք այդ անձին մերկացնելու ուղղությամբ: Այսինքն՝ մեղադրանքը դառնում է այդ ամբողջ աշխատանքի յուրատեսակ արդյունքը, որը նյութականացվում է մեղադրյալին առաջադրված մեղադրանքով:

Սակայն դա ճիշտ է նաև մեղադրանքի՝ որպես դատավարական գործողությունների համակարգի առումով: Դա պայմանավորված է այն բանով, որ մերկացումը՝ որպես միանգամայն որոշակի անձին մերկացնող ապացույցներ հավաքելուն ուղղված գործունեություն, անցնում է մի շարք փուլեր: Կարելի է խոսել մերկացնելուն ուղղված գործու-

նեության զարգացման որոշակի դիալեկտիկայի մասին ամբողջ քրեական դատավարության ընթացքում¹¹¹: Այդ դիալեկտիկայի էությունն այն է, որ քրեական հետապնդման սուբյեկտը կոնկրետ անձի մեղավորությունը պարզելիս շարժվում է կատարված հանցագործությանը այդ անձի հանցակցության վերաբերյալ անվստահ ենթադրությունից դեպի նրա մեղավորության մեջ համոզվածություն: Ըստ այդմ՝ մեղադրանքը դատավարական առումով կարելի բնութագրել որպես քրեական հետապնդման փուլ, երբ քննիչը, հենվելով իր տրամադրության տակ եղած ապացույցների վրա, արդեն որոշակի վստահությամբ արձանագրում է կոնկրետ անձի մեղավորությունը հանցագործություն կատարելու մեջ: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ մեղադրանք առաջադրելու փուլում քննիչի համոզվածությունը կոնկրետ անձի մեղավորության մեջ այնքան ամուր չէ, որ նա կարիք չզգա լրացուցիչ ստուգումների ու գնահատականի:

Դրանով իսկ և՛ քրեական հետապնդումը, և՛ մեղադրանքը՝ որպես դատավարական գործողությունների համակարգ, անմիջականորեն կապված են ապացուցման գործընթացի հետ: Այս տեսանկյունից մեղադրանքն ու քրեական հետապնդումը ունեն և՛ նմանություններ, և՛ տարբերություններ:

Նմանությունն այն է, որ քրեական հետապնդման և մեղադրանքի յուրահատկություններից մեկը որոնողական գործունեությունն է՝ ուղղված կոնկրետ անձին մերկացնող ապացույցներ հայտնաբերելուն և քրեական գործին կցելուն: Ընդ որում, այդ գործունեության մեջ կարևոր պահ է հավաքված ապացույցներից համակարգ կառուցելը, որը թույլ է տալիս ոչ միայն վերականգնել կատարված հանցագործության հանգամանքները, այլև համոզել, որ այդ հանգամանքերին, ինչպես նաև ամբողջ հանցագործությանը մասնակից է համապատասխան մեղավոր անձը:

Այսինքն՝ քրեական հետապնդումը, ինչպես և մեղադրանքը դատավարական գործունեություն է, որն ուղղված է քրեական դատավարության մյուս մասնակիցներին, առաջին հերթին դատարանին կոնկրետ անձի մեղավոր լինելու մեջ համոզելուն¹¹²: Իսկ դրան հասնել հնարավոր է ոչ միայն համապատասխան ապացույցներ ձեռք բերելով,

¹¹¹ Ст'ю Пушкарёва А.В. Становление подозрения и обвинения как этапов уголовного преследования в отечественном уголовном процессе // Закон и право. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013, № 1. – էջ 84-86:

¹¹² Мазюк Р.В. О понятии "изобличение" как критерии уголовного преследования // Международные юридические чтения. Материалы ежегодной международной научно-практической конференции (14 апреля 2005 г.). – Омск: Изд-во Омск. юрид. ин-та, 2005, Ч. 5. – էջ 26-30:

այլև դրանցից այնպիսի համակարգ ձևավորելով, որը կարողանա համոզել դատարանին կոնկրետ անձի դեմ առաջադրված մեղադրանքների հիմնավորված լինելու մեջ:

Ապացուցման գործընթացի տեսանկյունից ևս քրեական հետապնդման և մեղադրանքի միջև առկա են ոչ միայն նմանություններ, այլև տարբերություններ: Դրանցից հիմնականը այն է, որ քրեական հետապնդումն ընդգրկում է ոչ միայն դատավարական գործողությունները, այլև օպերատիվ-որոնողական միջոցառումները, որոնց իրականացման արդյունքների հիման վրա ընդունվում են որոշումներ, որոնք այսպես թե այնպես սահմանափակում են այն անձանց իրավունքներն ու ազատությունները, ում նկատմամբ դրանք կիրառվում են: Ինչ վերաբերում է մեղադրանքին, ապա այն հիմնվում է միայն ապացույցների վրա, ուստի և ներառում է միայն դատավարական գործողությունները: Դա պայմանավորված է այն բանով, որ մեղադրանքը հանգեցնում է հիմնավոր կերպով մեղավոր լինելու մեջ կասկածվող համապատասխան անձի իրավունքների ավելի մեծ չափով խախտմանը:

Վերոշարադրյալից կարող ենք եզրակացնել, որ քրեական հետապնդումը և մեղադրանքը ապացուցման գործընթացի շրջանակներում հարաբերվում են իրար հետ որպես գործունեության տեսակներ՝ ուղղված կոնկրետ անձի մեղավորությունը հիմնավորելուն և դրանում դատարանին՝ որպես արդարադատություն իրականացնող մարմնի համոզելուն¹¹³: Դրանով իսկ մեղադրող կողմը ձգտում է, որ դատարանն ընդունի իր մեղադրական թեզը՝ դնելով այն համապատասխան մեղադրական դատավճռի հիմքում:

Հանդես գալով որպես պաշտպանական կողմին ընդդիմացող քրեական դատավարության գործառույթ՝ քրեական հետապնդումը բնութագրվում է որպես շարժիչ ուժերից մեկը, որի միջոցով իրականացվում է մրցակցության սկզբունքը քրեական դատավարությունում: Առանց լիարժեք քրեական հետապնդման չի կարելի խոսել մրցակցության մասին քրեական դատավարությունում, հետևաբար և դատարանի կայացրած որոշումներում արդարության հասնելու հնարավորության մասին: Նույնը կարելի է ասել և մեղադրանքի վերաբերյալ: Եվ դրանում քրեական հետապնդումը մեղադրանքի հետ անվիճելի նմանություն ունի: Դրանք մարմնավորում են քրեական դատավարության

¹¹³ См'у Шестакова С.Д. К вопросу о правовом регулировании уголовно-процессуального доказывания как способа осуществления уголовного преследования // Криминалистический вестник. – С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та Генеральной прокуратуры РФ, 2003, Вып. 3. – էջ 19-24:

այն մեխանիզմները, այն ընթացակարգերը, որոնք ապահովում են արդարադատության գործունեությունը՝ որպես հատուկ տիպի գործունեություն, որն ուղղված է արդար դատական որոշումներ կայացնելուն:

Ընդ որում, քրեական դատավարությունը ևս, ինչպես մեղադրանքը, հետապնդում է ոչ միայն ճշմարտությունը պարզելու նպատակ, որի միջոցով կարող է բացահայտվել հանցագործությունը կատարելու մեջ մեղավոր համապատասխան անձը, այլև պաշտպանելու այն անձանց իրավունքները, ազատություններն ու օրինական շահերը, որոնք տուժել են տվյալ հանցագործությունից: Հենց այդ պատճառով էլ և՛ քրեական հետապնդումը, և՛ մեղադրանքը ենթադրում են դատավարական գործողությունների իրականացում, որոնք կանխում են համապատասխան անձի հետագա հանցավոր գործունեությունը, ինչպես նաև նրա ոչ իրավաչափ ներգործությունը քրեական դատավարության այլ մասնակիցների՝ ներառյալ տուժողի վրա: Այսինքն՝ և՛ քրեական հետապնդումը, և՛ մեղադրանքը օժտված են համապատասխան անձի հետագա հանցավոր գործունեությունը և նրա կողմից տուժողի նկատմամբ անօրինական ներգործության հնարավորությունը կանխելու հատկությամբ: Այլ խոսքերով, քրեական հետապնդումը և մեղադրանքը նաև կատարված հանցագործությունից տուժած անձանց իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությանն ուղղված միջոցների համալիր են:

Բացի այդ, ինչպես մեղադրանքը, քրեական հետապնդումը ևս նաև նոր հանցագործությունների կանխազգուշացման միջոց է: Սահմանափակելով կատարված հանցագործության մեջ ենթադրաբար մեղավոր անձանց իրավունքներն ու ազատությունները՝ դատավարական գործողությունները հնարավորություն չեն տալիս այդ անձանց շարունակելու իրենց հանցավոր գործունեությունը¹¹⁴: Հանցավոր գործունեությունը կանխելը լինում ինչպես ուղղակիորեն, այնպես էլ անուղղակիորեն: Այն ուղղակի է այն դեպքում, երբ ենթադրաբար մեղավոր համապատասխան անձի իրավունքներն ու ազատություններն այնքան խիստ են սահմանափակվում, որ դրա պատճառով նա այլևս չի կարողանում շարունակել իր հանցավոր գործունեությունը: Օրինակ՝ երբ նրա նկատ-

¹¹⁴ Ст'ю Поликарпов Б.А. Сравнительная характеристика уголовно-процессуальных мер, способствующих предупреждению и преодолению противодействия уголовному преследованию в Российской Федерации и Китайской Народной Республике // Сравнительное правоведение в странах Азиатско-Тихоокеанского региона-IV: материалы международной научной конференции молодых ученых, аспирантов и студентов (г. Улан-Удэ, 13 апреля 2012 г.). - Улан-Удэ: Изд-во Бурят. Гос. ун-та, 2012. - էջ 261-264:

մամբ խափանման միջոց է ընտրվում կալանավորումը: Միևնույն ժամանակ հնարավոր է նաև քրեական հետապնդման ու մեղադրանքի անուղղակի ներգործությունը նշյալ անձի վրա: Դա դրսևորվում է այն բանով, որ նշյալ անձը, հասկանալով, որ հանցավոր գործունեությունը շարունակելը կբացահայտի իր հանցագործություն կատարած լինելը, դադարեցնում է այդ հանցավոր գործունեությունը:

Ասվածը վկայում է առաջին հերթին «քրեական հետապնդում» և «մեղադրանք» հասկացությունների սահմանակից լինելու մասին: Ըստ այդմ՝ կարելի է եզրակացնել, որ դրանք միանգամայն որոշակիորեն հարաբերակցվում են իրար հետ: Ընդ որում, հարաբերակցվում են ինչպես ընդհանուրը մասնավորի հետ: Որպես ընդհանուր հանդես է գալիս քրեական հետապնդումը, իսկ որպես մասնավոր՝ մեղադրանքը: Դա կապված է նախ և առաջ այն բանի հետ, որ մեղադրանքի ներառած դատավարական գործողությունների ծավալը զգալիորեն նեղ է, քան այն, որ ներառում է քրեական հետապնդումը:

«Քրեական հետապնդում» և «մեղադրանք» հասկացությունների հետագա համադրումը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ մեղադրանքը քրեական հետապնդման տեսակներից է: Ըստ այդմ՝ մեղադրանքի ներառած բոլոր դատավարական գործողությունները ևս կազմում են քրեական հետապնդումը: Միևնույն ժամանակ քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողությունների մի ամբողջ խումբ չի կարող դիտվել որպես մեղադրանքի տարր: Իհարկե, դա նշյալ խումբը բնորոշելու խնդիր է առաջացնում, սակայն ներկա հետազոտության համար նշյալ փաստը կարևոր է միայն որպես փաստարկ, որը հաստատում է, որ մեղադրանքը քրեական հետապնդման տեսակներից մեկն է:

Ի հաստատումն ասվածի՝ նշենք, որ այն պահը, որից սկսվում է քրեական հետապնդումը, և պահը, որից սկսվում է մեղադրանքը, տարբեր են¹¹⁵: Քրեական հետապնդման մեկնարկի պահը թեև համարվում է քրեական գործ հարուցելը, սակայն առկա են բոլոր հիմքերը համարելու դա առաջին դատավարական գործողությունները իրականացնելու պահը, որով սահմանափակվում են համապատասխան հանցագործությունը կատարե-

¹¹⁵ Ст'у Бравилова Е.А. Момент начала осуществления уголовного преследования // Правоохранительные органы: теория и практика. - Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. ин-та МВД России, 2013, № 1. - էջ 67-69:

լու մեջ կասկածվող անձի իրավունքներն ու ազատությունները: Այսպես, օրինակ հանցագործություն կատարելու կասկածանքի բավարար հիմքերի առկայության դեպքում անձին բերման և անձնական խուզարկության ենթարկելը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի հոդված 180, մաս 2-րդ), որի վերաբերյալ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Գագիկ Միքաելյանի վերաբերյալ գործով. «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների հիման վրա գտնում է, որ բերվածի իրավական վիճակը համապատասխանում է «քրեական մեղադրանքի» ներկայացման Կոնվենցիոն պահանջին՝ Եվրոպական դատարանի բովանդակային մեկնաբանմամբ: Ուստի բերվածի կարգավիճակի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով (նախնական և կարճաժամկետ բնույթը)՝ բերվածը պետք է օժտված լինի առնվազն հետևյալ իրավունքներով.

ա) իմանալու իրեն արգելանքի վերցնելու պատճառը (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին նախադասությունից, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3(ա) ենթակետից),

բ) տեղեկացնելու իրեն բերման ենթարկելու մասին (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ նախադասությունից),

գ) հրավիրելու իր փաստաբանին (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 1-ին մասից),

դ) լռելու (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 1-ին մասից):

Համապատասխանաբար, քրեական հետապնդման մարմինը պարտավոր է ապահովել բերվածի իրավունքների իրականացումը՝ բերվածի իրավունքները գրավոր պարզաբանելու, նրան առնվազն մեկ զանգի հնարավորություն ընձեռելու, բերվածի փաստաբանի մուտքը չխոչընդոտելու եղանակներով:

Այնքանով, որքանով վերաբերելի են (*mutatis mutandis*), սույն կետում ամրագրված նվազագույն իրավունքներով և երաշխիքներով օժտված են նաև ոստիկանությունում կամ քրեական հետապնդման այլ մարմնում գտնվող, կասկածյալի կամ մեղադրյալի կարգավիճակ չունեցող այն անձինք, որոնք կարող են ողջամտորեն ենթադրել, որ (1) իրենց ազատությունը սահմանափակված է կամ իրենք ազատությունից զրկված են,

և, միաժամանակ, որ (2) իրենք կասկածվում են հանցագործության մեջ»¹¹⁶:

Ակնհայտ է, որ այդ պահը ժամկետների առումով զգալիորեն առաջ է մեղադրանքի առաջադրման պահից: Ինչ վերաբերում է մեղադրանքի սկզբնավորմանը, ապա այդ պահը բավականին հստակորեն սահմանված է քրեադատավարական օրենքում և կապված է որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշում ընդունելու հետ (<< քր.դատ.օր-ի 202 հոդվածի 2-րդ մաս):

Քրեական հետապնդման մեկնարկը և մեղադրանքի մեկնարկը որոշելու հարցում տարբեր մոտեցումները պայմանավորված են այն բանով, որ մեղադրանք առաջադրելը կապված է կատարված հանցագործության մեջ կասկածվող անձի՝ մեղադրյալի կարգավիճակ և, համապատասխանաբար, իրավունքներ ձեռք բերելու հետ, որոնցով օժտվում է քրեական դատավարության նշյալ սուբյեկտը¹¹⁷: Քրեադատավարական գործող օրենսդրությամբ քրեական հետապնդման մեկնարկի պահը չի առաջացնում համապատասխան հանցագործությունը կատարելու մեջ մեղավոր անձի համար նշանակալի իրավական որևէ հետևանք: Նախագծով այդ մեկնարկն ավելի հստակեցված է, քանի որ «անձին որպես մեղադրյալ ներգրավել» և «քրեական հետապնդում հարուցել» հասկացությունները նույնացված են, չնայած դրանց ընդհանրացմանը՝ Նախագծում ձերբակալված անձն ժողոված է մեղադրյալի բոլոր իրավունքներով:

Դրա հետ մեկտեղ՝ քրեական հետապնդման և մեղադրանքի ավարտվելու պահը նույնն է. դրանք ավարտվում են դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից: Ընդ որում, կապ չունի, թե ինչ դատավճիռ է դա՝ մեղադրական, թե արդարացման¹¹⁸: Տվյալ դեպքում գործում է այն սկզբունքը, որ եթե գոյություն ունի մեղադրանք, ապա առկա է նաև քրեական հետապնդում. հենց որ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատվում է մեղադրանքը, կամ հակառակը՝ մերժվում է օրինական ուժի մեջ մտած արդարացման դատավճռով, այն դադարեցնում է գոյությունը: Դա հանգեցնում է անձի, որի նկատմամբ նախկինում մեղադրանք էր առաջադրվել, դատավարա-

¹¹⁶ << Վճռաբեկ դատարանի Գագիկ Միքաելյանի վերաբերյալ գործով, 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ի որոշումը /ԵԱԴԴ/0085/06/09:

¹¹⁷ St'u Генералова А.С. Проблемы определения момента начала уголовного преследования // Актуальные проблемы права и государства в XXI веке: материалы V Международной научно-практической конференции, г. Уфа, 25-26 апреля 2013 года: в VI ч. Ч. V. - Уфа: УЮИ МВД РФ, 2013. - էջ 108-111:

¹¹⁸ St'u Волинская О.В. Начало и окончание уголовного преследования // Российский следователь. - М.: Юрист, 2006, № 2. - էջ 9-13:

կան կարգավիճակի փոփոխությանը: Նա ձեռք է բերում կամ դատապարտյալի կամ արդարացվածի կարգավիճակ՝ կախված դատարանի դատավճռից:

Ընդ որում, հարկավոր է ասել, որ նշյալ մոտեցումը քրեական հետապնդման և մեղադրանքի ըմբռնմանը բնորոշ է ԱՊՀ բոլոր երկրներին: Պետք է ընդունել, որ այն լիովին համապատասխանում է այդ երկրներում վերջին տարիներին իրականացվող ժողովրդավարական վերափոխումների նպատակներին: Ավելին, այն լիովին համապատասխանում է նաև միջազգային չափանիշներին, քանի որ, մի կողմից, ապահովում է մրցակցության սկզբունքի գործողությունը, մյուս կողմից՝ իրենց նկատմամբ կատարված հանցագործություններից տուժած անձանց իրավունքներն ու ազատությունները:

Վերոշարադրյալը թույլ է տալիս հետևություններ անել քրեական հետապնդման ինստիտուտի հետագա նպատակաուղղված զարգացման անհրաժեշտության մասին՝ որոշարկելով այն գործողությունների շրջանակը, որոնք ընկած են դրա հիմքում: Ընդ որում, այն անհրաժեշտ է զարգացնել մեղադրանքը կազմող դատավարական ընթացակարգերից չտարանջատելով: Այդ անել հարկավոր է քրեական դատավարության ոլորտում ներգրավված քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների երաշխիքներ ստեղծելով: Այսինքն՝ անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել ոչ միայն կողմերից մեկի իրավունքներին ու ազատություններին, այլև դատավարությունում մրցակցող երկու կողմին էլ: Այս առումով քրեական հետապնդումն ու մեղադրանքը պետք է դիտարկվեն որպես առանձնահատուկ ընթացակարգեր, որոնք ոչ միայն բացահայտում են հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձին, այլև թույլ են տալիս կողմերին պաշտպանել իրենց իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը:

ԳԼՈՒԽ 3. ԱՆՁԻՆ ՈՐՊԵՍ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼ ՆԵՐԳՐԱՎԵԼՈՒ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

§3.1. Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքի էությունը և նշանակությունը

Մեղադրանք առաջադրելը միանգամայն որոշակիորեն սահմանափակում է այն անձի իրավունքները, որին այն առաջադրվում է: Ուստի անթույլատրելի է կամայականորեն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը: Նշյալ դատավարական գործողությունը պետք է իրականացվի օրինականության սկզբունքի համաձայն, ինչը երաշխիք է ընդդեմ իրավապահ մարմինների համապատասխան պաշտոնատար անձանց կամայականությունների:

Օրինականությունը ենթադրում է օրենքում միանգամայն որոշակի, հստակորեն ձևակերպված կանոնների առկայություն, որոնց համաձայն կատարվում են դատավարական գործողությունները¹¹⁹: Մեղադրանք առաջադրելիս առաջին հերթին կիրառվում են այն կանոնները, որոնցից ելնելով որոշվում են, թե երբ իրավապահայան մարմինների համապատասխան իրավասու պաշտոնատար անձն իրավունք ունի մեղադրանք առաջադրելու: Այսինքն՝ խոսքը մեղադրանք առաջադրելու հիմքերի մասին է, ինչը հանգեցնում է համապատասխան անձի կարգավիճակի փոփոխմանը, որի նկատմամբ տվյալ մեղադրանքն առաջադրվում է: Այս անձը հայտնվում է մեղադրյալի կարգավիճակում:

Շատ երկրների բնորոշ է որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերը քրեադատավարական օրենսդրությունում ամրագրելը: Այսպես, ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 171 հոդվածի 1-ին մասում նշվում է, որ անձը որպես մեղադրյալ ներգրավվում է այն դեպքում, երբ առկա են ապացույցներ, որոնք հիմք են տալիս անձին հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրելու համար: Համանման ձևակերպում է առկա նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում, որի 202 հոդվածի 1-ին մասում նշվում է, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքը նրա կողմից հանցանք կատարելը վկայող բավարար ա-

¹¹⁹ Ст'ю Беляева Е.Г. К вопросу о принципе законности //Современное общество: проблемы, идеи, инновации. - 2015. - № 4. - էջ 161-163:

պացույցների համակցությունն է: Նույն կերպ է լուծվում հարցը նաև Նախագծի 191 հոդվածի 2-րդ մասում, համաձայն, որի՝ «Անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցվում է նրա կողմից հանցանքի կատարումը վկայող փաստերի հիման վրա»:

Քրեադատավարական օրենսդրության նորմերի, որոնցում հիշատակվում են անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերը, վերլուծությունը թույլ է տալիս հետևություն անել այդ հասկացության բարդության մասին: Այսպես, նշյալ նորմերում միանգամայն հստակ երևում է տվյալ հասկացության բովանդակության փաստական բաղադրիչը, երբ մատնանշվում է փաստացի կատարված հանցագործությունը:

Առանց հանցագործության կատարման փաստի անձը չի կարող ներգրավվել որպես մեղադրյալ: Բացի այդ, հատուկ ուշադրության է արժանանում այն, թե ինչ չափով է հիմնավորվել նախաքննության ընթացքում տվյալ հանցանքի կատարված լինելու փաստը: Վերոնշյալ հիմքերը ձևավորող այս պահանջը սահմանված է որպես հանցագործություն կատարելու մասին վկայող ապացույցների առկայություն: Գոյություն ունի նշյալ հասկացության ևս մեկ բաղադրիչ՝ իրավունքի նորմերում այն պահանջներն ամրագրելը, որոնց առկայության դեպքում հնարավոր է անձին ներգրավել որպես մեղադրյալ: Միայն վերոնշյալ բոլոր բաղադրիչների առկայության դեպքում է ձևավորվում այն համակարգը, որը կոչվում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմք¹²⁰:

Հարկ է նշել, որ ԱՊՀ երկրների գործող քրեադատավարական օրենսդրություններում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին գոյություն ունեցող ձևակերպումները ամենատարբեր մեկնաբանությունների շատ մեծ տեղիք են տալիս: Վերոնշյալ ձևակերպումներին բնորոշ է ընդարձակությունը, որոշակիության պակասը, հստակության ու միանշանակության բացակայությունը: Դրա հետևանքով առաջանում են տվյալ հասկացության տարբեր մեկնաբանություններ, ինչը դժվարացնում է դրանց իրավակիրառումը¹²¹: Այսպես, ասվածը բնորոշ է ՌԴ քրեադատավարական օրենսդրությանը: ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունը ավելի որոշակի է ձևակերպում անձին որպես

¹²⁰ Ст'ю Стройкова А.С. К вопросу о достаточности оснований для предъявления обвинения //Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. - 2008. - № 8. - էջ 388-391:

¹²¹ Ст'ю Кальницкий В.В.Привлечение в качестве обвиняемого: современная характеристика и предпосылки реформирования //Уголовное судопроизводство. - 2007. - № 3. - էջ 23-30:

մեղադրյալ ներգրավելու փաստական հիմքերը: Որպես այդպիսի հիմք նշվում է հանցանք կատարելը (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 1-ին մաս):

ՌԴ քրեադատավարական օրենսդրությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փաստական հիմքը որոշվում է փոքր-ինչ այլ կերպ, քան Հայաստանի Հանրապետությունում: Այսպես, ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 171 հոդվածի 1-ին մասում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փաստական հիմք է նշվում ոչ թե հանցանք կատարելը, այլ հիմքը, որը թույլ է տալիս մեղադրել անձին հանցանք կատարելու մեջ: Այսինքն՝ խոսվում է ոչ թե բուն հանցագործության, այլ հիմքի, որը թույլ է տալիս մեղադրել հանցանք կատարելու մեջ: Նման մոտեցումը, մի կողմից թերևս ավելի ճիշտ է, քանի որ չի կանխորոշում այն հարցը, որը պետք է լուծում ստանա միայն նախաքննությունից հետո, սակայն մյուս կողմից նման մոտեցումն ավելի մշուշոտ ու անորոշ է: Ուստի հարց է ծագում, թե ինչ պետք է հասկանալ ասելով հիմքեր, որոնք թույլ են տալիս մեղադրել համապատասխան անձին հանցանք կատարելու մեջ: Առավել ևս, որ դա օրենքում անմիջականորեն չի պարզաբանվում:

Ընդ որում, այստեղ չի պարզաբանվում, թե ինչ պետք է հասկանալ նշյալ հասկացությունների ներքո: Թեև միանգամայն ակնհայտ է, որ խոսքը հենց փաստական հիմքերի մասին է: Սակայն այն փաստը, որ նշյալ հիմքերը օգտագործվում են քրեադատավարական օրենսդրությունում այն ապացույցների առնչությամբ, որոնց շնորհիվ էլ առաջանում են տվյալ հիմքերը, թույլ է տալիս եզրակացնել, որ այդ հիմքերի ներքո հասկացվում են միանգամայն որոշակի հանգամանքներ: Դա, իր հերթին, թույլ է տալիս որոշակի զուգահեռներ տանել նշյալ հանգամանքների, որոնք մեղադրանք առաջադրելու հիմքեր են, և ապացուցման ենթակա հանգամանքների միջև: Տվյալ հանգամանքները բավականին լավ սահմանված են քրեադատավարական օրենսդրություններում: Այսպես, դրանք սահմանված են ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածում, ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 73 հոդվածի 1-ին մասում, Ուկրաինայի քր.դատ.օր.-ի 91 հոդվածում:

Սակայն, չնայած այն բանին, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փաստացի հիմքերի և ապացուցման ենթակա հանգամանքների միջև նմանությունները բավականին հաճախ են դարձել քրեադատավարական իրավունքի հետազոտողների

քննության առարկան¹²², պետք է նշել, որ իրականում լիակատար նմանություն գոյություն չունի: Դա պայմանավորված է այն բանով, որ ապացուցման ենթակա հանգամանքների ցանկը բավականին երկար է: Դրանք բոլորը հնարավոր չէ պարզել մինչև մեղադրանք առաջադրելու պահը: Չէ՞ որ հանցադեպից բացի, որին հղում է անում ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը, նշված են նաև այլ հանգամանքներ, որոնք նշանակություն չունեն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար: Օրինակ՝ դրա համար որևէ նշանակություն չունեն պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքները, կամ հանգամանքները (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածի 1-ին մասի 5 կետ): Դրանից զատ՝ հարկավոր է նշել, որ ապացուցման ենթակա բազմաթիվ հանգամանքներ որևէ նշանակություն չունեն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար:

Այս առումով, թերևս, անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փաստական հանգամանքներ ասելով պետք է հասկանալ ոչ թե ապացուցման ենթակա և համապատասխան քր.դատ.օր.-ում ամրագրված բոլոր հանգամանքները, այլ դրանցից որոշները: Օրինակ՝ կասկած չի հարուցում, որ նման հանգամանքներ են ՀՀ քր.դատ. օր.-ի 107 հոդվածի 1-ին մասի 1,2,3,4 կետերում նշվածները՝ հանցադեպը, կասկածյալի և մեղադրյալի առնչությունը դեպքին, քրեական օրենքով նախատեսված հատկանիշները. անձի մեղավորությունը հանցանք կատարելու մեջ, նրա մեղքի ձևն ու շարժառիթները: Հարկ է նշել, որ այս ամենը վերաբերում է նաև այլ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությանը: Տարբերվում են լոկ վերոնշյալ հանգամանքների ձևակերպումները:

ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված նորմի անվիճելի առավելությունը որոշակիությունն է, հստակությունը և միանշանակությունը, որոնք թույլ են տալիս միանման կիրառել նշյալ նորմը: Իհարկե բավարար չէ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին փաստական հիմքերը հանգեցնել ապացուցման ենթակա միայն մեկ հանգամանքի՝ հանցանք կատարելուն: Ըստ այսմ՝ ճիշտ կլինի փոքր-ինչ այլ կերպ ձևակերպել նշյալ նորմը, որում կթվարկվեն հետևյալ հանգամանքները, որոնք հնարավոր է դիտարկել անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փաստական հիմքեր.

- 1) հանցանք կատարելը,
- 2) անձի մեղավորությունը այն կատարելու մեջ,

¹²² Ст'я Бойченко О.И. Пределы доказывания при привлечении лица в качестве обвиняемого //Закон и право. - 2013. - № 8. - էջ 64-66:

3) մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքները,

4) պատճառված վնասի բնույթն ու չափը:

Այսպիսի ձևակերպումը կարող է վերացնել այն խնդիրների թերընկալումը, որոնք դրված են քննիչի առջև անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պահին: Այսինքն՝ քննիչը մեղադրանք առաջադրելիս պետք է իմանա (հավաքած ապացույցների հիման վրա) այն մասին, որ հանցանքը կատարվել է, որ անձը, որին մեղադրանք է առաջադրվում, մեղավոր է այն կատարելու մեջ, անձին բնութագրող հանգամանքները, ինչպես նաև այդ հանցագործության հետևանքով պատճառված վնասի բնույթն ու չափը: Այլ կերպ ասած՝ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար պետք է լինեն անհրաժեշտ նախադրյալներ, առանց որոնց որպես այդպիսին ներգրավելն անթույլատրելի է, քանի որ հանգեցնում է նշյալ անձի իրավունքների խախտմանը:

Ընդ որում, հարկ է նշել, որ ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 1-ին մասը նոր խմբագրությամբ շարադրելիս կարիք չկա ուղղակիորեն հղում անել ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածի նորմին: Դա պայմանավորված է այն բանով, թե ինչպես են ձևակերպված նշյալ նորմում ապացուցման ենթակա հանգամանքները: Այսպես, որպես ապացուցման ենթակա առաջին հանգամանք նշված են դեպքը և հանգամանքները, այլ ոչ թե հանցանք կատարելը: Միանգամայն ակնհայտ է, որ դեպքը կարող է չլինել քրեական բնույթի, ուստի և չի կարող մեղսագրվել որոշակի անձի: Մեղսագրվել կարող է միայն կատարված հանցանքը՝ որպես հանրորեն վտանգավոր արարք: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 107 հոդվածում նաև նշված է ապացուցման ենթակա այնպիսի հանգամանքը, ինչպիսին մեղադրյալի կամ կասկածյալի առնչությունը դեպքին (կետ 2): Ակնհայտ է, որ ավելի կարևոր է ուշադրություն դարձնել ոչ թե անձի դատավարական վիճակին, այլ նրա մեղավորությանը համապատասխան հանցանքը կատարելու մեջ: Այս առումով, կարծում ենք, ավելի ճիշտ է այն ձևակերպումը, որը շեշտը դնում է հանցանք կատարելու մեջ անձի մեղավորության վրա՝ իբրև հանգամանքի, որը փաստական հիմք է որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար:

Վերոթվարկյալ հանգամանքները քրեադատավարական օրենսդրության համապատասխան նորմում ներմուծելը կնպաստի միասնական հասկացության ձևավորմանը այն բանի առնչությամբ, թե ով կարող է ներգրավվել որպես մեղադրյալ: Դա թույլ կտա

խուսափել անհիմն կերպով անձանց որպես մեղադրյալ ներգրավելուց՝ դրանով իսկ երաշխավորելով քրեական դատավարության ոլորտում հայտնված անձանց իրավունքներն ու ազատությունները: Բացի այդ, նման կերպով ձևակերպված նորմը կարող է նպաստել խուսափելու քննիչի կամայական վերաբերմունքից, քանի որ ապահովում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերի մեկնաբանման միանմանություն: Նշյալ նորմը, ելնելով դրա որոշակիությունից, կարող է երաշխավորել օրինականությունը անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելիս, քանի որ պատշաճ կերպով կկատարելագործի այդ դատավարական գործողության կատարման մեխանիզմը:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փաստական հիմքերի նորմատիվ սահմանման անորոշության հիմնախնդրի նման լուծումը ճիշտ կլիներ ամրագրել նաև Նախագծում: Այդ հիմքերի ավելի հստակ ձևակերպումը, ներառվելով իրավունքի նորմի մեջ, կնպաստի միանման մեկնաբանմանը, ինչը պայմաններ կստեղծի անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու միասնական իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորման համար:

Փաստական հիմքերի առաջարկված ցանկում միայն մեկը կարող է վեճեր հարուցել և համարվել ոչ միանշանակ, ուստի և՛ իրավակիրառումը դժվարացնող: Նման փաստական հիմք են մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքները¹²³: Կարծում ենք՝ դրանք պետք է լինեն հանգամանքներ, որոնք բնութագրում են անձի այնպիսի գծերն ու առանձնահատկությունները, որոնց առկայությունը հաստատում է համապատասխան անձի հանցանք կատարելը: Օրինակ՝ համակարգչային տեղեկատվական տիրույթում հանցագործություն կատարելը պահանջում է անձից համապատասխան համակարգչային գիտելիքներ: Ուստի անձին բնութագրող նշյալ հանգամանքին հղում անելը հաստատում է տվյալ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման ճիշտ լինելը: Այսինքն՝ որպես օրինակ բերված դեպքում պահանջվում է հանգամանք, որը մատնանշում է անձի ոչ թե բոլոր, այլ միայն մեկ, բայց նշանակալի հատկանիշը, որի առկայությունը հնարավոր է դարձրել հանցանք կատարելը: Կարելի է բերել նման բազմաթիվ օրինակներ, երբ անձի որոշակի հատկանիշի առկայությունը հնարավոր է

¹²³ Ст'у Гребнева Н.Н. Обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, как элемент предмета доказывания по уголовному делу. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Тюменский юридический институт. Тюмень, 2006.

դարձրել որոշակի հանցանք կատարելը:

Այս առումով, ճիշտ կլինի, ՀՀ քր.դատ.օր. ներմուծել պարզաբանումներ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու վերոնշյալ փաստական հիմքերի մասին, որտեղ կնշվի, որ մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքներ ասելով պետք է հասկանալ լոկ այն հանգամանքները, որոնք մատանշում են անձի այն հատկանիշը /հատկանիշները/, որը հնարավոր է դարձրել այդ անձի կողմից համապատասխան հանցանքը կատարելը: Ըստ այդմ՝ չի կարելի նույնացնել նշյալ հանգամանքները պատիժը ծանրացնող կամ մեղմացնող հանգամանքներին: Նույն կերպ չի կարելի նույնացնել դրանք նաև այն հանգամանքներին, որոնք կարող են հանգեցնել քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատվելուն:

Մեղադրյալի անձը բնութագրող նշյալ հանգամանքները, բացի այն բանից, որ նշանակություն ունեն իբրև անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փաստական հիմք, նաև քրեագիտական նշանակություն ունեն, քանի որ դրանց առկայությունը մերկացնում է կոնկրետ անձին հանցանք կատարելու մեջ¹²⁴: Ուստի հանցագործության առանձին տեսակների քննության համապատասխան մասնավոր մեթոդիկաները ուղղված են անձի նման հատկությունների վերաբերյալ տեղեկություններ ստանալուն¹²⁵: Այդ հատկանիշները պարզելը նախաքննության համար հանցադեպի ամբողջական պատկերը վերականգնելու փուլերից մեկն է: Ուստի հենց այդ պատճառով են հետաքրքրություն ներկայացնում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելու համար լոկ անձի այն հատկանիշները, որոնք քրեագիտական առումով կարևոր են, այսինքն՝ բացահայտում են կոնկրետ անձի մեղավորությունը հանցանք կատարելու մեջ¹²⁶:

Սակայն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փաստացի հիմքերը անիմաստ են առանց տեղեկատվական հիմքերի: Վերոնշյալ փաստական հանգամանքների առկայության մասին իմանալ հնարավոր է միայն տեղեկատվական հանգամանքների առկայության դեպքում, քանի որ տեղեկատվական հանգամանքներ ասելով նկատի են

¹²⁴ Ст'ю Смахтин Е.В. Личность обвиняемого как объект изучения уголовно-процессуального права, криминологии и криминалистики //Вестник Омского университета. Серия: Право. - 2008. - № 3. - էջ 277-281:

¹²⁵ Ст'ю Кошелева И.С. Михальчук А.Е.Тактическая операция «изучение личности несовершеннолетнего обвиняемого» //Уголовное право. - 2009. - № 3. - էջ 99-102:

¹²⁶ Ст'ю Полстовалов О.В. Об уровнях изучения личности обвиняемого: процессуально-криминалистические аспекты //Российский следователь. - 2008. - № 3. - էջ 12-14:

առնվում համապատասխան տեղեկությունները փաստական հանգամանքների առկայության մասին: Կասկածից վեր է, որ իբրև նշյալ հիմքեր հանդես են գալիս ապացույցները, որոնցից համապատասխան հետևություն է արվում փաստացի հիմքերի առկայության մասին, մասնավորապես՝ կատարված հանցանքի առկայության մասին: Հենց ապացույցներին է հղում արվում ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 1-ին մասում, որտեղ նշված է, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքը նրա կողմից հանցանքի կատարումը վկայող բավարար ապացույցների համակցությունն է:

Նման մոտեցումը պայմանավորված է նրանով, որ այն առավելագույնս երաշխավորում է այն անձանց իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք ներգրավվում են որպես մեղադրյալ, ինչպես նաև երաշխավորում է, որ անձը, որի վերաբերյալ համապատասխան ապացույցներ չկան, չի ներգրավվի որպես մեղադրյալ¹²⁷: Այդ երաշխիքը պայմանավորված է ապացույցների յուրահատուկ դատավարական բնույթով: Համաձայն ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 104 հոդվածի 3-րդ մասի՝ քրեական դատավարության ընթացքում թույլատրվում է օգտագործել միայն այն տվյալները, որոնք ստացվել են ՀՀ քր.դատ.օր.-ով սահմանված պահանջների պահպանմամբ: Դա նախ և առաջ նշանակում է, որ ապացույցները կարող են ստացվել միայն այն աղբյուրներից, որոնք թվարկված են ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 104 հոդվածի 2-րդ մասում: Նշյալ աղբյուրները (ցուցմունքները, արձանագրությունները, իրեղեն ապացույցները և այլ փաստաթղթերը) համապատասխան քննչական ու դատական գործողությունների կատարման արդյունք են, որոնք իրականացնելու առանձնահատկությունը անհնար է դարձնում զեղծարարությունն ու կամայականությունը, ապահովում է դրանց թափանցիկությունը: Ըստ այդմ՝ ապացույցները ձեռք են բերում այնպիսի հատկանիշներ, որոնց շնորհիվ դառնում են ավելի հավաստի, քան տեղեկատվության այլ տեսակները, այդ թվում և կատարված հանցագործության վերաբերյալ: Դրանք ձեռք են բերում թույլատրելիության հատկություն, այսինքն՝ այնպիսի հատկություն, որի առկայության դեպքում հնարավոր է օգտագործել դրանք համապատասխան դատավարական որոշումներ կայացնելու համար¹²⁸: Այլ բնույթի տեղեկատվությունը օժտված չէ նման հատկությամբ: Ուստի անձին որպես

¹²⁷ Ст'ю Газетдинов Н.И. Обеспечение прав обвиняемому при предъявлении обвинения //Адвокатская практика. -2007. - № 6. - էջ 2-4:

¹²⁸ Ст'ю Ротар А.И.Относимость и допустимость как свойства доказательства //Вестник Северо-Восточного государственного университета. - 2014. - № 22. - էջ 76-80:

մեղադրյալ ներգրավելու մասին վերը նշված նորմը տեղեկատվական հիմքով անվանում են ապացույց:

Ընդ որում, իբրև անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու տեղեկատվական հիմք չի կարող դիտվել օպերատիվ-հետախուզական կամ այլ բնույթի ցանկացած տեղեկատվություն, որը չի համապատասխանում ապացույցներին ներկայացվող չափանիշներին: Եվ դա չնայած այն բանին, որ առանձին պետությունների քրեադատավարական օրենսդրությունը այդուհանդերձ թույլատրելի է համարում, թեպետև սահմանափակումներով, օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվության օգտագործման հնարավորությունը¹²⁹: Նման հնարավորություն նախատեսում է Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրությունը: Մասնավորապես, «Անվտանգության դաշնային ծառայության մասին» 03.04.1995 № 40-ՓՅ Դաշնային օրենքի 9.1 հոդվածում նշված է քրեական դատավարությունում ահաբեկչության դեմ պայքարի միջոցառումների արդյունքներն օգտագործելու հնարավորությունը: Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքներն օգտագործելու հնարավորության մասին նշված է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» 12.08.1995 № 144-ՓՅ Դաշնային օրենքի 11 հոդվածում, որում մատնանշվում է այդ արդյունքները քննչական և դատական գործողությունների նախապատրաստման և կատարման համար օգտագործելու հնարավորությունը: Այսինքն՝ թեկուզ և սահմանափակ ձևով, բայց ապացույցներից բացի, քրեական դատավարությունում կարող է օգտագործվել նաև օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվություն:

Ըստ այդմ՝ առաջ է գալիս նման տեղեկատվությունը նաև անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելիս օգտագործելու հնարավորության խնդիրը: Ավելին, քննիչը, թեկուզև ոչ հրապարակավ, միշտ համեմատում է իր գործունեությունը իրեն հասու դարձած օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվության հետ: Դա հանցագործության առանձին տեսակների հետաքննության բազմաթիվ մասնավոր մեթոդիկաներում տեղ գտած հանձնարարականներից է¹³⁰: Նման տեղեկատվության առկայության շնորհիվ քննիչը հնարավորություն ունի ժամանակին եզրակացնելու իր կատարած գործողությունների ճշմարտացիության, դրանց արդյունավետության աստիճանի մասին,

¹²⁹ Ст'ю Фомин М.А. Результаты орд как доказательства: критерии допустимости //Уголовный процесс - 2011. - № 1 (73). - էջ 24-30:

¹³⁰ Ст'ю Колиев В.В. Методика использования оперативно-розыскной информации в целях борьбы с преступностью и в раскрытии преступлений //Право и практика. 2013. № 4. էջ 49-52.

ժամանակին շտկելու դրանք՝ դրանով իսկ բարձրացնելով դրանց կատարման որակը: Դա հատկապես կարևոր է քննչական գործողությունները պլանավորելու և կատարելու համար, քանի որ հնարավորություն է տալիս հաշվի առնելու ստեղծված քննչական իրավիճակի բոլոր առանձնահատկությունները: Քննչական գործողությունը, ինչպես որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը դատավարական գործողություն է: Ըստ այդմ՝ հարց է ծագում, հնարավո՞ր է արդյոք նույն կերպ օգտագործել օպերատիվ-հետախուզական տեղեկությունները անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելիս: Առավել ևս, որ քննչական իրավակիրառման պրակտիկան չի սահմանափակվում միայն ապացույցներով նշյալ դատավարական գործողությունը կատարելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս: Ընդ որում, դա լիովին հիմնավորված է այն բանով, որ քննիչը, ի գիտություն ընդունելով օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվությունը, ձգտում է ապահովագրել իրեն սխալմամբ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հնարավորությունից: Այսինքն՝ ստացվում է, որ նման տեղեկատվությունը քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների լրացուցիչ երաշխիք է քրեական դատավարությունում:

Վերոնշյալ դատողություններից կարելի է որոշ չափով կասկածել, որ շատ երկրների օրենսդիր մարմինները չեն վստահում օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվությանը անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելիս: Անվստահությունը բխում է այն մտավախությունից, որ նման որոշումները կարող են կայացվել բացառապես օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվության հիման վրա՝ առանց ապացույցների, կամ ոչ բավարար ծավալի ապացույցներով: Սակայն նման իրավիճակները նախականիսել լիովին հնարավոր է քրեադատավարական օրենսդրության նորմը համապատասխան կերպով ձևակերպելով: Մասնավորապես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 1-ին մասում կարելի է անել հետևյալ ձևակերպումը. «Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքը նրա կողմից հանցանքի կատարումը վկայող բավարար ապացույցների համակցությունն է, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեության համապատասխան արդյունքների առկայությունը...»: Այսպիսի ձևակերպման դեպքում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար հիմնական պահանջը մնում է բավարար ապացույցների համակցությունը: Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները լոկ լրացուցիչ (ֆակուլտատիվ) տեղեկատվական

հիմք են, որոնք դժվար իրավիճակներում կարող են փարատել քննիչի կասկածները քննության ենթակա դատավարական գործողության վերաբերյալ: Ուստի քրեադատավարական օրենսդրության նորմի առաջարկվող լրացումը կարող է միայն բարձրացնել հնարավոր սխալից քաղաքացիների պաշտպանվածության աստիճանը նրանց որպես մեղադրյալ ներգրավելիս:

Նման մոտեցումը հեռանկարային է քրեական դատավարությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելիս՝ քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների երաշխիքների ամրապնդման առումով: Այն կարող է ապահովել քրեադատավարական օրենսդրության հետագա զարգացումը՝ ավելի հումանիզացնելով այն, քանի որ նշյալ նորարարության կենտրոնում մարդն է, նրա իրավունքներն ու ազատությունները, նրա օրինական շահերը:

Ընդգծելով այն խնդիրները, որոնք կապված են անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու տեղեկատվական հիմքերի սահմանման հետ, հարկավոր է ուշադրություն դարձնել նաև այն բանին, որ քրեադատավարական օրենսդրությունը պահանջում է ոչ թե պարզապես ապացույցների առկայությունը, որոնք դրվում են համապատասխան որոշման հիմքում, այլ դրանց բավարար ծավալ ունենալը: Այսպես, դրան առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձնում ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 1-ին մասը: Ակներև է դառնում, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու տեղեկատվական հիմքեր ունեն երկու բաղադրիչ՝ համապատասխան ապացույցների առկայությունը և դրանց բավարար ծավալով առկայությունը: Ինչ վերաբերում է ապացույցների առկայությանը, ապա այդ հարցը վերը քննարկեցինք: Իսկ ապացույցների բավարար ծավալ ունենալու հարցը որոշ բարդությունների հետ է կապված, քանի որ բավարար ծավալ ասելով ընդունված է հասկանալ ոչ միայն քանակական բաղկացուցիչը, որն ունակ է ապահովել այդ ապացույցների հիման վրա արված հետևությունների հավաստիությունը, այլև պարզված հանգամանքների ապացուցվածության աստիճանը, ինչպես նաև քննիչի համոզվածության աստիճանը նշյալ հանգամանքների հավաստիության մեջ¹³¹:

Ապացույցների բավարարվածության վերաբերյալ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ին Արարատ Ավագի Ավագյանի և Վահան Սերյոժայի

¹³¹ Ст'ю Авербах Э.И. Необходимость и достаточность доказательств // Мировой судья. - 2014. - № 2. - էջ 25-28:

Սահակյանի վերաբերյալ թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 քրեական գործով իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ «ապացույցների բավարարությունը» որոշելու չափանիշներն են.

- 1) անմեղության կանխավարկածը,
- 2) վարույթն իրականացնող մարմինների ներքին համոզմունքը,
- 3) դատավարական որոշումների հիմնավորվածությունը և պատճառաբանվածությունը¹³²:

Անկասկած, անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելու նպատակով քրեական արդարադատության համար լավագույնը կլինեն ապացույցների բավարարվածությունը դրանց քանակի հիման վրա որոշելու հնարավորությունը¹³³: Նման մոտեցումը կասկածների տեղիք չէր տա դրա օբյեկտիվության հարցում, ուստի և կնպաստեր քննչի անաչառ մոտեցմանը վերոնշյալ հարցը լուծելիս: Սակայն դա հնարավոր չէ, քանի որ ապացույցներն ինքնին (նույնիսկ համասեռները) չեն կարող օբյեկտիվորեն համադրվել իրար հետ՝ ելնելով իրենց համոզականությունից, դրանցում որոշակի իրողությունների արտացոլման համարժեքության աստիճանից, որն առնչություն ունի քննության առարկա հանցագործության հետ, և այլ չափանիշներից: Ս.Սաքանյանի վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանը նաև արձանագրել է. «Ապացույցների բավարարությունը չի կարող որոշվել թվաբանական ցուցանիշով (...) : Ակնհայտ է, որ ապացույցները բավարար չեն, եթե՝

- 1) գործում բացակայում է որևէ ապացույց գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող որևէ հանգամանքի պարզման համար,
- 2) եղած ապացույցը թույլ չի տալիս պարզել այդ հանգամանքը անհրաժեշտ խորությամբ և լրիվությամբ,
- 3) այդ հանգամանքի ապացուցվածությունը կասկած է հարուցում»¹³⁴:

Ապացույցները արդյունաբերական արտադրության ստանդարտ արտադրանք

¹³² ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ին Արարատ Ավագի Ավագյանի և Վահան Սերյոժայի Սահակյանի վերաբերյալ թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 քրեական գործով որոշումը:

¹³³ Տե՛ս Попова Л.В. Актуальные вопросы достаточности оценки доказательств // Законность. - 2015. - № 3 (965). - էջ 17-20:

¹³⁴ Սիրակ Սաքանյանի վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԴ/0058/01/10 որոշման 17-րդ կետը:

չեն, որոնցում միանգամայն հնարավոր են որոշակի միատարրությունն ու միանմանությունը: Ապացույցներն արտացոլում են որոշակի իրավիճակի ամբողջ անկրկնելիությունը, որում դրանք ձևավորվել են որպես միանգամայն որոշակի տվյալներ, ինչպես նաև իրավիճակը, որում դրանք ստացվել են: Բացի այդ, ապացույցների որակը գնահատելու համար կարևոր է դրանց տեղը ապացույցների համակարգում: Դրանից է մեծապես կախված է նաև դրանց որակը:

Հաշվի առնելով հավաքված ապացույցներից յուրաքանչյուրի ինքնուրույնությունը՝ անհնար է կիրառել դրանց բավարար լինելը պարզելու քանակական մեթոդը կոնկրետ որոշում կայացնելու համար: Գոյություն չունեն նաև բավարար լինելը ըստ որակական չափանիշների որոշելու համապատասխան մեթոդներ, քանի որ նման չափանիշներ մինչ այժմ չեն սահմանվել և հազիվ թե կսահմանվեն, որովհետև յուրաքանչյուր ապացույց ինքնուրույն հատկանիշների համակարգ է, որոնք չեն կարող համադրվել իրար հետ¹³⁵: Կոնկրետ ապացույցի որակը կարող է պարզվել յուրաքանչյուր որոշակի դեպքում, ելնելով կատարված հանցանքի առանձնահատկություններից, դրա քննության յուրահատկություններից և այլ գործոններից, որոնք ազդում են նշյալ ապացույցի որակը գնահատելու վրա:

Բավարար լինելը՝ որպես ապացույցների հավաքված ծավալի որակական բնութագիր, հաճախ հարաբերակցում են հավաստիության հետ¹³⁶: Սակայն նման հարաբերակցությունը ակնհայտորեն սխալ է, հաշվի առնելով, որ այդ երկու հատկանիշներն անհամադրելի են, քանի որ հակառակ դեպքում հավաստիությունը կորոշվեր հավաքված ապացույցների քանակով: Միևնույն ժամանակ անվիճելի է, որ երբեմն հանցագործության փաստը բացահայտելիս բարձր աստիճանի հավաստիության կարելի է հասնել միայն մեկ ապացույցի հիման վրա (օրինակ՝ տեսախցիկի տեսագրությամբ, որի մեջ լավ երևում են հանցագործն ու նրա զոհերը, ինչպես նաև տեղի ունեցածը): Լինում են նաև միանգամայն այլ իրավիճակներ, երբ ապացույցների մեծ ծավալը բնավ էլ չի հստակեցնում կատարված հանցագործության պատկերը, այսինքն՝ այդպես էլ հնարավոր չի լինում հասնել հավաստիության կատարված հանցանքը բացահայտելիս:

¹³⁵ Տե՛ս Сманалиев К. Достаточность доказательств: понятие и критерии //Закон и право. - 2009. - № 3. - էջ 110-111:

¹³⁶ Տե՛ս Егорова О.В.К вопросу о понятии достоверности доказательств //Актуальные проблемы российского права. - 2009. - № 4. - էջ 234-242:

Ստացվում է, որ բավարար լինելն ու հավաստիությունը ապացույցների տարբեր որակական բնութագրեր են: Ընդ որում, բավարար լինելը բնութագրում է ապացույցների ծավալը, որը պետք է հավաքվի համապատասխան որոշում կայացնելու համար, իսկ հավաստիությունը բնութագրում է հիշյալ ապացույցներով առկա հանցադեպի համարժեք արտացոլումը:

Ընդ որում, բավարար լինելու ու հավաստիության անհամադրելիությունը բնավ չի նշանակում, որ այդ հասկացությունները որևէ կերպ իրար հետ կապված չեն: Քանակը որակի վերաճելու հայտնի օրենքը¹³⁷ դրսևորվում է նաև բավարար լինելու ու հավաստիության փոխկապվածության մեջ: Ակներև է, որ կոնկրետ հանցագործությունը բնութագրում են միանգամայն որոշակի հանգամանքները, որոնց մասին վկայում են համապատասխան ապացույցները: Բնավ էլ ոչ միշտ են բոլոր ապացույցները և առանձին ապացույցներ վկայում կատարված ամբողջական հանցագործության մասին: Ավելի հաճախ ապացույցները մատնացույց են անում միանգամայն որոշակի մեկ կամ մի քանի, բայց ոչ բոլոր հանգամանքները: Սակայն միայն մեկ, իսկ երբեմն մի քանի ապացույցված հանգամանքների առկայությունը քիչ է կատարված հանցանքը հիմնավորելու համար: Հենց այդ դեպքում է անհրաժեշտ ապացույցների այնպիսի ծավալը, որը կարողանա հիմնավորել կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքները: Այսինքն՝ կատարված հանցագործության առանձին հանգամանքները պարզելու հավաստիությունը ինքնին ապահովում է կատարված հանցագործության փաստը պարզելու հավաստիությունը, դրանով իսկ, ընդհանուր առմամբ, ապահովվում է այդ ապացույցների բավարար լինելը: Հենց նշյալ մեխանիզմն էլ ապահովում է հավաքված հավաստի ապացույցների քանակի անցումը դրանց բավարար լինելուն՝ համապատասխան դատավարական որոշման ընդունումը հիմնավորելու համար: Պետք է համաձայնել ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի այն դիրքորոշման հետ, որ գործի լուծման համար ապացույցների բավարարությունը որոշելու չափանիշները սերտորեն փոխկապակցված են և փոխադարձաբար պայմանավորում են միմյանց: Գործի լուծման համար բավարար ապացույցներ ասելով՝ պետք է հասկանալ թույլատրելի, վերաբերելի և արժանահավատ ապացույցների համակցություն, որը, հաղթահարելով անմեղության կանխավարկածը, անաչառ դի-

¹³⁷ Ст'ю Ивашук О.Ф.Количество как логическая категория //Научная мысль Кавказа. - 2003. - № 4. - էջ 36-44:

տորդի մոտ կձևավորի հիմնավոր կասկածից վեր համոզվածություն անձի մեղավորության վերաբերյալ, ինչպես նաև կհաստատի գործով ապացուցման առարկան կազմող մյուս հանգամանքները և հնարավորություն կտա կայացնել հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում:

Համապատասխան դատավարական որոշում ընդունելու համար ապացույցների բավարար լինելն ըստ քանակի որոշելու անհնարինությունը պայմանավորել է այն, որ բավարար լինելն ընդունված է համարել մի հատկանիշ, որը որոշվում է սուբյեկտիվորեն, այսինքն՝ քննիչն ինքն է որոշում, թե ինչ ծավալի ապացույցներ կբավականացնեն իրեն՝ դրանք համապատասխան դատավարական որոշման հիմքում դնելու համար: Նման մոտեցումը բավարար լինելը որոշելու հարցին վաղուց արդեն հաստատվել է իրավաբանական գրականության մեջ¹³⁸: Այն լիովին արդարացված է, քանի որ իրոք քննիչն է որոշում, թե որքան ապացույցներ են անհրաժեշտ, որպեսզի բավականացնեն համապատասխան որոշում կայացնելու համար: Բանն այն է, որ նա վերլուծում է ոչ միայն որոշակի ապացույցների նշանակությունը, այլև այն իրավիճակը, որում դրանք ձեռք են բերվել, ինչպես նաև այն, թե ինչ կապ ունեն դրանք մյուս ապացույցների հետ: Այսինքն՝ բավարար լինելը առաջին հերթին քննիչի սուբյեկտիվ վերաբերմունքն է որոշակի քրեական գործով ապացույցների համակարգին, որը նրա ներքին համոզմունքի դրսևորումներից մեկն է¹³⁹: Ապացույցների բավարարությունը որոշելու մյուս չափանիշին՝ ներքին համոզմունքին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Մ.Հովհաննիսյանի և Ա.Մարտիրոսյանի վերաբերյալ որոշման մեջ և դիրքորոշում ձևավորել այն մասին, որ «(...) Ներքին համոզմունքը, որպես ապացույցների գնահատման արդյունք, բնութագրվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների անխզելի կապով. այն, մի կողմից, պետք է բխի հետազոտվող ապացույցների բավարար համակցությունից և հիմնվի դրանց վրա, իսկ մյուս կողմից, անկողմնակալ դիտորդի մոտ պետք է առաջացնի այն վստահությունը, որ ապացույցները հետազոտվել են արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ:

¹³⁸ Ст'ю Кочкина М.А. Оценка достаточности доказательств при определении формы окончания предварительного расследования //Библиотека криминалиста. Научный журнал. - 2014. - № 6 (17). - էջ 115-121:

¹³⁹ Ст'ю Карпенко В.М. Внутреннее убеждение следователя при оценке доказательств //Известия Московского государственного индустриального университета. - 2007. - № 3 (8). - էջ 66-71:

Ապացույցները, որոնք հավաքվել և ստուգվել են օրենքին համապատասխան, կազմում են ներքին համոզմունքի այն օբյեկտիվ հիմքը, որն իր դրսևորումն է գտնում ընդունվող որոշումներում: Թեպետ ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա, այն չի կարող լինել կամայական: Դրա հիմքում պետք է դրված լինի գործի բոլոր հանգամանքների լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննությունը: (...)»¹⁴⁰:

Այսպիսով, «ներքին համոզմունքը» սուբյեկտիվ-օբյեկտիվ կատեգորիա է: Այն ապացույցների գնահատումն իրականացնող սուբյեկտի գիտակցված և ողջամիտ համոզվածությունն է իր իսկ կողմից կայացված որոշման հիմնավորվածության մեջ (սուբյեկտիվ բնույթ): Այդպիսի համոզվածությունը պետք է ձևավորված լինի գործի բոլոր հանգամանքների լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննության արդյունքում և հիմնվի թույլատրելի, վերաբերելի և արժանահավատ ապացույցների բավարար համակցությամբ հաստատված փաստերի վրա, որոնք անկողմնակալ դիտորդի մոտ ողջամտորեն կձևավորեն նույն համոզվածությունը (օբյեկտիվ բնույթ):

Ելնելով այն հանգամանքից, որ ներքին համոզմունքն ունի օբյեկտիվ հիմքեր, անհրաժեշտ է այն տարբերակել ինտուիցիայից, ենթադրություններից և այլ անհաշվետու զգացմունքներից: Ի տարբերություն դրանց, ներքին համոզմունքը չի կարող ձևավորվել առանց օբյեկտիվ հիմքի և հիմնվել անթույլատրելի, ոչ վերաբերելի, անարժանահավատ ապացույցների վրա: Այլ խոսքով, ներքին համոզմունքը հիմնվում է ողջամիտ կարծիքի, գիտելիքի վրա, այլ ոչ թե ենթադրությունների, երևակայության, համակրանքի, հակակրանքի կամ կանխակալ կարծիքի վրա:

Ներքին համոզմունքի՝ որպես ապացույցների գնահատման արդյունքի օբյեկտիվ հիմքը քրեական գործով ձեռք բերված, բազմակողմանի և օբյեկտիվ հետազոտված ապացույցների բավարար համակցությունն է: Այս առումով անհրաժեշտ է վերլուծել ապացույցների թույլատրելիության, վերաբերելիության և արժանահավատության հատկանիշները, որոնց տեսանկյունից ապացույցները ենթակա են գնահատման:

Քննիչը կատարված հանցագործության վերաբերյալ ապացույցների բավարար լինելու մասին եզրակացության է հանգում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելիս, երբ

¹⁴⁰ Մակար Հովհաննիսյանի և Աշոտ Մարտիրոսյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 12-ի թիվ ԵՔԴԴ/0632/01/08 որոշման 14-րդ կետը:

եզրակացնում է, որ դրանց քանակը միանգամայն բավարար է, որպեսզի համոզիչ կերպով վկայեն որոշակի հանցագործություն կատարելու մեջ կոնկրետ անձի մեղավորության մասին: Այսինքն, ինչպես տեսնում ենք, բավարար լինելը կապված է այնպիսի հասկացության հետ, ինչպիսին համոզականությունն է¹⁴¹: Բավարար կլինի ապացույցների այն ծավալը, որն անհրաժեշտ է այն բանի համար, որ ոչ միայն քննիչն ինքը համոզված լինի որոշակի անձի կողմից հանցանք կատարելու մեջ, այլև որ մյուսներն էլ նշյալ ապացույցներին ծանոթանալիս նույնպես համոզվեն դրանում: Ուստի քննիչը ապացույցների բավարար լինելու հարցը լուծելիս ոչ միայն առաջնորդվում է սեփական սուբյեկտիվ չափանիշներով, այլև կողմնորոշվում է այն բանով, թե ինչպես կգնահատեն ապացույցների այդ ծավալը ուրիշ անձինք: Այսինքն՝ կարելի է ասել, որ բավարար լինելը ոչ միայն հավաքված ապացույցների ծավալի սուբյեկտիվ գնահատականի արդյունքն է, այլև սոցիալապես հիմնավորված արդյունքն է հասարակության մեջ ձևավորված այն պատկերացումների, թե ինչ ծավալի ապացույցներն են բավարար համապատասխան որոշում ընդունելու համար: Ընդ որում, բավարար լինելու նշյալ սոցիալական հիմնավորվածությունը սուբյեկտիվորեն հիմնավորված է հենց քննիչի կարծիքով, թե ինչպես կընկալի հասարակությունը կոնկրետ իրավիճակում ընդունված որոշումը:

Պետք է հաշվի առնել, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելով չի ավարտվում նախաքննությունը, ուստի և դեռ ձևավորված չի լինում բավականաչափ կուռ և բավականաչափ ամբողջական ապացույցների համակարգ, որը որևէ կասկած չթողնի կատարված հանցանքի և դրան կոնկրետ անձի մասնակցության վերաբերյալ եզրակացությունների ճշմարտացիության հարցում: Հետևաբար ծագում է ևս մեկ բավականին բարդ հարց. հնարավո՞ր է արդյոք հավաքել բավականաչափ ծավալի ապացույցներ հենց անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պահին: Չէ՞ որ մեղադրանքը, որպես կանոն, առաջադրվում է նախաքննության սկզբնական փուլում, երբ արդեն առկա են ապացույցներ, որոնք վկայում են որոշակի անձի կողմից հանցանք կատարելու մասին, որոնց ծավալը, սակայն, դեռ բավարար չէ քրեական գործը դատարան ուղարկելու համար: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 265 հոդվածում նշվում է ապացույցների բավարար լինելու մասին: Սակայն, դրանով հանդերձ, խոսքը մեղադրական եզրակացություն կազ-

¹⁴¹ Ст'а Подольный Н.А. Убедительность - одно из требований, предъявляемых к доказательствам современным уголовным судопроизводством //Российский судья. - 2004. - № 7. - էջ 3-5:

մելու համար ապացույցների բավարար լինելու մասին է: Այսինքն, օրենսդիրը կիրառելով բավարար լինելու հասկացությունը, այն կապում է միանգամայն որոշակի դատավարական որոշում ընդունելու հետ: Ասել է թե՛ մի դեպքում նա կապում է բավարար լինելը անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հետ, իսկ մյուս դեպքում՝ մեղադրական եզրակացություն կազմելու¹⁴²: Հետևաբար, յուրաքանչյուր առանձին դեպքում բավարար լինելը ենթադրում է միանգամայն տարբեր ծավալի ապացույցներ, քանի որ այդ ծավալը չի կարող և պարտավոր չէ մնալ անփոփոխ ամբողջ նախաքննության ընթացքում:

Բացի ապացույցներից, բավարար լինելը կիրառվում է նաև քրեական գործ հարուցելու մասին որոշում ընդունելու նկատմամբ: Միայն այդ դեպքում բավարար լինելը կապվում է ոչ թե ապացույցների, այլ տվյալների հետ: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 180 հոդվածում խոսվում է քրեական գործ հարուցելու հարցը լուծելու համար հիմքերի բավարար լինելու մասին: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում բավարար լինելը կապվում է ոչ թե ապացույցների, այլ միայն ուրիշ տվյալների հետ, որոնք գնահատվում են և այդ գնահատականի հիման վրա արվում է եզրակացություն քրեական գործ հարուցելու հնարավորության (կամ անհնարինության) մասին: Ակնհայտ է, որ բավարար լինելը միանգամայն բազմակողմանի եզրույթ է, որը կիրառվում է քրեական դատավարության տարբեր փուլերում և նախաքննության տարբեր փուլերում՝ մատնանշելու համար միանգամայն տարբեր ծավալի և՛ տվյալներ, և՛ ապացույցներ:

Հաշվի առնելով նշյալ եզրույթի բազմակողմանիությունը՝ պատահական չէ, որ առաջարկվում է կիրառել ոչ թե «հավաքված հավաստի ապացույցներ հասկացությունը», այլ խոսել հավաքված ապացույցների հիման վրա կատարված հանցագործության հանգամանքների «հավանական բնույթի» մասին¹⁴³: Առավել ևս, որ կասկած չի հարուցում այն, որ հետաքննության տարբեր փուլերում կայացնելով համապատասխան դատավարական որոշում, քննիչը մեծ կամ փոքր հավանականությամբ եզրակացություն է անում այն մասին, որ կատարվել է համապատասխան հանցագործություն և դրան մասնակից է միանգամայն որոշակի անձ: Ընդ որում, որքան առաջ է ընթանում նախաքննությունը, այնքան ավելի է մեծանում այն եզրակացությունների հավանականությունը,

¹⁴² Ст'у Воробьев П.С. Достаточность доказательств как основание составления обвинительного заключения //Вестник Оренбургского государственного университета. - 2011. - № 3 (122). - էջ 21-23:

¹⁴³ Ст'у Бойченко О.И. Достоверность и вероятность при характеристике пределов доказывания по уголовным делам //Закон и право. - 2012. - № 6. - էջ 77-79:

որոնք քննիչը դնում է իր դատավարական որոշումների հիմքում: Այս առումով կասկածից վեր է, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումների հիմքում դրվող եզրակացությունները հիմնված են ապացույցների վրա ավելի մեծ հավանականությամբ, քան քրեական գործ հարուցելու հարցը լուծելիս, որոնք արտացոլում են իրականում գոյություն ունեցող հանգամանքները: Միևնույն ժամանակ, եզրակացությունները, որոնք դրված են անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման հիմքում, ավելի փոքր հավանականությամբ են համապատասխանում կատարված որոշակի հանցագործության իրական հանգամանքներին, քան կազմված մեղադրական եզրակացությունը: Այսինքն՝ նախաքննության ընթացքում քննիչի եզրակացությունների ճիշտ լինելու հավանականությունը աճում է, աճում է և ապացույցների ծավալը, որպեսզի այն համարվի բավարար համապատասխան դատավարական որոշում ընդունելու համար:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելիս ձեռք բերված ապացույցների բավարար լինելը որոշող առավել կարևոր սուբյեկտիվ չափանիշներից մեկը քննիչի կասկածներ ունենալն է: Այսինքն՝ ապացույցները պետք է լինեն ճիշտ այնքան, որքան անհրաժեշտ է, որ քննիչը կասկածներ չունենա նշյալ դատավարական որոշումը ընդունելու ճշմարտացիության հարցում¹⁴⁴: Լուրջ կասկածների դեպքում քննիչը պետք է ձեռնպահ մնա նշյալ որոշումն ընդունելուց, որպեսզի խուսափի կատարված հանցանքին մասնակցություն չունեցած անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հնարավորությունից:

Ընդ որում, կարևոր է, որ կասկածները լինեն ողջամիտ: Նման պահանջը պայմանավորված է այն բանով, որ մարդը հակված է ունենալու իր համար անբացատրելի կասկածներ, որոնք ծնունդ են որոշակի հուզական վիճակի¹⁴⁵: Նման կասկածները, արտացոլելով մարդու ներքին հոգեվիճակը, ոչ միշտ են թույլ տալիս համարժեքորեն գնահատելու օբյեկտիվորեն ձևավորված իրավիճակը, ուստի կարող են հանգեցնել սխալների: Այդ պատճառով պիտի ուշադրության արժանանան միայն այն կասկածները, որոնք հիմնված են հավաքված ապացույցների գնահատականի վրա, այսինքն՝ այն հանգամանքների իմաստավորման, որոնք անվերապահորեն հաստատվել են նախաքն-

¹⁴⁴ St'u Бахтеев Д.В. Категория сомнения в процессе расследования как фактор достижения достоверности и достаточности доказательств //Библиотека криминалиста. Научный журнал. - 2014. - № 5 (16). - էջ 110-113:

¹⁴⁵ St'u Зинченко В.П. Мысль, слово, образ, действие, аффект: общее начало и пути развития (от первичной интегральности к богатству душевной жизни) //Методология и история психологии. 2009. Т. 4. № 1. էջ 87-112:

նության ընթացքում: Քննիչը պետք է չունենա կասկածներ հավաքված այն ապացույցների հավաստիության հարցում, որոնք վկայում են հանցանքի կատարման և դրան համապատասխան անձի մասնակցության մասին. հենց դա էլ պետք է լինի ապացույցների բավարար լինելը պարզելու հիմնական չափանիշներից մեկը անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում ընդունելիս:

Այս առումով ակնհայտորեն անհրաժեշտ է քրեադատավարական օրենսդրության՝ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը կարգավորող նորմում կատարել փոփոխություններ, որոնցում ամրագրվի նշյալ սուբյեկտիվ չափանիշը՝ հանցագործությանը անձի մասնակցության վերաբերյալ կասկածների առկայությունը: Այսպես, առաջարկում ենք ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 2-րդ մասում «բավարար ապացույցների համակցությունն է» բառերից հետո ավելացնել. «որոնք կասկածներ չեն հարուցում հանցանքը կատարելու մեջ անձի մեղավորության վերաբերյալ»: Այդ դեպքում իրավակիրառողը կունենա այն բանի նորմատիվ բացատրությունը, թե ինչ հասկանալ «ապացույցների բավարար լինել» ասելով: Դա կարող է նպաստել նշյալ նորմի միանման ըմբռնմանն ու կիրառմանը: Ընդ որում, թույլ կտա խուսափել ոչ պակաս բազմանշանակ բարդ հասկացություններից, որոնցից են «հանգամանքների ապացուցվածությունը» կամ «ապացույցների հավաստիությունը», ինչպես որ առաջարկում են նշյալ հարցի առանձին հետազոտողներ¹⁴⁶:

Կարծում ենք, նման փոփոխություններն ավելորդ չեն լինի քրեադատավարական օրենսդրությունում: Այս փոփոխությունները կստեղծեն լրացուցիչ երաշխիքներ, որպեսզի անմեղ անձը չենթարկվի քրեական պատասխանատվության, հետևաբար և նրա նկատմամբ չկիրառվեն նրա իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը ոտնահարող միջոցներ: Դրանք թույլ կտան սահմանափակել հնարավոր կամայակա-նությունը քննիչի և արդարադատության մարմինների կողմից, ինչը ներկայումս մեծ չափով պայմանավորված է քրեադատավարական իրավունքի առկա նորմերի ոչ միանշանակ մեկնաբանությամբ¹⁴⁷:

¹⁴⁶ Ст'ю Перетятко Н.М. Оценка достоверности доказательств // Судебная экспертиза. – 2007. – № 2. – էջ 106-110:

¹⁴⁷ Ст'ю Великий Д.П. Толкование уголовно-процессуальных норм в системе с нормами Конституции РФ // Труды Оренбургского института (филиала) Московской государственной юридической академии. 2015. № 26. էջ 61-67:

Վերոքննարկյալ երկու խմբով չեն սպառվում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերը: Ավելին, այդ երկու խմբի գոյությունն անհնար է առանց երրորդի, որը պայմանականորեն կարելի է անվանել կա՛մ նորմատիվ, կա՛մ իրավաբանական: Քրեադատավարական օրենսդրությունում հիմքերի այդ խումբն ուղղակի ձևով չի նշվում, սակայն այն ենթադրվում է: Այսպես, ինչպես արդեն նշվել է, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 1-ին մասում խոսվում է հանցանքի կատարումը վկայող բավարար ապացույցների համակցության մասին: Հանցագործությունը հիշատակելը ցույց է տալիս, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ է պարզել համապատասխան հանցակազմը: Իսկ հանցակազմը ամրագրված է քրեական օրենսդրության համապատասխան նորմերում: Հետևաբար, անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ է, որ նրա գործած արարքը որակվի որպես հանցանք, որը նախատեսված է քրեական օրենսդրությունում¹⁴⁸: Այսինքն՝ համապատասխան հանցագործության սխալ որակումը ինքնաբերաբար կհանգեցնի սխալ կերպով անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելուն, քանի որ կզրկի տվյալ դատավարական գործողությունն իր հիմքից:

Քրեական օրենսդրությանն արվող հղումը, որում սահմանվում է համապատասխան արարքի հանցավոր բնույթը, բնորոշ է նաև այլ երկրներում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին նորմերին: Այսպես, այն բնորոշ է ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 171 հոդվածի 1-ին մասին, որում սահմանված է, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավել հնարավոր է միայն այն դեպքում, եթե առկա են համապատասխան հանցագործության մասին վկայող ապացույցներ: Նմանօրինակ դրույթ նախատեսված է նաև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի Նախագծում:

Հետևաբար, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի առանձնահատկությունն այն է, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար անհրաժեշտ բոլոր հիմքերը լիովին պարզելու նպատակով անհրաժեշտ է դիմել քրեական օրենսդրությանը, որում ամրագրված են համապատասխան հանցակազմերը, ինչի շնորհիվ պարզվում են անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերի առկայությունը կամ բացակայությունը:

Այստեղ ակներև է փոխկապվածությունը, որի համաձայն՝ եթե քրեական օրենսդ-

¹⁴⁸ Гармаев Ю.П., Телегин И.И. Составление постановления о привлечении в качестве обвиняемого //Законность. - 2009. - № 7. - էջ 23-29:

րությունը չի ճանաչել համապատասխան արարքը որպես հանցավոր, ապա չի էլ կարող լինել անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմք: Այլ կերպ ասած՝ եթե չկա հանցանք (արարք, որի հանցակազմը ամրագրված է քրեական օրենքում), ապա չի կարող լինել նաև անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմք: Այսինքն՝ նյութական հիմքից է կախված դատավարական հետևանքների առաջացման հնարավորությունը:

Սակայն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու իրավաբանական (նորմատիվ) հիմքերը հանգում են ոչ միայն վերոնշյալ նյութական հիմքին: Այդ նյութական հիմքերից բացի, գոյություն ունեն նաև դատավարական հիմքեր, առանց որոնց հնարավոր չէ կատարել նշյալ դատավարական գործողությունը: Եվ դա ակնհայտ երևում է վերն արված դատողություններից, քանի որ դրանք բոլորը հիմնված են քրեադատավարական օրենսդրության վրա: Դա պայմանավորված է այն բանով, որ, նախ, նշյալ հանգամանքները, ինչպես երևում է այստեղ բերվող փաստարկներից, ամրագրված են քրեադատավարական օրենսդրությունում (թեկուզ երբեմն առանց հստակ ձևակերպումների) և, երկրորդ, քրեադատավարական օրենսդրությունում սահմանված է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու բուն ընթացակարգը: Այսինքն՝ այն բանից, օրինակ, թե ինչ հիմքեր են սահմանված քրեադատավարական օրենսդրությամբ, կախված է որոշակի անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը¹⁴⁹: Ընդ որում, այդ հիմքերից որևէ մեկի բացակայությունը հանգեցնում է նշյալ դատավարական գործողությունը կատարելու հնարավորությանը, հետևաբար և՛ տվյալ անձի համար համապատասխան հետևանքների առաջացմանը: Բացի այդ, կարևոր նշանակություն ունի նաև անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու կարգը, որն ամրագրված է քրեադատավարական օրենսդրությունում¹⁵⁰: Դրանից զատ, կարևոր է նաև սահմանել քրեադատավարական օրենսդրությամբ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար առավել նշանակալի եզրույթները: Դա, առաջին հերթին, վերաբերում է ապացույցների հասկացությանն ու դրանց հատկություններին, ինչի մասին արդեն խոսվել է: Այսինքն՝ նորմատիվ (իրավաբանական) հիմքերի նշանակություն ունեն նաև այդ նույն հիմքերի ձևակերպման համար օգտագործվող եզ-

¹⁴⁹ Ст'у Липник Л.Г.Привлечение в качестве обвиняемого: вопросы теории //Российский следователь. - 2006. - № 9. - էջ 7-8.

¹⁵⁰ Ст'у Черкова М.Ю.Определение момента привлечения лица в качестве обвиняемого и его значение для расследования уголовного дела //Вестник Сибирского юридического института ФСКН России. - 2009. - № 3. - էջ 116-123.

րույթները, որոնք սահմանվում են քրեադատավարական օրենսդրությունում:

Վերոբնական բոլոր հիմքերը նույն նշանակությունն ունեն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար, և դրանցից ոչ մեկը չի կարող դիտվել որպես քիչ թե շատ առաջնային նշյալ դատավարական գործողությունը կատարելու հարցը լուծելիս: Նշյալ հիմքերի միջև հիերարխիկ բնույթի որևէ փոխկապվածություն և փոխհարաբերություն չկա և չի կարող լինել: Դրանք հավասարազոր են, և անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ է, որ դրանք բոլորն առկա լինեն: Այդ հիմքերից որևէ մեկի բացակայությունը հանգեցնում է նշյալ դատավարական գործողությունը կատարելու անհնարինությանը: Այսինքն՝ նշյալ հիմքերը իրենցից ներկայացնում են մի համակարգ, որից դուրս դրանք որևէ ուժ չունեն:

§3.2. Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայմանների հասկացությունը

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը լուծելու համար նշանակություն ունեն ոչ միայն վերոնշյալ հիմքերը, այլև պայմանները: Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայմանների հասկացությունը իրավաբանական գրականությունում ավելի քիչ է քննարկվում, քան հիմքերինը¹⁵¹: Ավելին, անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցը քննելիս հաճախ սահմանափակվում են հիմքերով՝ անգամ չհիշատակելով համապատասխան պայմանների առկայությունը: Սակայն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայմանների մասին հարցը հետազոտել է դեռ Ի. Յա. Ֆոյնիցկին, որը ոչ միայն նշել է այդ պայմանները, այլև դասակարգել դրանք¹⁵²:

Հասկանալու համար, թե ինչ են ներկայացնում իրենցից անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայմանները և ինչով են դրանք տարբերվում հիմքերից, անհրաժեշտ է դիմել «պայմաններ» հասկացության ստուգաբանությանը: Ցանկացած պայմանի առանձնահատկությունն այն է, որ դա այս կամ այն երևույթի կամ գործողության հիմնական պատճառը չէ, սակայն հենց պայմանն է օժանդակում այդ երևույթի կամ գործողության ի հայտ գալուն և գոյություն ունենալուն: Պայմանը այն համապատկերն է, ո-

¹⁵¹ Ст'ю Никулина Т.Г. История возникновения института привлечения в качестве обвиняемого и современные перспективы развития // Вестник Удмуртского университета. Серия Экономика и право. - 2010. - № 2-4. - էջ 115-117.

¹⁵² Ст'ю Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т.2 – СПб., 1996. – էջ 37, 38, 45.

րում կատարվում են որոշակի գործողություններ, կամ տեղի է ունենում ինչ-որ երևույթ: Պայմանների՝ հիմքերի համեմատ արտաքուստ երկրորդական նշանակությունը բնավ էլ թույլ չի տալիս չի անտեսել դրանք: Ընդհանուր առմամբ, անհրաժեշտ է միշտ հաշվի առնել պայմանները, եթե նպատակը այս կամ այն երևույթի իմաստը հասկանալն է կամ էլ այս կամ այն հարաբերությունը հնարավորինս հստակորեն կարգավորելը, այդ թվում և քրեական դատավարությունում:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար պայմանները հաշվի առնելը հատկապես կարևոր է, քանի որ դա թույլ է տալիս առավելագույն չափով ապահովել քրեական դատավարության ոլորտում հայտնված անձանց իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը՝ պաշտպանելով նրանց իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց հնարավոր կամայականություններից ու սխալներից: Պայմանները հնարավորություն են տալիս որոշելու, թե երբ գործարկել անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մեխանիզմը՝ որպես նպատակադիր գործողությունների համակարգ:

Ընդ որում, «անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայման» հասկացությունը ինչպես Հայաստանի Հանրապետության, այնպես էլ այլ երկրների գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում չկա: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի վերնագիրն է «Որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքը և կարգը», թեև տրամաբանական կլիներ «Որպես մեղադրյալ ներգրավելը» խորագրով 27-րդ գլխի առաջին հոդվածն անվանել «Որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքը և պայմանները»: Նշյալ նորմում որևէ հիշատակում որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայմանների մասին չկա: Այդուհանդերձ, դա բնավ չի վկայում այն մասին, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայմաններ չկան, և որ դրանք ամրագրված չեն գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում:

Ավանդաբար ընդունված է առանձնացնել որպես մեղադրյալ ներգրավելու չորս պայման.

- 1) քրեական գործի ճիշտ հարուցում,
- 2) մեղադրանքը առաջադրող ճիշտ սուբյեկտ,
- 3) այն անձը, ում ենթադրվում է ներգրավել որպես մեղադրյալ, պետք է չլինի անձեռնմխելի,

4) քրեական գործը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար հիմքերի բացակայություն:

Քրեական գործի ճիշտ հարուցում ասելով հասկացվում է այն, որ անձին մեղադրանք է առաջադրվում այն նույն հանցանքը կատարելու համար, որի վերաբերյալ նշյալ քրեական գործը հարուցվել է¹⁵³: Ընդ որում, հնարավոր է համարվում փոփոխություն կատարել իրավախախտման որակման մեջ: Պարտադիր կերպով անփոփոխ պետք է մնան որակվող դեպքերը: Օրինակ՝ բավականին հաճախ են հարուցվում քրեական գործեր առողջությանը պատճառված ծանր վնասի փաստով (<< քր.օր.-ի 112 հոդված), իսկ մեղադրանք առաջադրելիս դրանք վերաորակվում են սպանություն կատարելու փաստի (<< քր.օր.-ի 104 հոդված): Այդ դեպքում մեղադրանք է առաջադրվում նույն հանցանքը կատարելու կապակցությամբ, բայց դրա այլ որակմամբ:

Տվյալ պայմանը ապահովում է այն անձի իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը, որը ներգրավվում է որպես մեղադրյալ: Մասնավորապես, կանխում է քննիչի հնարավոր կամայականությունը, ինչպես նաև սխալները, որոնք կարող են լինել կատարված արարքը ոչ ճիշտ գնահատելու հետևանք: Դրանից բացի, ապահովվում է նախաքննության նպատակաուղղվածությունը, ինչը նպաստում է լրիվությանն ու բազմակողմանիությանը: Դրանով իսկ հնարավոր է դառնում պարզել կատարված արարքի հանգամանքները, որի հիման վրա կարելի է վերականգնել տեղի ունեցածի պատկերը: Դա այն բանի գրավականն է, որ հետագայում դատարանը արդար դատավճիռ կկայացնի:

Երկրորդ պայմանը՝ ճիշտ սուբյեկտի կողմից մեղադրանք առաջադրելը, երաշխավորում է քրեական վարույթի օրինականության և այլ սկզբունքների ապահովումը, ինչպես նաև այն անձի իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը, որի նկատմամբ այդ մեղադրանքն առաջադրվում է: Նշյալ երաշխիքները ապահովվում են այն բանով, որ, համաձայն << քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 2-րդ մասի, անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու սուբյեկտ են դատախազն ու քննիչը: Նրանք պաշտոնատար անձինք են, որոնք ունեն բավարար որակավորում՝ կատարված արարքը և դրան համապատասխան անձի մասնակցությունը ճիշտ գնահատելու համար: Արդեն տվյալ

¹⁵³ Ст'ю Андреянов В.А. Предмет и содержание обвинения //Вестник Омской юридической академии. - 2009. - № 10. - էջ 48-52.

պաշտոնը զբաղեցնելը ենթադրում է, որ համապատասխան անձն ունի բարձրագույն իրավաբանական կրթություն և համապատասխան փորձ, որոնք երաշխավորում են ճիշտ դատավարական որոշումների ընդունումը¹⁵⁴:

Բացի այդ, տվյալ պայմանը նշանակում է, որ կոնկրետ պաշտոնատար անձը ճիշտ է ընդունել քրեական գործն իր վարույթ: Այսինքն՝ ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 190, 191 հոդվածների պահանջները պահպանվում են: Դա թույլ է տալիս ներգրավել քննությանը, առաջին հերթին, այն քննիչներին, որոնց ենթակայությանը համապատասխանում է քննվող հանցագործության բարդությանն ու մյուս առանձնահատկություններին, և երկրորդ՝ հանցագործությունը քննել այն վայրում, որտեղ այն կատարվել է, ինչը թույլ է տալիս ավելի ամբողջականորեն ու ժամանակին պարզել կատարված հանցագործության հանգամանքները¹⁵⁵:

Դրանից զատ, նշյալ պայմանը ներառում է նաև այն դեպքերը, երբ կոնկրետ պաշտոնատար անձը (քննիչը) չի կարող ընդունել քրեական գործն իր վարույթ: Խոսքը այն հանգամանքների մասին է, որոնք նախատեսված են ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 92 հոդվածով, այսինքն՝ այն հանգամանքների, որոնց առկայությամբ բացարկ է հայտնվում քննիչին: Ինչ վերաբերում է դատախազին, ապա նրա վերաբերյալ նման հանգամանքներ նախատեսված են ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 91 հոդվածով:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու երրորդ պայմանը անձեռնմխելիության իրավունք չունենանալն է, ինչը ենթադրում է, որ նա կարող է ներգրավվել որպես մեղադրյալ: Այսպես, անձինք, որոնք օժտված են դիվանագիտական անձեռնմխելիությամբ, բացի ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 444 հոդվածով սահմանված դեպքերից, չեն կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության Հայաստանի Հանրապետությունում: Այս պահանջը պայմանավորված է միջազգային իրավունքով և միջազգային պարտավորություններով, որոնք ստանձնել է Հայաստանի Հանրապետությունը: Անձեռնմխելիության իրավունք ունեն նաև առանձին պաշտոնատար անձինք: Մասնավորապես Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը կարող է ենթարկվել պատասխանատ-

¹⁵⁴ Ст'ю Серб Н.Л. Законность постановлений органов предварительного расследования //Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. - 2011. - № 72. - էջ 341-347.

¹⁵⁵ Ст'ю Боруленков Ю.П. Профессиональная компетентность следователя //Вестник Академии Следственного комитета Российской Федерации. - 2014. - № 2. - էջ 93-98.

վության իր լիազորությունների ավարտից հետո իր կարգավիճակին չառնչվող գործողությունների համար (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 56.1 հոդված): Անձեռնմխելիության նման իրավունք է գործում նաև մի շարք այլ պաշտոնյաների համար:

Եվ վերջապես, որպես մեղադրյալ ներգրավելու չորրորդ պայմանը քրեական գործը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար հիմքերի բացակայությունն է: Այսինքն՝ խոսքն այն մասին է, որ պետք է բացակայեն քրեական գործը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար հիմքերը, որոնք նախատեսված են ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 35, 36 և 37 հոդվածներով: Եվ դա միանգամայն տրամաբանական է, քանի որ այդ հանգամանքների առկայության դեպքում չի կարելի անձին ներգրավել որպես մեղադրյալ, այլ հակառակը, պետք է դադարեցնել նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը: Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը անգամ Հայաստանի Հանրապետության քր.դատ.օր.-ի վերոնշյալ հոդվածներում թվարկված հանգամանքների առկայությամբ կնշանակի խախտել համապատասխան անձի իրավունքները, ազատություններն ու օրինական շահերը: Դա կլինի կամայականություն քննիչի կամ դատախազի կողմից, որով կանտեսվի գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը:

Թերևս ճիշտ կլինի, որ նշյալ պայմանները անմիջականորեն ամրագրվեն նորմերից մեկում, որով կվերանա դրանց ցանկացած երկիմաստ մեկնաբանություն, քանի որ կնպաստի մեկ նորմում դրանց համակարգմանը (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի հոդվածում): Բացի իրավակիրառման հարմարավետությունից, դա կհանգեցնի անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մեխանիզմի միանման ըմբռնման, որը կբացառի արդարադատության գործունեության ոլորտում հայտնված անձանց իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի խախտումը: Առավել նպատակահարմար կլինի լրացնել ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի նորմը՝ սահմանելով անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պայմանների հասկացությունը՝ դրանք թվարկելու միջոցով:

ԳԼՈՒԽ 4. ՄԵՂԱԴՐԱՆՔ ԱՌԱՋԱԴՐԵԼՈՒ, ՓՈՓՈԽԵԼՈՒ ԵՎ ԼՐԱՑՆԵԼՈՒ ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§4.1. Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման բովանդակությունը և նշանակությունը

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելուն ներկայացվող գլխավոր պահանջներից մեկը այդ դատավարական գործողության ձևը պահպանելն է: Նշյալ պահանջը բխում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքից, որն ամրագրված է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի՝ 10.12.1948թ. ընդունած Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում: Այդ նորմատիվ փաստաթղթի 11 հոդվածում սահմանված է. «Հանցագործության մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի անմեղ համարվել, քանի դեռ իր մեղքը օրենքով չի հաստատվել հրապարակային դատական քննության միջոցով, որի ժամանակ նրան տրվում են պաշտպանության բոլոր հնարավորությունները»: Այսինքն՝ անձին մեղավոր ճանաչելու համար պարտադիր է համարվում հատուկ, օրենքով հաստատված կարգը, որը ենթադրում է հրապարակային դատական քննություն: Ընդ որում, այդ կարգը պետք է ապահովի այն, որ մեղադրյալը հնարավորություն ունենա պաշտպանելու իր իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու կարգը (կամ, այլ կերպ ասած, որպես մեղադրյալ ներգրավելու ձևը) ենթադրում է գործողությունների միանգամայն որոշակի հաջորդականություն¹⁵⁶, որում ընդունված է առանձնացնել հետևյալ հիմնական փուլերը.

- 1) որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելը,
- 2) մեղադրանք առաջադրելը,
- 3) մեղադրյալին հարցաքննելը,
- 4) մեղադրանքը փոփոխելն ու լրացնելը:

Ընդ որում, հարկ է նշել, որ չորրորդ փուլը պարտադիր չէ: Այն կարող է չլինել, հաշվի առնելով, որ մեղավոր անձանց գործողություններն ի սկզբանե ճիշտ էին որակ-

¹⁵⁶ Кирянина И.А. Некоторые вопросы, возникающие при привлечении лица в качестве обвиняемого // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. – 2014. – № 6 (6). – էջ 150-153.

ված և հետագայում ձեռք բերված ապացույցները չեն հերքել նախապես առաջադրված մեղադրանքների իսկությունը: Ուստի նշյալ փուլը պայմանականորեն կարելի է անվանել ֆակուլտատիվ (լրացուցիչ):

Առաջին փուլին, որպես մեղադրյալ ներգրավելու հիմքերի և պայմանների մասով, նախորդիվ անդրադարձել ենք: Սակայն այդ փուլը դրանով չի սպառվում: Հիմքերն ու պայմանները նախադրյալներ են որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը կազմելու համար: Այսինքն՝ տվյալ փուլում գլխավորը հենց նշյալ որոշումը պատրաստելն է¹⁵⁷: Ընդ որում, այդ որոշումը ոչ միայն նշյալ փուլում, այլև ամբողջ նախաքննության և նույնիսկ ավելին՝ ամբողջ քրեական դատավարության ընթացքում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին գլխավոր փաստաթուղթն է: Տվյալ փաստաթուղթը պարունակում է քրեական դատավարության ընթացքում ընդունվող ամենակարևոր որոշումներից մեկը՝ որոշակի անձին հանցագործության մեջ մեղադրելը:

Քրեական դատավարության համար տվյալ փաստաթղթի նշանակությամբ է պայմանավորվում դրա մանրամասն կանոնակարգումը գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում: Դա առաջին հերթին նախատեսում է այն հիմքերն ու պայմանները, որոնց առկայությամբ այդ որոշումը կարող է կայացվել, ինչը կանխում է չարաշահումների, կամայականության, սխալների և քրեական դատավարության ոլորտում հայտնված անձանց իրավունքների, ազատությունների ու օրինական շահերի այլ խախտումների հնարավորությունը:

Որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման բովանդակությունը բավականին մանրամասնորեն կանոնակարգված է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 3-րդ կետում: Այստեղ նշված են որոշման հիմնական մասերը և այն տեղեկատվությունը, որը պարտադիր պետք է պարունակվի այդ որոշման մեջ: Այսպես, նշյալ որոշման մեջ պարտադիր պետք է նշվեն.

1) մեղադրյալի անունը, ազգանունը և նրա անձի մասին այլ տվյալներ,

2) մեղադրանքի ձևակերպումը՝ նշելով հանցագործության տեղը, ժամանակը, եղանակը և մյուս հանգամանքները,

¹⁵⁷ St' u Грачев С.А. Значение постановления о привлечении в качестве обвиняемого: утверждение о совершении лицом преступления или фиксация его статуса?// Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. - 2016. - № 1 (33). - էջ 105-109:

3) անձին գործով որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը,

4) Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հոդվածը, որով նախատեսված է կատարված հանցանքի համար պատասխանատվությունը:

Համանման մոտեցում է առկա նաև այլ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունում: Այսպես, ՌԴ քր.դատ.օր.-ում փաստացի առկա են այն նույն տվյալները, ինչ Հայաստանի Հանրապետության քր.դատ.օր.-ում: Դրանք պարզապես փոքր-ինչ ավելի որոշակի են: Օրինակ՝ եթե Հայաստանի Հանրապետության քր.դատ.օր.-ում մեղադրյալի անձի մասին խոսվում է միայն ընդհանուր գծերով, ապա ՌԴ քր.դատ.օր.-ում ավելի որոշակի է ասվում մեղադրյալի ծննդյան օրը, ամիսը, տարեթիվը և ծննդյան վայրը նշելու անհրաժեշտության մասին: Բայց և կան էական տարբերություններ, օրինակ՝ ՌԴ քր.դատ.օր.-ում անհրաժեշտ է համարվում որոշումը կայացնելու ժամանակն ու տեղը նշելը, ինչպես նաև՝ թե ում կողմից է կազմվել: ՀՀ քր.դատ.օր.-ում այդ տվյալները չեն նշվում՝ հաշվի առնելով, որ դրանք առանց այդ էլ ենթադրվում են, քանի որ պարտադիր են բոլոր որոշումների ու արձանագրությունների համար: Սակայն ճիշտ կլինի այնուամենայնիվ թվարկել այդ տվյալները ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 202 հոդվածի 3-րդ մասում, ինչպես ՌԴ քր.դատ.օր.-ում: Դա անհրաժեշտ է, որպեսզի քննիչը, դատախազը անհատապես նշվեն, քանի որ հենց նրանք են պատասխանատու ներկայացված մեղադրանքի որակի և հիմնավորվածության համար:

Ի դեպ, Հայկական ԽՍՀ 1961 թ. քր.դատ.օր.-ում ևս ասվում էր, որ անձին գործով որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ անհրաժեշտ է նշել, թե ով է կազմել որոշումը, այն կազմելու տեղն ու ժամանակը: Թերևս միանգամայն տրամաբանական է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշմանը ներկայացվող նշյալ պահանջները վերստին ներառելու Հայաստանի Հանրապետության քր.դատ.օր.-ում:

Թեև Հայաստանի Հանրապետության քր.դատ.օր.-ում, ինչպես նաև Ռուսաստանի Դաշնության և մի շարք այլ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունում միանշանակորեն լուծված է որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման բովանդակության վերաբերյալ հարցը, սակայն բաց է մնում քննիչի կողմից կատարված հանցա-

գործության շարժառիթները եզրակացության մեջ ձևակերպելու խնդիրը¹⁵⁸: Դրա էությունը որոշման մեջ նկարագրվող հանցագործության եղանակն ու հանգամանքները ապացույցներով հիմնավորելն է, որոնք ձեռք են բերվել նախաքննության ընթացքում: Հարկավոր է այդ, թե՛ ոչ. այս է խնդիրը, որի շուրջ քննարկումները շարունակվում են մինչ օրս¹⁵⁹:

Առաջին հայացքից քննարկվող խնդիրը հիմնախնդիր չէ, քանի որ քրեադատավարական օրենսդրությունում, ինչպես արդեն ասվել է, չկա պահանջ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ հիմնավորելու մեղադրանքը: Սակայն եթե այդ խնդիրը դիտարկենք մեղադրյալի իրավունքների ու ազատությունների տեսանկյունից, ամեն ինչ այդքան պարզ չէ: Չէ՞ որ նման հիմնավորման բացակայությունը որոշման մեջ գրկում է մեղադրյալին իր իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը լիարժեքորեն պաշտպանելու հնարավորությունից: Տեղյակ չլինելով ապացույցներին, որոնցով քննիչը հիմնավորում է մեղադրանքը, մեղադրյալը հնարավորություն չի ունենում հերքելու այդ ապացույցները, ցույց տալու դրանց ոչ լիարժեքությունը, եթե ունի հիմքեր դրա համար¹⁶⁰:

Առանց ծանոթանալու ապացույցներին պաշտպանության կողմը ըստ էության ստիպված է կրավորական դիրք զբաղեցնել, ինչը բացասաբար է ազդում կատարվող նախաքննության լրիվության ու բազմակողմանիության վրա:

Վերոնշյալ բոլոր փաստարկները միանգամայն հիմնավորված են և համապատասխանում են քրեադատավարական օրենսդրության զարգացման ընդհանուր ոգուն՝ դրա հետագա հումանիզացման առումով: Սակայն ավելի խորը հետազոտելով այդ հիմնախնդրի լուծման վերոնշյալ մոտեցումը՝ կասկածներ են ծագում դրա ճիշտ լինելու վերաբերյալ: Կասկածները վերաբերում են առաջին հերթին նախաքննության պրակտիկային, որը ցույց է տալիս, որ մեղադրյալը ոչ միշտ է ձգտում քրեական դատավարու-

¹⁵⁸ Ст'у Мириев Б.А.О. Процессуальный акт привлечения лица в качестве обвиняемого в системе следственных действий // Российский следователь. – 2011, – № 21. – էջ 11-13:

¹⁵⁹ Ст'у Казаков А.А. Организация работы по обнаружению ошибок, допускаемых при составлении постановления о привлечении лица в качестве обвиняемого // Современные проблемы организации следственной деятельности. Материалы научно-практической конференции. – Екатеринбург: ООО "Универсальная типография", 2014. – էջ 119-129:

¹⁶⁰ Ст'у Харзинова В.М., Небратенко Г.Г. Обвинение как институт уголовного процесса // Юристы – Правоведъ. – 2015. – № 4 (71). – էջ 52-55:

յան ընթացքում ճշմարտության բացահայտմանը: Նրա համար ավելի կարևոր է խուսափել քրեական պատասխանատվությունից, կամ, ծայրահեղ դեպքում, հասնել այն առավելագույնս մեղմելուն: Քրեադատավարական օրենսդրությունը տրամադրում է մեղադրյալին բավականաչափ միջոցներ այդ նպատակին հասնելու համար: Այդ միջոցները գործադրելը հնարավորություն է տալիս նրան դիմակայելու քննիչին, ընդ որում՝ բավականին արդյունավետորեն¹⁶¹: Դիմակայության այդպիսի պրակտիկան համընդհանուր երևույթ է, որը, սակայն, չի կարող մերժվել, քանի որ դրանում դրսևորվում է մեղադրյալի իրավունքների և օրինական շահերի իրացման մեխանիզմը, որը երաշխավորում է իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց կամայականություններից:

Այդուհանդերձ քննիչը ևս պետք է ունենա ոչ պակաս արդյունավետ միջոցներ, որոնք թույլ կտան նրան գործել ի շահ արդարադատության: Այդպիսի միջոցներից ամենաարդյունավետը ճշմարտությանը տիրապետելն է, այսինքն՝ իմանալը, թե իրականում ինչ է կատարվել: Այս առումով քննիչն ու մեղադրյալը գտնվում են ոչ հավասար պայմաններում: Մեղադրյալի դիրքերն ավելի ամուր են, որովհետև նա գիտի, թե ինչ է տեղի ունեցել, քանի որ եղել է (ավելի հաճախ) կատարվածի անմիջական մասնակիցը¹⁶²: Քննիչը պաշտոնատար անձ է, որի իրավասությունների մեջ է մտնում նախնական քննության վարույթը, և, ըստ այդմ, նա կատարվածի մասնակիցը չէ, ուստի չի կարող տիրապետել եղելությանը: Իսկությանը ի սկզբանե տեղյակ չլինելը պետք է փոխհատուցվի քննիչին այդ բացը լրացնելու համար անհրաժեշտ միջոցներով, որպեսզի նա կարողանա բացահայտել որոշակի քրեական գործով ճշմարտությունը: Նման միջոցներից մեկը պետք է լինի մեղադրյալի համար այն ապացույցների վերաբերյալ տեղեկությունները փակ պահելը, որոնց տիրապետում է քննիչը մեղադրանքը առաջադրելու պահին: Չէ՞ որ ակնհայտ է, որ մեղադրյալը (եթե նա մեղավոր է հանցագործության մեջ) պատրաստ է ամեն ինչի, որպեսզի զրկի քննիչին նրա հիմնական փաստարկից՝ ճշմարտությունից:

Այսինքն՝ առաջադրված մեղադրանքը ապացույցներով չպատճառաբանելը ոչ միայն քրեական գործով ճշմարտությանը, այլև արդարությանը հասնելու միջոցներից

¹⁶¹ St'u Подольный Н.А. Истина в деятельности адвоката при осуществлении им защиты в уголовном судопроизводстве // Адвокатская практика. - М.: Юрист, 2010, № 1. - էջ 21-23:

¹⁶² St'u Подольный Н.А. Методологическое и идеологическое значение проблемы истины в уголовном процессе // Российский судья. - М.: Юрист, 2012, № 8. - էջ 22-25:

մեկն է, որն արտահայտվում է համապատասխան դատավարական որոշումով: Առավել ևս, որ քրեադատավարական օրենսդրությունը պաշտպանում է ոչ միայն մեղադրյալի իրավունքներն ու ազատությունները, այլև հանցագործությունից տուժողի, որը շահագրգռված է, որ մեղավոր անձը կրի իր պատիժը և հատուցի պատճառած վնասը: Ճշմարտությունը պարզելու քննիչի հնարավորությունը թույլ է տալիս նրան հավասարը հավասարի պես մրցակցել պաշտպանության կողմի հետ, ինչը պարտադիր պայման է հետագայում արդարացի դատավճիռ կայացնելու համար¹⁶³:

Բերված փաստարկը ծանրակշիռ է, և հարկավոր է հաշվի առնել այն մեղադրանքը ապացույցներով պատճառաբանելու անհրաժեշտության հարցը լուծելիս: Չէ՞ որ ակնհայտ է, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելու պահին դեռ չի կարելի խոսել լիովին ձևավորված ապացույցների համակարգի մասին, ուստի մեղադրյալի կողմից այդ գործընթացին ընդդիմանալը կարող է վնասել կոնկրետ քրեական գործերով արդարադատություն իրականացնելուն՝ անհնար դարձնելով վերականգնել կատարված դեպքի պատկերը: Դա սպառնալիք է հանցագործությունից տուժողի համար՝ խոչընդոտելով քրեական դատավարության ամենակարևոր սկզբունքներից մեկի՝ դատական պաշտպանության իրավունքի (<< Սահմանադրություն, հոդված 61, մաս 1-ին) իրականացումը, որը ենթադրում է, որ հանցագործությունից տուժած ցանկացած անձ կարող է պաշտպանել իր իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը դատարանում:

Որպեսզի քաղաքացիների մի մասի (տվյալ դեպքում՝ տուժողների) իրավունքներն ու ազատությունները չտուժեն քաղաքացիների մյուս մասի (կասկածյալների, մեղադրյալների) իրավունքների ու ազատությունների չարաշահումների հետևանքով, ճիշտ կլինի, այնպիսի պահանջներ ներկայացնել որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշմանը, որոնք նպաստեն իրավահավասարությանը, ինչի շնորհիվ կապահովվի քրեական դատավարության համապատասխան սկզբունքի գործողությունը (<< քր.դատ.օր-ի 23 հոդված), և դա կնպաստի հետագայում դատարանի կողմից արդար դատավճռի կայացմանը: Ուստի, կարծում ենք, իրավացի է ներկայումս գոյություն ունե-

¹⁶³ St' u Подольный Н.А. Истина в уголовном процессе: а есть ли проблема? // Уголовный процесс: от прошлого к будущему: материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 21 марта 2014 года). В 2-х частях. - М.: Акад. Следств. комитета РФ, 2014, Ч. 2. - էջ 145-148:

ցող այն պահանջը, ըստ որի՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ առաջադրված մեղադրանքը հիմնավորող ապացույցներ բերելու կարիք չկա:

Ասվածից բացի՝ առաջ է գալիս նաև մեղադրանքը իրավաբանորեն հիմնավորելու անհրաժեշտության հարցը¹⁶⁴: Այն ենթադրում է հիմնավորել կատարված արարքի հանցավոր բնույթը՝ համապատասխան հանցագործության հատկանիշները որակելու միջոցով, ինչի մասին նշված է քրեական օրենքի համապատասխան նորմում: Այսինքն՝ քննիչը ոչ թե պարզապես պիտի հղում անի Քրեական օրենսգրքի համապատասխան մասին ու հողվածին, այլ հիմնավորման մեջ ներկայացնի այն հատկանիշները, որոնց առկայությունը վկայում է կատարված հանցագործության մասին: Կարծում ենք՝ նման հիմնավորման անհրաժեշտությունն անվիճելի է, քանի որ թույլ է տալիս մեղադրյալին իմանալ, թե ինչի համար է մեղադրվում ինքը և ժամանակին լուծել իր պաշտպանությունը կազմակերպելու հարցը:

Ընդ որում, անհրաժեշտ է նշել, որ անթույլատրելի է, այսպես ասած, «ավելցուկով որակումը», երբ քննիչը վերաապահովագրելով ինքն իրեն՝ մեղադրյալին մեղսագրում է ավելի ծանր հանցագործություն, քան այն, որը կատարել է նա իրականում: Դա բացատրվում է այն բանով, որ քննիչը զգուշանում է մեղմ որակում տալուց, քանի որ այդ դեպքում դատախազը կարող է վերադարձնել քրեական գործը լրացուցիչ քննության համար, ինչը համարվում է քննիչի թերի աշխատանքի ցուցիչ¹⁶⁵:

Միևնույն ժամանակ «ավելցուկով որակումը» չի հանգեցնում քննիչի համար շատ անցանկալի հետևանքների, քանի որ, համաձայն ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 274 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի, դատախազն ինքը կարող է վերաորակել մեղադրյալի գործողությունները Հայաստանի Հանրապետության քր.օր.-ի հոդվածով, որը նախատեսում է ավելի մեղմ պատիժ: Նման պրակտիկան խախտում է մեղադրյալի իրավունքներն ու ազատությունները, սակայն վերացնել այն՝ քրեադատավարական օրենսդրության նորմում համապատասխան փոփոխություններ կատարելով, հնարավոր չէ, քանի որ այդ պրակտիկան արգելող ցանկացած նորմատիվ պահանջ կլինի զուտ հռչակագրային: Նման

¹⁶⁴ Ст'у Струкова В.В. Особенности формирования обвинения на досудебном производстве // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. - 2012. - № 1-1. - էջ 106-109:

¹⁶⁵ Ст'у Кокорева Л.В. Проблемные аспекты привлечения лица в качестве обвиняемого // Проблемы правового регулирования и практики расследования уголовных дел Сборник научных статей по материалам межведомственной научно-практической конференции. - М.: Московский областной филиал Московского университета МВД России имени В. Я. Кикотя, 2015. - էջ 71-77:

պրակտիկա թույլ չտալու համար անհրաժեշտ է իրականացնել ընթացիկ հսկողություն քննության նկատմամբ, այսինքն՝ դա քննիչի ամենօրյա աշխատանքի խնդիրն է:

§4.2. Մեղադրանքի առաջադրման դատավարական կարգը

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու հաջորդ փուլը մեղադրանք առաջադրելն է: Մեղադրանք առաջադրելը կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետության քր.- դատ.օր.-ի 203 հոդվածով: Դրա առանձնահատկությունը այն է, որ առավել էական են երեք պահանջներ.

- 1) քրեական գործի քննության հաջորդականությունը պահպանելը,
- 2) անհապաղ մեղադրանք առաջադրելը,
- 3) քրեադատավարական օրենսդրության համաձայն տվյալ դատավարական գործողության համար պարտադիր սուբյեկտների մասնակցելը:

Հաջորդականությունը պահպանելը ենթադրում է, որ քննիչը իրավունք չունի վերահանձնարարել առաջադրված մեղադրանքը որևէ այլ անձի: Տվյալ պահանջը անմիջականության դրսևորման մասնակի դեպք է, ինչը պահանջվում է ոչ միայն նախաքննության, այլև դատական քննության ժամանակ՝ ապահովելով կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքները պարզելը¹⁶⁶: Անմիջականությունը երաշխավորում է ինչպես նախաքննության, այնպես էլ հետագայում դատական քննության բազմակողմանիությունը, լրիվությունն ու օբյեկտիվությունը:

Անհապաղ մեղադրանք առաջադրելը ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրության, այլև բազմաթիվ միջազգային նորմատիվ փաստաթղթերի պահանջն է: Այսպես, անհապաղ մեղադրանք առաջադրելու մասին նշվում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի» 6 հոդվածի 3-րդ մասի «ա» կետում: Թեև այստեղ որևէ ժամկետ չի նշվում, սակայն ուշադրություն է հրավիրվում այն բանին, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իրավունք իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին: Այսինքն՝ քննիչը չպետք է ձգձգի

¹⁶⁶ Sʻu Рустамов А.А. Принцип непосредственности в уголовном судопроизводстве // Актуальные вопросы юридического образования и науки: сборник. - М.: Юрист, 2012. - §9 104-110:

մեղադրանքն առաջադրելը¹⁶⁷:

Տվյալ պահանջն արտացոլված է նաև այլ երկրների օրենսդրությունում, այդ թվում և Հայաստանի Հանրապետության: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, մեղադրանքը պետք է առաջադրվի տվյալ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քննիչի կողմից որոշումն ընդունելու պահից ոչ ուշ, քան 48 ժամվա ընթացքում: Մեղադրանքն առաջադրելու ժամկետների սահմանափակումներ են սահմանված նաև ՌԴ քրեադատավարական օրենսդրության մեջ: ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 172 հոդվածի 1-ին մասում մեղադրանք առաջադրելու համար սահմանված է 3 օր՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քննիչի կողմից որոշումն ընդունելու պահից սկսած:

Անհապաղ մեղադրանք առաջադրելու նպատակը այն անձի անորոշ կարգավիճակը վերացնելն է, որի նկատմամբ արդեն կայացվել է որոշում որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին, սակայն մեղադրանք դեռ չի առաջադրվել: Ակնհայտ է, որ մեղադրանք առաջադրելը էական նշանակություն ունի ոչ միայն մեղադրող կողմի համար, այլև պաշտպանության կողմի, քանի որ թույլ է տալիս ծանոթանալ մեղադրանքին և դրա հիման վրա հստակեցնել պաշտպանության ռազմավարությունը: Առավել ևս, որ, համաձայն ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 2-րդ մասի, քննիչը պարտավոր է բացատրել առաջադրված մեղադրանքի էությունը, ինչի շնորհիվ ստեղծվում են անհրաժեշտ պայմաններ այն անձի իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը պաշտպանելու համար, որին առաջադրվել է մեղադրանքը:

ՌԴ քրեադատավարական օրենսդրությունը պաշտպանություն իրականացնելու համար սահմանել է կարևոր պահանջ, ըստ որի՝ մեղադրանքը առաջադրվում է պաշտպանի ներկայությամբ: Միանգամայն ակնհայտ է, որ մեղադրանք առաջադրելիս պաշտպանի ներկա գտնվելը ապահովում է մեղադրյալի որակյալ պաշտպանությունը¹⁶⁸: Չէ՞ որ առանց պաշտպանի մեղադրյալի համար բավականին դժվար է գլուխ հանել բարդ իրավաբանական ձևակերպումներից, որոնցում շարադրվում է մեղադրանքի էությունը: Միշտ չէ, որ առաջադրված մեղադրանքի բարդ էությունը ընկալելի է դառնում քննիչի բացատրություններից: Առավել արդյունավետը պաշտպանի օգնությունն է,

¹⁶⁷ St'u Колбеева М.Ю. Тенденции развития уголовно-процессуальных норм об обвиняемом в Российском законодательстве // Наука и практика. - 2015. - № 4 (65). - էջ 60-63:

¹⁶⁸ St'u Юсупкадиева С.Н., Гамидов А.М. Процессуальный порядок обеспечения обвиняемому конституционного права на защиту // Юридический вестник ДГУ. - 2013. - № 4. - էջ 130-135:

որը կարող է մասնագիտորեն, հենց մեղադրյալի շահերից ելնելով բացատրել նրան առաջադրված մեղադրանքի էությունը: Այս առումով ճիշտ կլինի Հայաստանի Հանրապետության քր.դատ.օր.-ում ևս ներառել համանման նորմ:

Սակայն անհապաղ առաջադրելն ունի նաև մի շարք վերապահումներ: Մասնավորապես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 1-ին մասում կա վերապահում, ըստ որի 48-ժամյա ժամկետը կարող է ընդհատվել, եթե մեղադրյալը թաքնվում է քննությունից: Քննիչի նշանակած ժամկետում մեղադրյալի և նրա պաշտպանի չներկայանալու դեպքում մեղադրանքն առաջադրվում է մեղադրյալի փաստացի ներկայանալու կամ նրան բերման ենթարկելու օրը:

Քրեադատավարական օրենսդրության նորմերի վերոնշյալ վերլուծությունը թույլ է տալիս հետևություն անել մեղադրանք առաջադրելու ժամկետները սահմանելու բնույթի մասին: Այն սահմանվում է մեղադրյալի իրավունքները երաշխավորելու, այլ ոչ թե նախաքննության արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով: Այդ է վկայում մասնավորապես այն, որ քրեադատավարական օրենսդրությունը թույլ է տալիս շեղվել սահմանված ժամկետից, եթե մեղավորը անձն է, որի վերաբերյալ կայացվել է որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը և, միևնույն ժամանակ, նույնիսկ չի դիտարկում որևէ հարգելի պատճառով խախտելու կամ երկարաձգելու հնարավորությունը քննիչի կամ դատախազի նախաձեռնությամբ:

Լինելով անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փուլերից մեկը՝ մեղադրանք առաջադրելն իր հերթին կազմված է իրարահաջորդ մի քանի գործողություններից.

1) քննիչը տեղեկացնում է մեղադրյալին մեղադրանք առաջադրելու օրվա ու տեղի մասին՝ պարզաբանելով նրան դրա հետ կապված իրավաբանական հարցերը,

2) մեղադրյալի ներկայանալու դեպքում հավաստիանում է, որ նույն անձն է,

3) հայտարարում է անձին նրան որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման մասին,

4) բացատրում է մեղադրանքի էությունը,

5) բացատրում է մեղադրյալի իրավունքները,

6) արձանագրում է վերոնշյալ որոշման գործողությունները,

7) հանձնում է որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման պատճենը:

Անհրաժեշտ է նշել, որ բնավ ոչ բոլոր թվարկված գործողություններն են հստակ ու

միանշանակ ամրագրված ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունում: Այսպես, այն գործողությունը, որից սկսվում է մեղադրանք առաջադրելը՝ մեղադրյալին մեղադրանք առաջադրելու օրվա ու տեղի մասին տեղեկացնելը, նշյալ օրենսդրության մեջ առկա չէ: Թեև, անշուշտ, տվյալ գործողությունը ենթադրելի է, քանի որ առանց դրա հնարավոր չէ կատարել հետագա գործողությունները: Հենց այս նկատառումով է առաջնորդվել օրենսդիրը՝ համարելով, որ, միևնույնն է, առանց տեղեկացնելու հնարավոր չէ կատարել հաջորդ գործողությունները, որոնք ընկած են մեղադրանք առաջադրելու հիմքում, ուստի և օրենսդրական միջոցները տնտեսելու նպատակով նպատակահարմար է համարել հատուկ չնշել այդ մասին գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում:

Սակայն վերլուծելով այս հարցի վերաբերյալ օրենսդրորեն ձևակերպված երկու տեսակետները՝ հանգում ենք այն դիրքորոշմանը, որ անհրաժեշտ է ոչ միայն ամրագրել, այլ կանոնակարգել անձին մեղադրանք առաջադրելու համար նրան կանչելու կարգը: Մասնավորապես սահմանել, որ քննիչը պետք է տեղեկացնի մեղադրյալին մեղադրանքն առաջադրելու օրվա մասին և այն մասին, որ մեղադրյալն ունի իրավունք ինքնուրույն հրավիրելու պաշտպանի կամ միջնորդելու նրա մասնակցությունն ապահովելու համար: Ընդ որում, պետք է հատուկ ուշադրություն հրավիրել յան հանգամանքի վրա, որ անհրաժեշտ է տեղեկացնել գրավոր: Բացի այդ, նախատեսված է ծանուցագիրը հանձնել այն կարգով, ինչ կարգով արվում է անձին հարցաքննության կանչելիս: Ներկայանալը պետք է ապահովել ծանուցագրով, ինչպես նաև կարող է տեղեկացվել հեռախոսագրով կամ հեռագրով:

Միայն այդ դեպքում կարելի է առավելագույնս երաշխավորել մեղադրյալի իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը, քանի որ դրանով վերանում են քննիչի և իրավապահ մարմինների պաշտոնատար այլ անձանց կամայականությունների համար պայմանները: Այս առումով ճիշտ կլինի ՀՀ քր.դատ.օր.-ում ներառել համապատասխան պահանջը, որով կկանոնակարգվի մեղադրանք առաջադրելու համար անձին կանչելու կարգը: Ընդ որում, հարկավոր է սահմանել կանչելու հատուկ կարգ, որով կնախատեսվի հանձնել անձին գրավոր շարադրված ծանուցումը: Եվ ցանկալի է, որ նախատեսվի վերցնել ծանուցագիրը ստացող անձի ստորագրությունը, ինչը թույլ կտա առավելագույնս երաշխավորել մեղադրյալի իրավունքներն ու ազատությունները:

Կալանքի տակ գտնվող մեղադրյալը ծանուցվում է մեղադրանքն առաջադրելու օրվա մասին կալանավայրի վարչակազմի միջոցով: Ընդ որում, կալանավայրի վարչակազմը պարտավոր է ապահովել մեղադրյալի մասնակցությունը նշյալ դատավարական գործողությանը՝ մեղադրանք առաջադրելուն: Վարչակազմը պարտավոր է մեղադրանք առաջադրելու համար հատկացնել սենյակ կամ հանձնել մեղադրյալին ուղեկցող պահակախմբին՝ նշյալ դատավարական գործողությունը կատարելու վայր հասցնելու համար: Միևնույն ժամանակ, նման կարգավորումը կարևոր քայլ կլինի մեղադրյալի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի ամրապնդումը երաշխավորելու ուղղությամբ:

Առանձնակի ուշադրություն է պահանջում նաև իրեն մեղադրանք առաջադրելու մասին անչափահասին տեղեկացնելու հարցը: Ակնհայտ է, որ այս դեպքում պետք է սահմանվի հատուկ կարգ, որը հաշվի կառնի անձի անչափահաս լինելը: Նման կարգ, մասնավորապես, նախատեսված է Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրությունում: ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 188 հոդվածի 4-րդ մասում ասվում է, որ 16 տարեկանը չլրացած անձին նախատեսվում է կանչել նրա օրինական ներկայացուցիչների կամ աշխատավայրի կամ ուսման վայրի վարչակազմի միջոցով¹⁶⁹:

Կարծում ենք՝ ճիշտ կլինի ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունում ևս նման լուծում տալ անչափահաս անձին տեղեկացնելու մասին հարցին: Դա քրեական դատավարությունում անչափահասների իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի ապահովման լրացուցիչ երաշխիք կդառանա: Այս հարցն իր կարգավորումն է ստացել Նախագծում, որի 420-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթն իրականացնող մարմինն օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունն ապահովում է անչափահասի ձերբակալման կամ նրան մեղադրանք ներկայացնելու պահից: Վարույթն իրականացնող մարմինն օրինական ներկայացուցչին պարզաբանում է սույն օրենսգրքով սահմանված նրա իրավունքներն ու պարտականությունները»:

Ինչպես արդեն ասվեց, մեղադրանք առաջադրելու հաջորդ քայլը հավաստիանալն է, որ ներկայացած անձը մեղադրյալն է: Որպես կանոն՝ դա տեղի է ունենում բանավոր,

¹⁶⁹ Ст'у Глушков А.И. Законный представитель несовершеннолетнего обвиняемого в уголовном процессе России // Вестник Академии. - 2015. - № 3. - էջ 142-145.

երբ մեղադրյալը հայտնում է իր անունը, ազգանունը, ինչպես նաև այլ անձնային տվյալներ (ծննդյան օրն ու տարեթիվը և այլն): Հնարավոր է կիրառել նաև անձը հաստատող այլ եղանակներ: Դրանց թվում է տեսողական եղանակը, եթե քննիչը նախկինում ծանոթացել է մեղադրյալի ինքնությանը գործի վարույթում նրա մասնակցությամբ այլ դատավարական գործողություններ կատարելիս: Բացի այդ, հնարավոր է նաև կիրառել ճանաչումը, երբ որոշակի անձը հրաժարվում է հայտնել իր մասին ճիշտ տվյալներ¹⁷⁰: Պետք է նշել, որ ճանաչումը կատարվում է ընդհանուր, քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով և չի պահանջում որևէ հատուկ ընթացակարգ:

Իրավակիրառ պրակտիկայում մեղադրյալի ինքնությունը հաստատելը լուրջ բարդություններ չի առաջացնում, սակայն կարևոր գործողություն է, քանի որ դա կատարելը երաշխավորում է հաջորդիվ քրեական պատասխանատվությունն անձնայնացնելը:

Հարկ է նշել նաև, որ եթե մեղադրանք առաջադրելիս պարզվի, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ մեղադրյալի անձի վերաբերյալ տվյալները ստույգ չեն, սխալ են գրանցված կամ չեն համապատասխանում մեղադրյալի անձի իսկությանը, ապա դա պետք է հիմք դառնա մեղադրանքը փոփոխելու համար: Այս մասին նշվում է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 204 հոդվածի 1-ին մասում: Նման նորմեր նախատեսված են նաև այլ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունում: Օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության քր.դատ.օր.-ի 175 հոդվածի 1-ին մասում ասվում է, որ նման փոփոխությունը հնարավոր է համապատասխան հիմքի առկայության դեպքում:

Մեղադրանք առաջադրելիս գլխավոր գործողությունը անկասկած որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը հայտարարելն է¹⁷¹: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քննիչը մեղադրյալին հայտարարում է նրան որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը: Ընդ որում, քննիչը կարող է ինքն ընթերցել համապատասխան որոշումը, կարող է դա վերապահել անչափահասի պաշտպանին կամ ներկայացուցչին, կարող է առաջարկել դա անել հենց մեղադրյալին: Օրենքի նշյալ նոր-

¹⁷⁰ Аветисян А.Д. Совершенствование деятельности следователя по привлечению в качестве обвиняемого // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. - 2015. - № 2 (30). - էջ 39-45.

¹⁷¹ Ст'ю Васильева А.В. Предъявление обвинения в уголовном процессе // Проблемы современного российского права. Международная научно-практическая конференция, посвященная памяти доктора юридических наук, профессора, члена-корреспондента Петровской академии наук и искусств, Заслуженного деятеля науки Российской Федерации Ивана Яковлевича Дюрюгина (24-25 мая 2013 года): сборник статей. - Челябинск: Полиграф-Мастер, 2014. - էջ 225-227:

մում դա չի հստակեցվում, ուստի թույլատրելի են որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման բովանդակությունը ծանուցելու վերոնշյալ բոլոր ձևերը:

Պետք է ընդունել, որ այդ մոտեցումն իրավացի է, քանի որ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը մեղադրյալի գիտությանը հասցնելու համար նախ և առաջ պետք է նրան բացատրել մեղադրանքի էությունը՝ այն հայտարարելու միջոցով: Ընդ որում, թե ինչ ձևով դա կարվի, այնքան էլ կարևոր չէ¹⁷²: Բացի այդ, ակնհայտ է, որ կախված կոնկրետ իրավիճակից, կոնկրետ մեղադրյալի անձնային առանձնահատկություններից, նրա համար նախընտրելի կարող է լինել վերոնշյալ ձևերից ցանկացածը: Այսինքն՝ մեղադրանքի իմաստը հասկանալու համար նա կարող է նախընտրել լսել մեղադրանքը քննիչի շուրթերից, բայց և կարող է իր համար ավելի ընդունելի և ընկալելի համարել այդ մեղադրական որոշումը ինքնուրույն ընթերցելը:

Մեղադրանք առաջադրելու հաջորդ գործողությունը միանգամայն տրամաբանորեն մեղադրյալին մեղադրանքը բացատրելն է: Տրամաբանությունն է այն, որ մեղադրանքի ձևակերպման մեջ օգտագործվում է հատուկ իրավաբանական տերմինաբանություն, որը ոչ միշտ է հասկանալի մարդկանց, որոնք չունեն մասնագիտական իրավաբանական կրթություն: Բացի այդ, հաճախ անհրաժեշտ է լինում պարզաբանել մեղադրանքի մեջ ձևակերպված ֆաբուլան, որում շարադրվում են կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքները¹⁷³:

Ցավոք, պետք է խոստովանել, որ քննիչները բնավ ոչ միշտ են կարողանում նախաքննության ընթացքում մեղադրանք առաջադրելիս հաջողությամբ կատարել այդ խնդիրը: Այսպես, հաճախ ենք ստիպված լինում ընթերցել այն մասին, որ մեղադրյալն իրեն մեղավոր չի ճանաչում տվյալ հանցանքը կատարելու մեջ, միևնույն ժամանակ նրա հարցաքննության արձանագրությունից երևում է, որ փաստորեն նա ընդունում է իրեն մեղսագրվող հանցավոր գործողությունները կատարելը: Քրեական գործի նյութերի հետագա վերլուծությունը թույլ է տալիս նման դեպքերում պարզել այդպիսի անտրամաբանական դիրքորոշման պատճառը: Իսկ պատճառն այն է, որ մեղադրյալը չի հասկացել առաջադրված մեղադրանքի էությունը: Տվյալ փաստերը թույլ են տալիս եզրա-

¹⁷² Տե՛ս Фомин М.А. Порядок предъявления обвинения требует изменений в законе // Уголовный процесс М.: ЗАО "Актион-Медиа", 2014, № 11. - էջ 68-72:

¹⁷³ Տե՛ս Яворский И.В. Разъяснение сущности обвинения как необходимое условие его законности // Уголовный процесс - 2015. - № 6 (126). - էջ 42-47:

կացնել, որ քննիչները այնքան էլ լավ, հստակ ու պարզ չեն բացատրում առաջադրված մեղադրանքի էությունը:

Այսպիսի դեպքեր ավելի քիչ են հանդիպում, երբ մեղադրանք առաջադրելիս ներկա է լինում պաշտպանը: Նա օգնում է մեղադրյալին ոչ միայն հասկանալու առաջադրված մեղադրանքի էությունը, այլև զսպելու հույզերը, որոնք նման դեպքերում անխուսափելի են: Նրա դերը մեղադրանքը բացատրելիս ավելի է մեծանում, քանի որ մեղադրյալը նրան դիտում է ոչ թե որպես հակառակ կողմ, այլ դաշնակից, որի խոսքերին կարելի է վստահել: Հենց այդ վստահությունն է հնարավորություն տալիս պաշտպանին օգնելու մեղադրյալին հասկանալ առաջադրված մեղադրանքը: Բացի այդ, պաշտպանը կարող է օգնել ձևակերպելու քննիչին ուղղվող հարցերը, որոնք կապված են մեղադրանքն առաջադրելու հետ, և որոնք դեռ մնում են անհասկանալի մեղադրյալի համար: Այս առումով թերևս ճիշտ կլինի մեղադրանք առաջադրել միայն պաշտպանի ներկայությամբ: Ուստի հարկավոր է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածում հատուկ նշել, որ մեղադրանք առաջադրելիս պարտադիր է մեղադրյալի պաշտպանի ներկայությունը:

Առաջադրված մեղադրանքը բացատրելով՝ քննիչը պետք է նաև պարզաբանի մեղադրյալին նրա իրավունքներն ու պարտականությունները (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 3-րդ մաս): Հատկանշական է, որ ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 172 հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված է քննիչի պարտականությունը բացատրելու մեղադրյալին միայն իր իրավունքները, ընդ որում, ոչինչ ասված չէ նրա պարտականությունները բացատրելու անհրաժեշտության մասին: Կարծում ենք՝ ավելի նախապատվելի է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 3-րդ մասի շարադրանքը, քանի որ մեղադրյալի կարգավիճակը ենթադրում է ոչ միայն իրավունքներ, այլև պարտականություններ, իսկ միայն իրավունքները բացատրելը թույլ չի տալիս մեղադրյալին լիովին գիտակցել իր կարգավիճակը և, համապատասխանորեն, իր հնարավորությունները քրեական դատավարությունում¹⁷⁴:

Ընդ որում, իրավունքները և պարտականությունները բացատրել ասելով նկատի են առնվում այն իրավունքներն ու պարտականությունները, որոնք թվարկված են ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 65 հոդվածում: Այդ իրավունքներն ու պարտականությունները սահմա-

¹⁷⁴ St' u Gavrilov B.Ya. Институт предъявления обвинения: теория и практика его реализации // Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью в современных условиях: материалы Международной научно-практической конференции (29-30 октября 2009 г.). - Тюмень: "ТГАМЭУП", 2010, Вып. 6. - էջ 22-26:

նում են մեղադրյալի կարգավիճակը, որը ձեռք է բերվում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու գործընթացում: Նշյալ կարգավիճակի առկայությունը ոչ միայն համապատասխան անձի իրավունքների որոշակի խախտումն է, այլև միանգամայն որոշակի նոր իրավունքներ, որոնք թույլ են տալիս նրան արդյունավետորեն իրականացնել իր պաշտպանությունը¹⁷⁵:

Գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում մեղադրյալին նրա իրավունքներն ու պարտականությունները բացատրելու մասին բավականին հստակորեն ձևակերպված պահանջի առկայությամբ հանդերձ՝ մեղադրանք առաջադրելու պրակտիկային հայտնի են բազմաթիվ դեպքեր, երբ քննիչները ձևական մոտեցում ունեն իրենց այդ պարտականությանը: Որպես կանոն՝ բացատրելը սահմանափակվում է այն բանով, որ մեղադրյալին հնարավորություն է ընձեռվում ինքնուրույն ընթերցելու ձևաթղթի վրա տպագրված իր իրավունքները, այնուհետև առաջարկվում է ստորագրել դրա տակ: Սակայն բացատրելը նույն բանը չէ, ինչ սովորական ծանոթացումը: Իրավունքների ու պարտականությունների բուն ձևակերպումը հասկանալի լինելու համար այն պետք է պարզաբանվի: Իսկ չէ՞ որ ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 3-րդ կետում խոսվում է հենց իրավունքներն ու պարտականությունները բացատրելու, այլ ոչ թե դրանց մասին մեղադրյալին տեղյակ պահելու կամ դրանց ծանոթանալու մասին: Եթե մեղադրյալը զուտ ծանոթանում է այդ իրավունքներին ու պարտականություններին, ապա դրանք նրա համար կարող են մնալ անհասկանալի, ինչը կհանգեցնի այն բանին, որ նա չի կարողանա օգտվել իրավունքներից և չի կարողանա կատարել իր պարտականությունները:

Մեղադրյալն ինքն առավել հաճախ առահասարակ ուշադրություն չի դարձնում իրավունքներին ու պարտականություններին, որոնք նրան են ծանուցվում համապատասխան տեքստի միջոցով՝ ծանոթանալու համար: Նա ամբողջովին տարված է լինում առաջադրված մեղադրանքով՝ բնականաբար դրանից ցնցում ապրելով: Այդ պատճառով նրա միտքը զբաղեցնողը այն իրավունքներն ու պարտականությունները չեն, որոնք ձեռք է բերում մեղադրյալի կարգավիճակի հետ մեկտեղ: Հենց դրանից էլ փաստորեն օգտվում է քննիչը՝ պատշաճ կերպով չբացատրելով մեղադրյալին նրա իրա-

¹⁷⁵ St'u Неявко А.О., Перякина М.П. Привлечение в качестве обвиняемого. Предъявление обвинения // Деятельность правоохранительных органов в современных условиях: Материалы Международной научно-практической конференции. - Иркутск: ФГКОУ ВПО "Восточно-Сибирский институт МВД России", 2012. - էջ 108-110:

վունքներն ու պարտականությունները:

Քննիչների աշխատանքում ամենուր տեղ գտած թերությունը հնարավոր չէ վերացնել օրենքի ինչ-որ պարտավորեցնող նորմեր ընդունելով: Առավել ևս, որ այստեղ խնդիրը ոչ թե օրենսդրական բացն է, այլ իրավակիրառման կարգապահության բացակայությունը: Ուստի սրա դեմ պայքարել կարելի է միայն պետական վերահսկողական և հսկողական մարմինների քրտնաջան աշխատանքի շնորհիվ, որոնք պետք է մատնանշեն յուրաքանչյուր այդպիսի դեպքի անթույլատրելիությունը, երբ կոնկրետ մեղադրյալին փաստացի չեն բացատրվում նրա իրավունքներն ու պարտականությունները¹⁷⁶: Պետք է խոստովանել նաև այն, որ պաշտպանի ներկա գտնվելը մեղադրանք առաջադրելիս նույնպես կարող է անհնար դարձնել քրեադատավարական օրենքի նշյալ խախտումները, քանի որ նա մեղադրյալի ուշադրությունը կհրավիրի իր իրավունքներին ու պարտականություններին, ինչպես նաև այն բանին, թե ինչպես կարելի է օգտագործել դրանք քրեական դատավարության ընթացքում: Անհրաժեշտության դեպքում փաստաբանն ինքն էլ կարող է տալ անհրաժեշտ բացատրություններ նրա իրավունքների ու պարտականությունների վերաբերյալ:

Վերոնշյալ բոլոր գործողությունները պարտադիր արձանագրվում են: Դա անհրաժեշտ է, որպեսզի վերահսկող և հսկող մարմինները հնարավորություն ունենան վերահսկելու վերոնշյալ ամբողջ ընթացակարգի իրականացումը: Ընդ որում, դա անհրաժեշտ է ոչ միայն վերահսկողություն և հսկողություն իրականացնելու, այլև այն բանի համար, որ հնարավոր լինի ճիշտ կառուցել մեղադրյալի շահերի պաշտպանությունը: Չէ՞ որ արձանագրելը քրեադատավարական օրենքով քննիչի համար սահմանված պարտականությունների կատարման արդյունքն է¹⁷⁷:

Արձանագրման պարտադիր տարրերից է առաջադրված մեղադրանքի տակ մեղադրյալի ստորագրելը: Սակայն բավականին տարածված է ստորագրելուց հրաժարվելը: Դրա պատճառն առաջադրված մեղադրանքից խորշելն է, կամ պարզապես չհասկա-

¹⁷⁶ St'u Жиганов С.В. О повышении роли прокурорского надзора при предъявлении обвинения // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики: Материалы Международной научно-практической конференции, Россия, г. Волгоград, 27 мая 2010 г.. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2010. - էջ 67-71:

¹⁷⁷ St'u Солкин Е.И. Следователь - участник стороны обвинения? // Норма. Закон. Законодательство. Право: материалы XVI Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых (24-25 апреля 2014 г., г. Пермь). - Пермь, 2014. - էջ 300-302:

նալը, որ ստորագրությունը դրվում է ոչ թե ի նշան համաձայնության այդ մեղադրանքին, այլ միայն ի հաստատումն այն բանի, որ մեղադրյալը ծանոթացել է դրան¹⁷⁸: Այդ կերպ հրաժարվելը այնքան բնութագրական է, որ շատ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունում կան նորմեր, որոնք նշում են այդ հրաժարումը հաղթահարելու ձևեր:

Այսպես ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ որոշման մեջ կամ արձանագրությունում ստորագրելուց մեղադրյալի հրաժարվելու դեպքում քննիչը դրավրա նշում է կատարում ստորագրելուց հրաժարվելու մասին և 24 ժամվա ընթացքում հայտնում է դատախազին: ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 172 հոդվածի 7-րդ մասում այդ խնդիրը լուծվում է ավելի հեշտ. ստորագրելուց մեղադրյալի հրաժարվելու դեպքում քննիչը համապատասխան նշում է անում մեղադրյալին ներգրավելու մասին որոշման մեջ:

Ինչպես տեսնում ենք, քրեադատավարական օրենսդրությունում ընդհանուր առմամբ առկա է միասնական մոտեցում որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշմանը ծանոթանալուց հետո ստորագրելուց մեղադրյալի հրաժարվելու հարցի լուծմանը: Սակայն կան նաև առանձին տարբերություններ ստորագրելուց մեղադրյալի հրաժարվելը արձանագրելու ընթացակարգում: Առավել օպտիմալ է թերևս Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունում ամրագրված մոտեցումը: Այն առավելագույն չափով է երաշխավորում մեղադրյալի իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը, քանի որ ստորագրելուց նրա հրաժարվելը 24 ժամվա ընթացքում դառնում է դատախազի քննության առարկան, որը հնարավորություն է ստանում պարզելու հրաժարվելու պատճառը և մեղադրյալի իրավունքների խախտման դեպքում միջոցներ ձեռնարկելու դրանք վերացնելու ուղղությամբ: Այսինքն՝ փաստորեն դատախազի խիստ հսկողության ներքո է հայտնվում ոչ թե ուղղակի հրաժարվելը, այլ քրեադատավարական օրենքի հնարավոր խախտումը, որի արձագանքն էլ հենց կարող է լինել հրաժարվելը: Այս առումով Հայաստանի Հանրապետության քր.դատ.օր.-ի նշյալ նորմը խնդրի լավ լուծում է, որը լրացուցիչ արգելապատնեշ է դնում կամայականության դեմ:

Պակաս կարևոր չէ մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման պատճենը մեղադրյալին հանձնելը: Նշյալ գործողությունը ամրագրված է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 3-րդ մասում: Հանձնվող պատճենը հնարավորություն է տալիս մեղադրյալին արդեն ոչ

¹⁷⁸ Ст'у Чабукиани О.А. Институт предъявления обвинения нуждается в изменении // Мир юридической науки. – С.-Пб.: ООО "МНИОЦ", 2013, № 7-8. – էջ 83-87:

պաշտոնական իրավիճակում ծանոթանալու իրեն առաջադրված մեղադրանքին, գիտակցելու դա, հասկանալու և միջոցներ ձեռնարկելու իր պաշտպանությունը կազմակերպելու և իրականացնելու համար: Բացի այդ, հետագայում ևս ամբողջ նախաքննության ընթացքում նշյալ պատճենն օգնում է մեղադրյալին իր պաշտպանությունն իրականացնելու: Այն օգնում է նաև պաշտպանին, որը, ծանոթանալով առաջադրված մեղադրանքի էությանը, ունի հնարավորություն մշակելու մեղադրյալին պաշտպանելու արդյունավետ ռազմավարություն:

ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 203 հոդվածի 3-րդ մասում սահմանված է, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման պատճենը պետք է հանձնվի մեղադրյալին: Որոշման պատճենը ստանալու իրավունք ունեցող այլ անձինք չեն նշվում: Սակայն ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 59 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում սահմանված է տուժողի իրավունքը՝ ծանոթանալու առաջադրված մեղադրանքին: Ակնհայտ է, որ այդ իրավունքն ամրագրելը բնավ չի հանգեցնում այլ իրավունքի՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման պատճենը ստանալու իրավունքին: Այդուհանդերձ, ավելորդ չի լինի, եթե տուժողը ունենա իրավունք ստանալու նշյալ որոշման պատճենը: Չէ՞ որ նշյալ որոշումը վերաբերում է ոչ միայն մեղադրյալին, այլև տուժողին՝ որպես մեղադրյալի գործողություններից տուժած, հետևաբար և քրեական դատավարության միջոցով իր իրավունքները պաշտպանելու իրավունք ունեցող անձի: Ու թեև քրեական գործերի գերակշիռ մասը հանրային մեղադրանքի գործեր են, տուժողը՝ որպես քրեական դատավարության կողմ, պետք է ունենա հնարավորություն որոշելու իր իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը պաշտպանելու սեփական ռազմավարությունը: Հակառակ դեպքում նրա դատավարական դիրքը կարող է լինել ավելի թույլ մեղադրյալի դատավարական վիճակի համեմատ, իսկ դա խախտում է կողմերի մրցակցության և հավասարության սկզբունքը:

Կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է այս ուղղությամբ կատարելագործել քրեադատավարական օրենսդրությունը, քանի որ դա կնպաստի կողմերի մրցակցության և հավասարության սկզբունքի ապահովման մեխանիզմի հետագա զարգացմանը: Բանն այն է, որ հենց տուժողն է այն սուբյեկտը, որի օրինական շահերը մոռացության են տրվում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելիս:

§4.3. Մեղադրյալի հարցաքննության դատավարական կարգը

Մեղադրյալի հարցաքննությունը բնավ էլ շատ պարզ քննչական գործողություն չէ, ինչպես կարող է թվալ առաջին հայացքից: Ավանդաբար այն դիտարկում են որպես միատարր քննչական գործողություն, որը նման է տուժողի կամ վկայի հարցաքննությանը¹⁷⁹: Սակայն դա միայն քննչական գործողություն չէ, քանի որ դրա միջոցով լուծվում են ոչ միայն տեղեկատվական բնույթի խնդիրներ, այլև ոչ պակաս կարևոր այլ խնդիրներ: Այսպես, մեղադրյալի հարցաքննությունը ներառում է՝

1) մեղադրյալի դիրքորոշումը և վերաբերմունքը իրեն առաջադրված մեղադրանքին պարզելը,

2) մեղադրյալի հնարավորությունը ի պաշտպանություն իրեն փաստարկներ բերելու առաջադրված մեղադրանքի կապակցությամբ,

3) մեղադրյալի ցուցմունքները:

Ինչպես տեսնում ենք, հարցաքննության միջոցով լուծվում են ոչ միայն տեղեկատվական բնույթի խնդիրներ: Մեղադրյալի հարցաքննությունը նաև անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը ներկայացնելու փուլերից մեկն է: Այդ հարցաքննությամբ մեղադրյալը հնարավորություն ունի արտահայտելու իր վերաբերմունքն իրեն որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին կայացված որոշմանը: Մասնավորապես, նա կարող է արտահայտել իր վերաբերմունքը այն հանգամանքներին ու փաստերին, որոնք շարադրված են մեղադրանքում: Շնորհիվ հարցաքննության այդ առանձնահատկության կարելի է խոսել այն մասին, որ մեղադրող կողմի՝ ի դեմս քննիչի, և մեղադրյալի միջև ձևավորվում է երկխոսություն: Առաջին խոսքն ասում է քննիչը՝ առաջադրելով մեղադրանքը, իսկ երկրորդ խոսքը՝ մեղադրյալը, երբ հարցաքննության ընթացքում ցուցմունքներ է տալիս¹⁸⁰: Ըստ այդմ, կարծում ենք, ճիշտ չէ տարանջատել միմյանցից մեղադրանք առաջադրելն ու մեղադրյալին հարցաքննելը: Դրանք մեկ միասնություն

¹⁷⁹ Васильченко А.В., Лонщикова А.Р. Особенности законодательного обеспечения допроса обвиняемого // Деятельность правоохранительных органов по обеспечению законности и правопорядка в Дальневосточном регионе: сборник материалов международной научно-практической конференции 29-30 мая 2014 г. - Хабаровск: РИО ДВЮИ МВД России, 2014. - էջ 161-162:

¹⁸⁰ Ровдо О.В. Особенности допроса подозреваемого и обвиняемого // Человек: преступление и наказание: сборник материалов межвузовской научно-теоретической конференции адъюнктов, аспирантов, соискателей, курсантов, слушателей и студентов (22 марта 2013 г.). - Рязань: Акад. ФСИН России, 2014. - էջ 59-160:

են, և մեկն առանց մյուսի թերի է ու անկատար:

Հատկանշական է այն, որ Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրությունը հարցաքննություն կատարելու կարգը և դրան ներկայացվող պահանջները քննում է մեղադրանք առաջադրելու կարգի հետ նույն գլխում, այսինքն՝ ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 23-րդ գլխում՝ «Որպես մեղադրյալ ներգրավելը: Մեղադրանք առաջադրելը», այլ ոչ թե 26-րդ գլխում՝ «Հարցաքննությունը, Առերեսումը: Ճանաչումը, Ցուցմունքները ստուգելը»: Այսինքն՝ Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրությունը մեղադրյալի հարցաքննության ժամանակ առավել կարևորում է դրա այն գծերն ու հատկանիշները, որոնք թույլ են տալիս տեսնել առաջին հերթին մեղադրյալի հնարավորությունը՝ պատասխանելու իրեն առաջադրված մեղադրանքին: Այս առումով հարցաքննությունը կարելի է դիտել որպես այն գործընթացի շարունակություն, որը սկիզբ էր առել անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայացումով: Ուստի, Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրության համաձայն, այն քննչական գործողությունների միասնական համակարգի տարր է, որն ընդունված է միավորել միասնական անվանման մեջ՝ «Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը ներկայացնելը»:

Այսինքն՝ այստեղ ևս կարևորելով ավելի հակված են դիտարկելու մեղադրյալի հարցաքննության այն գծերն ու առանձնահատկությունները, որոնք թույլ են տալիս տեսնել դրանում միասնական գործընթացի մի մասը, որն ուղղված է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելուն:

Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունում ձևավորվել է փոքր-ինչ այլ մոտեցում: Այսպես, մեղադրյալի հարցաքննությունը դիտարկվում է 28-րդ գլխում (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 212 հոդված)՝ «Հարցաքննություն և առերեսում», այլ ոչ թե 27-րդ գլխում՝ «Որպես մեղադրյալ ներգրավելը»: Ակնհայտ է, որ դրա պատճառն այն է, որ օրենսդիրը ի դեմս մեղադրյալի հարցաքննության տեսել է ավելի շատ ընդհանրություն տուժողի, վկայի հարցաքննության հետ, քան այն բանի, որ թույլ է տալիս դիտարկել հարցաքննության այդ տեսակը որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման ներկայացման փուլ: Անկասկած, մեղադրյալի հարցաքննության մեջ շատ բան կա, որ թույլ է տալիս խոսել հարցաքննության այլ տեսակների նմանության մասին:

Կասկածից վեր է նաև այն, որ մեղադրյալի հարցաքննությունը քննչական նույնպիսի գործողություն է, ինչ վկայի և տուժողի հարցաքննությունը:

Բայց, չնայած դրան, Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունը ընդունում է մեղադրանք առաջադրելու և մեղադրյալին հարցաքննելու միջև անխզելի կապը: Այսպես, ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 212 հոդվածի 1-ին մասում ասվում է, որ քննիչը պարտավոր է հարցաքննել մեղադրյալին նրան մեղադրանք առաջադրելուց հետո՝ 24 ժամվա ընթացքում: Այսինքն՝ անվիճելի է, որ օրենսդիրը կապում է մեղադրյալի հարցաքննությունը և նրան մեղադրանք առաջադրելը գործողությունների միասնական շղթայով, որի օղակները մեկը մյուսի միջով են անցնում, ուստի և անիմաստ են առանց մեկմեկու:

Այս հարցում Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունը որդեգրել է նույն դիրքորոշումը, ինչ Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրությունը: Այն նաև ընդունում է փաստը, որ մեղադրյալի հարցաքննությունը դատավարական գործողությունների համակարգի փուլերից մեկն է, որը կապված է որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը ներկայացնելու հետ:

Այդ կապի մասին է նշվում նաև ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 212 հոդվածի 7-րդ կետում, որտեղ սահմանված է, որ մեղադրյալը հարցաքննվում է առաջադրված մեղադրանքի էության վերաբերյալ: Այսինքն՝ մեղադրյալը փաստորեն պատասխանում է առաջադրված մեղադրանքին: Այստեղ գործ ունենք երկխոսության հետ, որի մասին վերը նշեցինք՝ քննիչի և մեղադրյալի երկխոսության, երբ մեղադրյալը հնարավորություն ունի ցուցմունքների տեսքով առարկելու առաջադրված մեղադրանքին, տալու դրան անհրաժեշտ բացատրություններ: Այս նորմով օրենսդիրը նույնպես ընդունում է մեղադրանք առաջադրելու և մեղադրյալին հարցաքննելու միջև կապը: Դրանով իսկ ընդգծվում է այն, որ մեղադրյալի հարցաքննությունը դատավարական գործողությունների միասնական համակարգի փուլ է, գործողությունների, որոնք միավորված են մեղադրանք առաջադրելու միասնական խնդրի լուծման անհրաժեշտությամբ: Հարցաքննությունը հնարավորություն է մեղադրյալի համար՝ առարկելու առաջադրված մեղադրանքին:

Ուշագրավ է, որ Հայկական ԽՍՀ 1961թ. քր.դատ.օր.-ի 142 հոդվածում հարցաքննությունը դիտարկվում էր 13-րդ գլխում՝ «Մեղադրանք առաջադրելը և մեղադրյա-

լին հարցաքննելը», այսինքն՝ օրենսդիրն առաջնորդվում էր վերը նշված տրամաբանությամբ: Նման մոտեցումը ներկայումս ևս ավելի նախընտրելի է: Դրա պատճառները մի քանիսն են:

Առաջին պատճառը մեղադրյալին հնարավորություն ընձեռելն է իր վերաբերմունքը հայտնելու իրեն առաջադրված մեղադրանքին: Այդ վերաբերմունքը արտահայտվում է կա՛մ առաջադրված մեղադրանքին համաձայնելով, կա՛մ դրան չհամաձայնելով¹⁸¹: Դրա անհրաժեշտության մասին խոսվում է ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 212 հոդվածի 9-րդ կետում, որտեղ ձևակերպված է պահանջ. պարզել, թե մեղադրյալն արդյոք իրեն մեղավոր ճանաչում է առաջադրված մեղադրանքում: Դա կարևոր է առաջին հերթին որոշակի հանցագործություն քննելիս մեղադրյալի դիրքորոշումը ճշտելու համար: Բացի այդ, անկարևոր չէ մեղադրյալի համար նաև պարզապես հնարավորություն ունենալ արտահայտելու իր անհամաձայնությունը առաջադրված մեղադրանքին: Այդ իրավունքը տրվում է մեղադրյալին՝ ի նշան նախաքննության և քրեական դատավարության հետագա փուլերում նրա ակտիվ դերը ընդունելու: Այսինքն՝ ընդունվում է, որ նա ոչ թե օբյեկտ է, որի նկատմամբ կատարվում է դատավարական գործողություն, այլ սուբյեկտ, որն օժտված է իրավունքներով, ազատություններով և ունի իր օրինական շահերը պաշտպանելու հնարավորությունների մեծ զինանոց:

Երկրորդ պատճառն այն է, որ մեղադրյալի հարցաքննությունը առաջին հերթին հնարավորություն է մեղադրյալի համար առարկելու հանցագործություն կատարելու վերաբերյալ առաջադրված մեղադրանքին՝ դրանով իսկ իրականացնելով իր պաշտպանությունը¹⁸²: Եթե օրենքը չնախատեսեր նման հարցաքննություն, ապա առաջադրված մեղադրանքի պատասխանը կլինեին միջնորդություններն ու բողոքները, որոնցում մեղադրյալը պիտի ձգտեր հերքել կա՛մ ամբողջ մեղադրանքը, կա՛մ իրեն մեղսագրվող առանձին հանգամանքներ: Այսինքն, միևնույն է, մեղադրյալը կփնտրեր և կգտներ հնա-

¹⁸¹ Տե՛ս Бахромов И.А. Некоторые вопросы обеспечения прав обвиняемого при производстве допроса // Актуальные проблемы уголовного права и процесса в XXI веке: материалы Всероссийской научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Москва, 26 апреля 2013 г.. - М.: РУДН, 2013. - էջ 150-155:

¹⁸² Տե՛ս Станелик Ю.Э. Особенности допроса подозреваемого и обвиняемого // Правовая защита частных и публичных интересов: сборник статей международной научно-практической конференции студентов и молодых ученых, посвященной памяти выдающегося российского адвоката Федора Никифоровича Плевако (1842-1908) 20-21 апреля 2012 года. - Челябинск: Полиграф-Мастер, 2012. - էջ 508-210:

րավորություն երկխոսելու քննիչի և արդարադատության մարմինների հետ՝ իր իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը պաշտպանելու համար: Ուստի տրամաբանական կլինի, որ պետությունը նման հնարավորություն ընձեռի մեղադրյալին հարցաքննության միջոցով, որի ընթացքում նա կկարողանա առարկել առաջադրված մեղադրանքին: Ընդ որում, կարևոր է ոչ միայն այդ կերպ առարկելը, այլև այն փաստարկները, որոնք, ի հիմնավորումն իր առարկությունների, բերում է մեղադրյալը:

Եվ վերջապես, երրորդ պատճառն այն է, որ մեղադրյալի ցուցմունքները բնավ ոչ միշտ ունեն տեղեկատվական այնպիսի արժեք, ինչպես օրինակ՝ վկայի ցուցմունքները: Մեղադրյալը պատասխանատվություն չի կրում կեղծ ցուցմունքներ տալու կամ դրանք տալուց հրաժարվելու համար¹⁸³: Ցուցմունքներ տալուց հրաժարվելու մեղադրյալի իրավունքներն ամրագրված են ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 212 հոդվածի 8-րդ կետում: Ճանաչելով այդ իրավունքը՝ օրենսդիրը միաժամանակ ընդունում է, որ տեղեկատվությունը բոլորովին էլ ոչ միակ, առավել ևս հիմնական չափանիշն է մեղադրյալի ցուցմունքների արժեքը որոշելու համար: Չժխտելով այն, որ կոնկրետ հանցագործությունը քննելիս այն կարող է շատ օգտակար լինել, չի կարելի ժխտել նաև այն, որ նման դեպքերը այնքան էլ շատ չեն: Այսպես, մեղադրյալները բավականին հաճախ են օգտագործում հարցաքննությունը որպես տարվող քննությանը հակադարձելու միջոց՝ տրամադրելով կեղծ տեղեկություններ¹⁸⁴: Ակներև է, որ նման հարցաքննությունը ոչ մի տեղեկատվական արժեք չունի: Թեպետ դրա արժեքը, որպես պաշտպանության միջոց, այդ դեպքում էլ շարունակում է մնալ մեծ:

Այդ բոլոր փաստարկները թույլ են տալիս ընդունել, որ մեղադրյալի հարցաքննությունը ավելի մեծ նշանակություն ունի որպես մեղադրյալի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության միջոց, քան որպես քննության համար արժեքավոր տեղեկատվություն: Ուստի պետք չէ դիտարկել նշյալ քննչական գործողությունը այնպիսի քննչական գործողությունների հետ մեկտեղ, ինչպիսին են վկայի կամ տուժողի հարցաքննությունները, որոնք անկասկած ունեն տեղեկատվական նշանակություն, և որոնց հիման վրա որոշվում է ամբողջ նախաքննության ուղղվածությունը: Այդ պատճա-

¹⁸³ St' u Лобанова Л.В. Нужно ли подвергать обвиняемого уголовной ответственности за дачу заведомо ложных показаний? // Мировой судья. - М.: Юрист, 2012, № 3. - էջ 5-7:

¹⁸⁴ St' u Козловский П.В. Отдельные аспекты недопустимости показаний подозреваемого и обвиняемого // Вестник Омского университета. - Омск: Изд-во ОмГУ, 2012, № 1 (30). - էջ 143-146:

ռով էլ, ճիշտ կլինի, մեղադրյալի հարցաքննությունը կարգավորող նորմերը դիտարկել ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 27-րդ գլխում՝ «Որպես մեղադրյալ ներգրավել»¹⁸⁵:

Պետք է առանձնահատուկ շեշտել, որ ներկայումս մոտեցումը մեղադրյալի հարցաքննության գնահատման հարցում փոխվել է: Այսպես, եթե խորհրդային ժամանակաշրջանում հարցաքննությունը դիտարկվում էր առաջին հերթին որպես տեղեկատվության աղբյուր, ապա ներկայումս այն դիտարկվում է առաջին հերթին որպես մեղադրյալի կողմից իր իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը պաշտպանելու միջոց¹⁸⁶: Մասնավորապես, եթե նախկինում անհապաղ հարցաքննելու պահանջը կապվում էր գործով ճշմարտությունը բացահայտելու անհրաժեշտության հետ, ապա ներկայումս այն կապվում է մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության հետ: Այսպես պետք է մեկնաբանել ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 212 հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված պահանջը՝ հարցաքննելու մեղադրյալին նրան մեղադրանք առաջադրելուց հետո՝ 24 ժամվա, իսկ Նախագծով՝ 48 ժամվա ընթացքում:

Մեղադրյալը պետք է հնարավորություն ունենա հնարավորինս արագ առարկելու այն փաստարկներին, որոնք քննիչը բերել է ի հիմնավորումն կատարված հանցագործության մեջ նրա մեղավորության: Ընդ որում, ճիշտ կլինի ուղիղ արգելք դնել մեղադրյալի մասնակցությամբ ցանկացած քննչական գործողություն կատարելու վրա, քանի որ նախքան հարցաքննությունը նման գործողություններ կատարելիս ճշտված չի լինում մեղադրյալի վերաբերմունքն իրեն առաջադրված մեղադրանքին, հետևաբար և նրա ամբողջական դիրքորոշումը տարվող քննության նկատմամբ: Առանց մեղադրյալի դիրքորոշումը ճշտելու հնարավոր չէ պարզել նրա մասնակցությամբ կատարված նշյալ քննչական գործողությունների ապացուցողական արժեքը¹⁸⁷: Բացի այդ, մեղադրյալն ինքն էլ հայտնվում է բավականին բարդ իրավիճակում, երբ ինքն էլ դեռ չգիտի, թե ինչպես կողմնորոշվի նշյալ գործողությունները կատարելու հարցում, որքանով է դրանք կատարելը համապատասխանում իր շահերին:

¹⁸⁵ Պետք է նշել, որ Նախագծում նույնպես մեղադրյալի հարցաքննության դատավարական կարգը տեղ է գտել քննչական գործողությունների գլխում:

¹⁸⁶ Տե՛ս Երետին Կ.Ն. К вопросу о показаниях обвиняемого, данных им в отсутствие защитника // Адвокатская практика. - М.: Юрист, 2010, № 2. - էջ 36-38:

¹⁸⁷ Տե՛ս Масликова Н.В. Некоторые аспекты оценки противоречивых показаний подозреваемого, обвиняемого в процессе познания по уголовным делам // Российский следователь. - М.: Юрист, 2012, № 24. - էջ 7-10:

Ճիշտ կլինի, մեղադրանք առաջադրելը և մեղադրյալին հարցաքննելը դիտարկել իբրև գործողությունների միասնական համակարգ, որը խաթարելն անթույլատրելի է՝ հաշվի առնելով այդ գործողությունների հաջորդականության խախտման անխուսափելիությունը, ինչը բացասաբար կազդի մեղադրյալի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության որակի վրա:

Ընդ որում, մեղադրյալի ցուցմունքների տեղեկատվական նշանակությունը լրիվ անտեսելը ևս ծայրահեղություն է, ինչը անթույլատրելի է, քանի որ կարող է ի չիք դառնալ նաև այն ամենը, ինչը օգտակար է կատարված հանցագործության հանգամանքները պարզելու համար: Չէ՞ որ այդ ցուցմունքները ևս ապացույցների տեսակներից մեկն են, որի որակը անհրաժեշտ է պարզել հարաբերելով դա գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների հետ: Բացի այդ, որոշ ապացույցներ փաստարկներ են, որոնք բերում է մեղադրյալը հիմնավորելու իր լիակատար կամ մասնակի անմեղությունը, որոնք նույնպես անպայմանորեն պետք է ստուգել և դրանց հավաստի լինելու դեպքում ընդունել ի գիտություն: Այս առումով անհրաժեշտ է մեղադրյալի հարցաքննության ժամանակ հաշվի առնել դրա տեղեկատվական էությունը, որը նշանակություն ունի գործով ճշմարտությունը պարզելու և հետազայում արդար դատավճիռ կայացնելու համար:

ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 110 հոդվածում սահմանված է մեղադրյալի ցուցմունքների նշանակությունը, ինչպես նաև այն, թե ինչպես պետք է հասկանալ դրանք: Այսպես, մեղադրյալի ցուցմունքները կարող են ստացվել բանավոր կամ գրավոր եղանակով մինչդատական վարույթում, ինչպես դա հետևում է նշյալ հոդվածի 1-ին մասից: Ընդ որում, մեղադրյալի ցուցմունքները կարող են վերաբերվել ոչ միայն առաջադրված մեղադրանքի էությանը, այլև իրեն հայտնի այլ հանգամանքների, որոնք նշանակություն ունեն գործի համար (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 110 հոդվածի 2-րդ մաս):

Մեղադրյալի ցուցմունքների տեղեկատվական արժեքը պայմանավորված է այն բանով, որ նա ինքն էլ եղել է այն դեպքերի ակտիվ մասնակիցը, որոնք դարձել են հետազոտման առարկա նախաքննության ընթացքում: Ոչ ոք ավելի լավ չգիտի այն, թե ինչ և ինչպես է տեղի ունեցել: Հենց այդ պատճառով էլ մարդկության պատմության ընթացքում եղել են բազմաթիվ ժամանակաշրջաններ, երբ նման ցուցմունքները վերագնահատվել են, երբ դրանք ստանալու ցանկությունը կոնֆլիկտի մեջ է մտել մեղադրյալի

իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի ապահովման հետ: Հենց այդ ցանկություն է պատճառ դարձել, որ կիրառվեն կոտանքներ և մեղադրյալի վրա ներգործելու այլ միջոցներ, որոնք բոլորովին էլ չեն նպաստել գործով ճշմարտությունը բացահայտելուն, այլ հակառակը, նպաստել են կեղծ վարկածը ամրապնդելուն, որ ի սկզբանե առաջադրել էր մեղադրող կողմը¹⁸⁸:

Հավասարակշռությունը մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության և նախաքննության շահերի ապահովման միջև, որն ուղղված է գործով ճշմարտությունը բացահայտելուն և ներկայումս ամրագրված է քրեադատավարական օրենսդրությունում, հնարավորություն է տալիս խուսափելու չարաշահումներից ու կամայականությունից, ինչն առանց դրա անխուսափելի է: Չէ՞ որ այդ հավասարակշռության բաղադրիչներից որևէ մեկին ավելի մեծ ուշադրություն հատկացնելը կարող է կործանել արդարության գաղափարը, որն ընկած է ժամանակակից արդարադատության հիմքում¹⁸⁹:

Մեղադրյալի ցուցմունքները գերազնահատելու հետևանքներից մեկը ինքնազրպարտումն է, որը նա կարող է անել ամենատարբեր պատճառներով: Ընդ որում, նման պատճառ ոչ միշտ կարող է լինել իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց լիազորությունները չարաշահելը¹⁹⁰: Բավականին հաճախ ինքնազրպարտման պատճառ են դառնում անձնական բնույթի խնդիրները, կատարված հանցանքի առանձնահատկությունները և այլն: Օրինակ՝ անչափահասները հաճախ են ստանձնում հանցագործության պատասխանատվությունը, որը կատարել են իրենց ավագ ընկերները՝ իրենք իրենց զրպարտելով այն բանում, որը չեն արել: Հանդիպում են դեպքեր, երբ ազգականներից մեկը ստանձնում է մյուսի մեղքը՝ համարելով, որ մեղավորը ավելի կարևոր է ընտանիքի համար, քան՝ ինքը: Արդյունքում նա զրպարտում է ինքն իրեն¹⁹¹:

¹⁸⁸ Տե՛ս Սմолькова И.В. Пытка как "способ получения" признательных показаний обвиняемого // Адвокатская практика. - М.: Юрист, 2013, № 4. - էջ 8-12:

¹⁸⁹ Տե՛ս Коваль Е.А., Подольный Н.А. Концептуализация принципа справедливости в уголовном процессе // Библиотека криминалиста. Научный журнал. - М.: Юрлитинформ, 2014, № 6 (17). - էջ 157-164:

¹⁹⁰ Տե՛ս Падва Г.П. Оговор и самооговор // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). - М.: ИЦ УН-та им. О.Е. Кутафина (МГЮА), 2014, № 1. - էջ 158-161:

¹⁹¹ Տե՛ս Петрович А.С. Значение явки с повинной в уголовном процессе Российской Федерации и проблема самооговора // Уголовно-правовая защита прав и свобод личности: материалы Международной научной конференции, посвященной 85-летию со дня рождения Заслуженного деятеля науки Российской Федерации А.Н. Игнатова. Москва, 10 октября 2013 г.. - М.: РУДН, 2013. - էջ 252-255:

Հաշվի առնելով ինքնագրապարտման նման հնարավորությունը՝ հարկավոր է զգուշորեն վերաբերվել մեղադրյալի ցուցմունքներին և չդիտարկել դրանք որպես ամենալավը մյուսների համեմատ: Դրանք պետք է ուշադրության արժանանան և համարվեն հավաստի միայն մյուս ապացույցների հետ համակցության մեջ¹⁹²: Եթե մեղադրյալի ցուցմունքները չեն հաստատվում այլ ապացույցներով, ապա դրանք պետք է մերժվեն, քանի որ դրանց հիման վրա հնարավոր չէ կայացնել արդարացի որոշում:

Բացի այդ, ինչպես արդեն ասվել է, մեղադրյալը կարող է օգտագործել ցուցմունքները քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու նպատակով: Ըստ այդմ՝ նա կարող է աղավաղել փաստերը, դեպքերը և հանգամանքները: Ուստի նման դեպքում էլ կարևոր է այն, թե որքանով են այդ ցուցմունքները հաստատվել գործով այլ ապացույցներով:

Այսինքն՝ մեղադրյալի ցուցմունքները ապացույցների այնպիսի տեսակ են, որը պահանջում է առանձնակի քննադատական վերաբերմունք իր նկատմամբ: Եվ չնայած այն բանին, որ մյուս ապացույցներից ունեցած առավելությունը մեղադրյալի ակտիվ մասնակցությունն է դեպքերին, որոնց մասին նա հաղորդում է, միևնույն է, նրա այդ ցուցմունքներին պետք է վերաբերվել քննադատաբար՝ հաշվի առնելով մեղադրյալի շահագրգռությունը կոնկրետ քրեական գործի ելքով:

Հարցաքննության ամենակարևոր փուլերից է արձանագրումը, որը բավականին լավ է ներկայացված քրեադատավարական օրենսդրությունում¹⁹³: Այն տեղ է գտնում հարցաքննության արձանագրության մեջ, որը կազմելու կանոնները կարգավորվում են ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 29 և 209 հոդվածներում: Նշյալ նորմից երևում է, որ մեղադրյալի հարցաքննության արձանագրությունը, շատ ընդհանրություն ունենալով վկայի և տուժողի հարցաքննության արձանագրությունների հետ, այնուամենայնիվ տարբերվում է դրանցից, քանի որ դրանում պետք է պարունակվեն ավելի շատ տեղեկություններ հար-

¹⁹² St'u Краснова А. Добровольное признание вины и проблема самооговора обвиняемого // Роль права в формировании гражданского общества в Российской Федерации. Материалы XI ежегодной научной конференции студентов юридических вузов и юридических факультетов образовательных учреждений высшего профессионального образования Сибири и Дальнего Востока (Омск, 12 мая 2012 г.). - Омск: Изд-во Омск. юрид. ин-т, 2012. - էջ 132-135:

¹⁹³ St'u Васильченко А.В., Лонцакова А.Р. Процессуальные аспекты допроса подозреваемого (обвиняемого) в уголовно-процессуальном законе // Деятельность правоохранительных органов в современных условиях: Материалы XIX Международной научно-практической конференции. - Иркутск: ФГКОУ ВПО ВСИ МВД России, 2014. - էջ 56-58:

ցաքննվողի ինքնության վերաբերյալ: Այսպես, մեղադրյալի հարցաքննության արձանագրությունում անձի մասին պահանջվող այն տվյալներից բացի, որոնք պահանջվում են նաև վկայի հարցաքննության արձանագրությունում, պետք է նշվեն նաև՝ կրթության, ընտանեկան վիճակի մասին, դատվածության, պետական պարգևների առկայության և կասկածյալին կամ մեղադրյալին բնութագրող այլ հանգամանքների մասին տեղեկություններ, որոնք նշանակություն ունեն գործի համար: Այդ բոլոր տվյալները նշանակություն ունեն հետագայում դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնելիս: Բացի այդ, դրանք կարող են օգտակար լինել նաև նախաքննության համար, քանի որ դրանք իմանալը թույլ է տալիս եզրակացություն անել անձի կողմից տվյալ հանցանքը կատարելու հնարավորության մասին: Օրինակ՝ կրթություն չունենալը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ տվյալ անձը հազիվ թե կարող էր կատարել տնտեսական հանցագործություն¹⁹⁴ կամ հանցագործություն համակարգչային գործունեության ոլորտում¹⁹⁵: Նախաքննության համար օգտակար կարող են լինել նաև մեղադրյալի ինքնության մասին այլ տվյալներ:

Հարցաքննությունը արձանագրելու համար կարևոր է արձանագրությունը մեղադրյալի ստորագրությամբ հաստատելը: Այստեղ հատուկ պետք է շեշտել, որ օրենսդիրը, կանխատեսելով ստորագրելուց մեղադրյալի հրաժարվելու հնարավորությունը, նախատեսել է արձանագրությունը հաստատելու հատուկ կարգ, սակայն ոչ թե մեղադրյալի, այլ քննիչի ստորագրությամբ¹⁹⁶: ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 29 հոդվածի 7-րդ մասում նշվում է, որ «Արձանագրությունը ստորագրում են քննիչը և դատավարական գործողությանը մասնակցող անձինք»:

Կասկածյալի, մեղադրյալի, տուժողի, վկայի կամ դատավարական գործողությանը մասնակցած այլ անձի՝ արձանագրությունը ստորագրելուց հրաժարվելու դեպքում

¹⁹⁴ Ст'ю Душкин С.В. Особенности субъекта преступлений в сфере экономической деятельности // Российское правосудие. Научно-практический журнал. - М.: Ось-89, 2007, № 7 (15). - էջ 61-68:

¹⁹⁵ Ст'ю Карагодин В.Н., Костомаров К.В. Свойства личности субъектов преступлений, связанных с незаконным доступом к компьютерной информации // Актуальные проблемы противодействия преступности: Материалы Международной научно-практической конференции (Южно-Уральский государственный университет, 24-25 сентября 2009 г.). - Челябинск: ООО "Полиграф-Мастер", 2009. - էջ 117-121:

¹⁹⁶ Ст'ю Князьков А.С. Законность и этичность приемов воздействия на подозреваемого и обвиняемого в ходе допроса // Уголовная юстиция. Научно-практический журнал. - Томск: ООО "Изд-во научно-технической литературы", 2014, № 1 (3). - էջ 86-90:

քննիչն արձանագրությունում այդ մասին կատարում է համապատասխան գրառում, որը հավաստվում է քննիչի, պաշտպանի, ներկայացուցչի, օրինական ներկայացուցչի, իրավահաջորդի կամ ընթերակայի ստորագրություններով, եթե նրանք մասնակցում են դատավարական գործողությանը:

Արձանագրությունն ստորագրելուց հրաժարվող անձին պետք է հնարավորություն տրվի բացատրելու հրաժարման պատճառները կամ պատճառները բացատրելուց հրաժարվելը, ինչը նույնպես արձանագրվում է:

Եթե կասկածյալը, մեղադրյալը, տուժողը կամ վկան ֆիզիկական թերությունների կամ առողջական վիճակի կամ անգրագիտության հետևանքով զրկված են արձանագրությունն անձամբ ստորագրելու հնարավորությունից, ապա արձանագրությունը տվյալ անձին ծանոթության է ներկայացվում պաշտպանի, օրինական ներկայացուցչի, ներկայացուցչի կամ ընթերակայի ներկայությամբ, որոնք իրենց ստորագրությամբ հաստատում են արձանագրության բովանդակության համապատասխանությունն իրականությանը և կասկածյալի, մեղադրյալի, տուժողի կամ վկայի կողմից այն ստորագրելու անհնարինությունը»:

ԱՊՀ այլ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունում ևս նախատեսվում է հարցաքննության արձանագրությունը ստորագրելուց մեղադրյալի հրաժարվելու հնարավորությունը, որի կապակցությամբ նախատեսվում է այդ հարցը լուծելու կարգ: Այսպես, ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 167 հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված է, որ եթե քննչական գործողությանը մասնակցած մեղադրյալը հրաժարվում է ստորագրել այդ քննչական գործողության արձանագրությունը, քննիչը կատարում է համապատասխան նշում, որը հաստատվում է իր ստորագրությամբ, ինչպես նաև նույն քննչական գործողությանը մասնակցած պաշտպանի ստորագրությամբ:

§4.4. Մեղադրանքը փոփոխելու և լրացնելու դատավարական կարգը

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու փուլերից է մեղադրանքը փոփոխելը և է-

րացնելը¹⁹⁷: Հարկ է նշել, որ դա պարտադիր փուլ չէ, քանի որ առկա է բնավ ոչ բոլոր քրեական գործերի քննության ժամանակ: Այսպես, շատ հաճախ կարիք չի լինում փոփոխել մեղադրանքը: Որպես կանոն՝ դրանք այսպես կոչված կենցաղային հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական այն գործերն են, երբ կատարված հանցանքի ակնհայտ լինելու շնորհիվ դրա բոլոր հանգամանքները հայտնի են դեռ քրեական գործ հարուցելու պահին, հետևաբար և բոլոր այդ հանգամանքներն ի սկզբանե արտացոլվում են առաջադրված մեղադրանքում:

Սակայն գործնականում առնչվում ենք այնպիսի իրավիճակների, երբ քննության ընթացքում ի հայտ են գալիս նոր ապացույցներ, որոնք վկայում են մեղադրանք առաջադրելիս դեռևս անհայտ հանգամանքների մասին, ըստ այդմ, անհրաժեշտություն է առաջանում փոփոխել ու լրացնել մեղադրանքը:

Հարկ է նշել, որ բազմաթիվ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունում «մեղադրանքը փոփոխելը» և «մեղադրանքը լրացնելը» որպես համասեռ հասկացություններ են օգտագործվում: Դա բնորոշ է ՀՀ քր.դատ.օր.-ին, որտեղ 204 հոդվածը վերնագրվել է «Մեղադրանքի փոփոխումը և լրացումը»: Նույնը բնորոշ է նաև ՌԴ քր.դատ.օր.-ի 175 հոդվածին, որը կոչվում է «Մեղադրանքի փոփոխումը և լրացումը: Քրեական գործի մասնակի կարճումը»:

Կարծում ենք՝ «մեղադրանքի փոփոխում» հասկացությունը փոքր-ինչ լայն է, քան «մեղադրանքի լրացում» հասկացությունը¹⁹⁸: Ընդ որում՝ մեղադրանքի լրացումը մեղադրանքի փոփոխման տեսակներից մեկն է: Այսպես, մեղադրանքի փոփոխում կարող է կատարվել երեք ձևով.

- 1) որակումը փոփոխելով,
- 2) մեղադրանքը լրացնելով,
- 3) մեղադրանքի ծավալը փոքրացնելով՝ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը մասնակի դադարեցնելով:

Քրեադատավարական օրենսդրությունում անմիջականորեն ոչինչ ասված չէ մե-

¹⁹⁷ Ст'ю Шадрина Е.Г. Изменение обвинения в уголовном процессе: понятие и виды // Юридическая мысль. – С. -Пб.: Изд-во юрид. ин-та (Санкт-Петербург), 2009, № 2. – էջ 98-101:

¹⁹⁸ Ст'ю Черкова М.Ю. Процессуальный порядок изменения обвинения в ходе досудебного следствия // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе. Сборник материалов XII международной научно-практической конференции (19-20 февраля 2009 г.). – Красноярск: СибЮИ МВД России, 2009, Ч. 2. – էջ 225-228:

ղադրանքի որակումը փոփոխելու մասին, սակայն հենց դա է հասկացվում «մեղադրանքի փոփոխում» եզրույթը կիրառելիս: Ընդ որում, քրեադատավարական օրենսդրությունում «մեղադրանքի փոփոխում», «մեղադրանքի լրացում» և «մեղադրանքի ծավալը փոքրացում» եզրույթների սահմանումը չի տրվում:

Որակման փոփոխում ասելով հասկացվում են այն փոփոխությունները, որոնք ենթադրում են ուղղումներ մտցնել նախապես որակված արարքում, որը մեղսագրվում է մեղադրյալին¹⁹⁹: Ընդ որում, ուղղում կատարելը պայմանավորված է այն բանով, որ բնավ ոչ միշտ է հնարավոր ի սկզբանե ճիշտ որակել համապատասխան մեղավոր անձի գործողությունները: Դրա բացատրությունն այն է, որ քննությունը մեղադրանք առաջադրելու պահին հաճախ չի տիրապետում ապացույցների ամբողջական ծավալին և կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքների վերաբերյալ տեղեկություններին:

Մեղադրանքի լրացում ասելով հասկացվում է մեղադրանքի մեջ այն հանգամանքերի, փաստերի, ինչպես նաև արարքների ներառումը, որոնք դուրս էին մնացել նախնական մեղադրանքից²⁰⁰: Օրինակ՝ նախապես որոշակի անձի մեղսագրվել է սպանություն, սակայն քննության ընթացքում պարզվել է, որ սպանություն կատարելն ուղեկցվել է այլ անձանց ծանր մարմնական վնասվածքներ պատճառելով: Նշյալ հանգամանքները վկայում են նախնական մեղադրանքում դիտարկվածներից բացի, այլ հանցանքների կատարման մասին, ուստի և պահանջում են դրանք ևս մեղսագրել մեղադրյալին: Ընդ որում, մեղադրանքի ծավալը այն լրացնելիս միշտ մեծանում է:

Նախաքննության ընթացքում կարող են պարզվել հանգամանքներ, որոնք բացառեն մեղադրյալի մեղավորությունը կատարված հանցագործության առանձին դրվագներում, որոնք որպես հանցավոր արարք մեղսագրվել են իրեն: Այդ դեպքում նշյալ դրվագներով դադարեցվում է քրեական հետապնդումը, իսկ մեղադրանքի ծավալը փոքրանում է²⁰¹: Այս հանգամանքին հատուկ ուշադրություն է հատկացվում ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 204 հոդվածի 2-րդ մասում:

¹⁹⁹ Ст'у Макаров С. Д. Изменение квалификации преступлений и обвинения в уголовном судопроизводстве - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. - 215 էջ:

²⁰⁰ Ст'у Ефремова Н.П. Изменение и дополнение обвинения // Законодательство и практика. - Омск: Изд-во Ом. акад. МВД России, 2005, № 1. - էջ 46-48:

²⁰¹ Ст'у Пеннер А.Я. Становление и развитие уголовно-процессуального института прекращения уголовного дела и уголовного преследования // Публичное и частное право. - М.: МПСИ, 2014, № I (XXI). - էջ 129-136:

Պետք է տարբերել մեղադրանքի փոփոխումը մեղադրանքի փոխարինումից: Մեղադրանքի փոխարինում ասելով պետք է հասկանալ այն դեպքերը, երբ նախաքննության ժամանակ քննիչը պարզում է, որ կատարվել է ոչ այն հանցանքը, որը մեղսագրվել է նախնական մեղադրանքում, այլ բոլորովին ուրիշը, ընդ որում՝ նախկինում մեղսագրվածի հետ որևէ կապ չունեցող: Այդ դեպքում տեղի է ունենում ոչ թե մեղադրանքի փոփոխում, այլ առաջադրվում է նոր մեղադրանք, այսինքն՝ հին մեղադրանքը փոխարինվում է նորով: Ուստի քննիչը պարտավոր է դադարեցնել քրեական հետապնդումը քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, իսկ հետո մեղավոր անձին որպես մեղադրյալ ներգրավել արդեն նոր մեղադրանքով: Նշյալ կարգը օրենքում հատուկ չի նշվում, ուստի մեղադրանքի փոխարինումը կատարվում է մեղադրանք առաջադրելու համար նախատեսված ընդհանուր կարգով:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Քրեական դատավարությունում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի հիմնախնդիրների վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրության արդյունքում արվել են հետևյալ հիմնական եզրահանգումները.

1. Որպես մեղադրյալ ներգրավելը լիազոր սուբյեկտի կողմից քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով կայացվող իշխանական բնույթի դատավարական ակտ է, որն արտացոլվում է որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին դատավարական որոշման մեջ:

2. Ելնելով քրեադատավարական օրենսդրության կարգավորումից մեղադրյալ ներգրավելու ինստիտուտի նշանակությունը պետք է տեսնել հետևյալում՝ առաջին՝ քրեական գործի քննությանը որոշակի ուղղվածություն տալու, մեղադրանքի սահմանները ընդգծելու և այդ ուղղությամբ քննություն իրականացնելու մեջ, երկրորդ՝ քրեական գործի հարուցումից հետո՝ անձին մեղադրյալ ներգրավելը նախանական քննության կարևոր մասն է, երրորդ՝ անձին տալ մեղադրյալի կարգավիճակ և երաշխավորել օրենքով նրան վերապահված իրավունքների և պարտականությունների իրականացումը, չորրորդ՝ անձին մեղադրյալ ներգրավելով վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն է ստանում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառել դատավարական հարկադրանքի միջոցներ:

3. Ակնհայտ է, որ մեղադրանքն այն առանցքն է, որի շուրջը պտտվում է ամբողջ քրեական դատավարությունը: Դրա բովանդակությունից կախված՝ որոշվում է և ամբողջ քրեական դատավարության բովանդակությունը՝ որպես համապատասխան պետությունում ընդունված արդարադատության համակարգ:

4. Մեղադրանքը նյութաիրավական և դատավարական կողմերի համատեքստում քննելը թույլ է տալիս տեսնել դրա էության բնութագրական գծերը: Դրանց շարքին դասվում են՝ 1) ինքնին թեզը, որը պնդում է որոշակի անձի մեղավորությունը հանցագործություն կատարելու մեջ, ինչը նախատեսված է քրեական օրենքի համապատասխան նորմով, 2) այդ թեզը որպես մեղադրանք ձևակերպելը, այսինքն՝ այն համապա-

տասխանեցնելը պահանջներին, որոնք ներկայացնում է օրենքը մեղադրանքին, 3) մեղադրանքը հիմնավորելը գործով ձեռք բերված ապացույցներով՝ դրանք որոշակի համակարգի մեջ դասավորելով, որը թույլ է տալիս միանշանակ հետևություն անել որոշակի անձի կողմից հանցագործությունը կատարելու մասին, 4) մեղադրանքի կողմի գործունեությունը առաջադրված մեղադրանքը պաշտպանելու ուղղությամբ, 5) մեղադրանքի կողմի մյուս դատավարական գործունեությունը, որն ուղղված է մեղադրանքը պաշտպանելու համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը:

5. Քրեական դատավարությունը և մեղադրանքը որպես մասնավոր և հանրային հիմքերի հակադրություն դիտելու մոտեցումը ճիշտ չէ: Նման հակադրությունը բնորոշ չէ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությանը, քանի որ պետությունն ինքը հանրային շահ է դրսևորում, որի էությունը քրեական դատավարության բոլոր փուլերում մասնավոր շահի պաշտպանությունն ու իրացումն ապահովելն է: Հանրային շահը առանձին, այդ թվում և վերոնշյալ դեպքերում, մասնավոր շահի իրացման լրիվությունն ապահովող միջոց է:

6. Կատարված ուսումնասիրությունը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ Նախագծում իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության հետ կապված՝ «կասկածյալ» և «մեղադրյալ» հասկացությունների միջև որևէ տարբերություն չկա:

7. Կատարված հետազոտությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ քրեական հետապնդումը կազմող դատավարական գործողությունների շարքին են դասվում.

1) քրեական հետապնդում առաջացնող դատավարական գործողությունները (ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 34 հոդված), 2) համապատասխան խափանման միջոց ընտրելն ու կիրառելը, 3) մեղադրանք առաջադրելն ու այն պաշտպանելը, 4) հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձին ձերբակալելը, 5) քննչական գործողությունները՝ պայմանով, որ դրանց օգնությամբ գործին կցվեն մեղադրական ապացույցները:

8. Մեղադրանքը խորությամբ հասկանալն անհնար է առանց համադրելու այն քրեական հետապնդման հետ: Միայն այդ դեպքում է հնարավոր ոչ միայն տեսնել այդ երկու հասկացությունների տարբերությունները, այլև ավելի խորությամբ հասկանալ մեղադրանքի էությունն ու բնույթը:

9. Կասկածից վեր է, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում-

ների հիմքում դրվող եզրակացությունները հիմնված են ապացույցների վրա ավելի մեծ հավանականությամբ, քան քրեական գործ հարուցելու հարցը լուծելիս, որոնք արտացոլում են իրականում գոյություն ունեցող հանգամանքները:

10. Քննիչը մեղադրանք առաջադրելիս պետք է համոզված լինի (հավաքած ապացույցների հիման վրա) այն մասին, որ հանցանքը կատարվել է, որ անձը, որին մեղադրանք է առաջադրվում, մեղավոր է այն կատարելու մեջ, անձին բնութագրող հանգամանքները, ինչպես նաև այդ հանցագործության հետևանքով պատճառված վնասի բնույթն ու չափը: Այլ կերպ ասած՝ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար պետք է լինեն անհրաժեշտ նախադրյալներ, առանց որոնց որպես այդպիսին ներգրավելն անթույլատրելի է, քանի որ հանգեցնում է նշյալ անձի իրավունքների խախտմանը: Քննիչի համար հստակ պետք է լինի հիմնավոր կասկածի առկայությունը, այսինքն տվյալ անձի կողմից ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու հանգամանքը, հակառակ դեպքում անձին մեղադրյալի կարգավիճակում դնելը կլինի անհիմն, որը կարող է նաև հանգեցնել վարույթն իրականացնող մարմնին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու:

11. Անհրաժեշտ է նշել, որ անթույլատրելի է, այսպես ասած, «ավելցուկով որակումը», երբ քննիչը վերաապահովագրելով ինքն իրեն՝ մեղադրյալին մեղսագրում է ավելի ծանր հանցագործություն, քան այն, որը կատարել է նա իրականում: Դա բացատրվում է այն բանով, որ քննիչը զգուշանում է մեղմ որակում տալուց, քանի որ այդ դեպքում դատախազը կարող է վերադարձնել քրեական գործը լրացուցիչ քննության համար, ինչը համարվում է քննիչի թերի աշխատանքի ցուցիչ:

Միևնույն ժամանակ «ավելցուկով որակումը» չի հանգեցնում քննիչի համար շատ անցանկալի հետևանքների, քանի որ, համաձայն ՀՀ քր.դատ.օր.-ի 274 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի, դատախազն ինքը կարող է վերաորակել մեղադրյալի գործողությունները Հայաստանի Հանրապետության քր.օր.-ի հոդվածով, որը նախատեսում է ավելի մեղմ պատիժ: Նման պրակտիկան խախտում է մեղադրյալի իրավունքներն ու ազատությունները, սակայն վերացնել այն՝ քրեադատավարական օրենսդրության նորմում համապատասխան փոփոխություններ կատարելով, հնարավոր չէ, քանի որ այդ պրակտիկան արգելող ցանկացած նորմատիվ պահանջ կլինի զուտ հռչակագրային: Նման

պրակտիկա թույլ չտալու համար անհրաժեշտ է իրականացնել ընթացիկ հսկողություն քննության նկատմամբ, այսինքն՝ դա քննիչի ամենօրյա աշխատանքի խնդիրն է:

12. Հարցաքննության միջոցով լուծվում են ոչ միայն տեղեկատվական բնույթի խնդիրներ, այլև այդ հարցաքննությամբ մեղադրյալը հնարավորություն ունի արտահայտելու իր վերաբերմունքն իրեն որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին կայացված որոշմանը: Ճիշտ կլինի, մեղադրանք առաջադրելը և մեղադրյալին հարցաքննելը դիտարկել իբրև գործողությունների միասնական համակարգ, որը խաթարելն անթույլատրելի է՝ հաշվի առնելով այդ գործողությունների հաջորդականության խախտման անխուսափելիությունը, ինչը բացասաբար կազդի մեղադրյալի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության որակի վրա:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Ա) Նորմատիվ իրավական ակտեր

1. ՀՀ Սահմանադրություն, Երևան, 2015թ.:
2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, Երևան, 2015թ.:
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, Երևան, 2015թ.:
4. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի Նախագիծ, Երևան, 2015թ.:
5. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգը, Երևան, 2011թ.:
6. ՀՀ Փաստաբանության մասին օրենք, Երևան, 2007թ.:
7. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիա, 1950թ.:
8. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր, 1966թ.:
9. Գրիգորի Խաչատուրի Ճաղարյանի և այլոց գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012թ. օգոստոսի 24-ի թիվ ԵՇԴ/0002/01/11 որոշման 15-րդ կետը:
10. Արթուր, Մացակ և Արմեն Բադալյանների վերաբերյալ որոշում, ԼԴ/0227/01/12:
11. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ա. Բաղդասարյանի վերաբերյալ որոշում, ԵԱԲԴ/0009/11/13:
12. Ս.Կ. Նալբանդյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ՀՅՔՐԴ2/0144/01/09 որոշման 24-րդ կետը/:
13. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2011թ. հուլիսի 13-ի Համբարձում Հարությունյանի որոշումը, ԵԿԴ/0004/11/12:
14. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Գագիկ Միքաելյանի վերաբերյալ գործով, 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ի որոշումը /ԵԱԴԴ/0085/06/09:
15. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ին Արարատ Ավագի Ավագյանի և Վահան Սերյոժայի Սահակյանի վերաբերյալ թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 քրեական գործով որոշումը:
16. Սիրակ Սաքանյանի վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԷԴ/0058/01/10 որոշման 17-րդ կետը:

17. Մակար Հովհաննիսյանի և Աշոտ Մարտիրոսյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 12-ի թիվ ԵԲԲԴ/0632/01/08 որոշման 14-րդ կետը:

Բ) Մասնագիտական գրականություն

18. Դիլբանդյան Ս.Ա. Անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովումը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության մինչդատական վարույթում: ԵՊՀ, Եր., ԵՊՀ հրատ. 2011, 480 էջ:
19. Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու, 2012, Հ. 4, Երևան 2013, 616 էջ:
20. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ.Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր. «Իրավունք», 2010թ., 1089 էջ:
21. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, Երևանի պետ. Համալ.- Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2007թ., 897 էջ:
22. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Ընդհանուր մաս, Երևան, 2006թ., 416 էջ:
23. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս, Երևան, 2010թ. 624 էջ:
24. Ղազինյան Գ.Ս. Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնահարցերը Հայաստանում: Եր., Երևանի համալս. Հրատ., 2001թ., 432 էջ:
25. Վաղարշյան Ա.Գ. Պետության և իավունքի տեսություն – 2: Դասախոսություն, ԵՊՀ Եր.: Հեղինակային հրատարակչություն, 2011, 448 էջ:
26. Հանցավորության դեմ պայքարը և մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության հիմնախնդիրները: Երևանի համալս. հրատ.: Եր., 2004, 160 էջ:
27. Общественные и личные интересы в уголовном судопроизводстве, Воронеж, 1984, 160 էջ:
28. Pelissier and Sassi v. France, 1999 թվականի ապրիլի 25-ի վճիռը, կետ 51, հասանելի է <https://www.legal-tools.org/en/doc/e092c3/> հասցեով

- 29.Авербах Э.И. Необходимость и достаточность доказательств // Мировой судья. - 2014. - № 2, 32 էջ:
30. Аветисян А.Д. Совершенствование деятельности следователя по привлечению в качестве обвиняемого // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. - 2015. - № 2 (30), 240 էջ:
- 31.Азаренок Н.В. К вопросу о типе современного российского уголовного процесса // Российский юридический журнал. - Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 2010, № 3 (72):
- 32.Алексеев С.С. Теория права, М., 1994, 320 էջ:
- 33.Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе, Харьков, 1974, 39 էջ:
- 34.Андреева Т. Перспективы развития принципа целесообразности в российском уголовном процессе // Межсистемные и межотраслевые связи в правовой сфере: материалы VIII Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2013, Т. 1, 229 էջ:
- 35.Андреев В.А. Предмет и содержание обвинения // Актуальные проблемы совершенствования российского законодательства и правоприменения: Материалы международной научно-практической конференции (г. Уфа, 29 апреля 2009 г.): В 3 ч. Ч. 3: Уголовно-правовые проблемы. - Уфа: Акад. ВЭГУ, 2009, 28 էջ:
- 36.Андреев В.А. Предмет и содержание обвинения //Вестник Омской юридической академии. - 2009. - № 10, 30 էջ:
- 37.Анненков С.И., Громов Н.А., Кузнецова Ю.В. Дознание и предварительное следствие: сущность, задачи и значение стадии предварительного расследования // Следователь. - М.: Юрист, 2000, № 4, 18 էջ:
- 38.Аширбекова М.Т. О расширении сферы частного-публичного обвинения // Вопросы правоведения. - М.: Междунар. исслед. ин-т, 2013, № 1, 343 էջ:
- 39.Бабулин Д.В. Организация обеспечения поддержания государственного обвинения на стадиях уголовного судопроизводства // Следственная практика. - М.: Акад. Ген. прокуратуры РФ, 2012, Вып. 186, 144 էջ:
- 40.Бандурин С. Г., Громов Н.А., Шишкина Е.В. Уголовное преследование - функция или институт? // Следователь. Федеральное издание. - М., 2004, № 11, 64 էջ:

41. Барабанов П.К. Является ли по УПК РФ обвинение уголовным иском // Российская юстиция. - М.: Юрист, 2008, № 7, 78 էջ:
42. Баранов А.М. Обеспечение законности уголовного преследования и права на защиту в досудебном производстве // Адвокатская практика. - М.: Юрист, 2003, №6, 48 էջ:
43. Бахромов И.А. Некоторые вопросы обеспечения прав обвиняемого при производстве допроса // Актуальные проблемы уголовного права и процесса в XXI веке: материалы Всероссийской научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Москва, 26 апреля 2013 г.. - М.: РУДН, 2013, 194 էջ:
44. Бахтеев Д.В. Категория сомнения в процессе расследования как фактор достижения достоверности и достаточности доказательств //Библиотека криминалиста. Научный журнал. - 2014. - № 5 (16), 400 էջ:
45. Беляева Е.Г. К вопросу о принципе законности //Современное общество: проблемы, идеи, инновации. - 2015. - № 4, 188 էջ:
46. Березина Л.В. Возбуждение уголовного дела публичного обвинения: сроки и процессуальное оформление решения // Новое в законодательстве России: проблемы теории и практики применения. Сборник научных статей. - Саратов: Изд-во Сарат. юрид. ин-та МВД России, 2005, Вып. 2, 190 էջ:
47. Бобылев М.П. Обвинение как предмет уголовного правосудия // Уголовная юстиция: состояние и пути развития. Региональная научно-практическая конференция, Тюмень, 28-29 ноября 2002 г.. - Тюмень: ИПЦ "Экспресс", 2003, 24 էջ:
48. Божьев В.П. Предъявление обвинения и допрос обвиняемого, //Уголовное право, 2001, N 2, 704 էջ:
49. Бойченко О.И. Пределы доказывания при привлечении лица в качестве обвиняемого //Закон и право. - 2013. - № 8, 119 էջ:
50. Бойченко О.И. Достоверность и вероятность при характеристике пределов доказывания по уголовным делам //Закон и право. - 2012. - № 6. 132 էջ:
51. Боруленков Ю.П. Профессиональная компетентность следователя //Вестник Академии Следственного комитета Российской Федерации. - 2014. - № 2, 129 էջ:
52. Бравилова Е.А. Момент начала осуществления уголовного преследования //

- Правоохранительные органы: теория и практика. - Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. ин-та МВД России, 2013, № 1, 167 էջ:
- 53.Васильева А.В. Предъявление обвинения в уголовном процессе // Проблемы современного российского права. Международная научно-практическая конференция, посвященная памяти доктора юридических наук, профессора, члена-корреспондента Петровской академии наук и искусств, Заслуженного деятеля науки Российской Федерации Ивана Яковлевича Дюрягина (24-25 мая 2013 года): сборник статей. - Челябинск: Полиграф-Мастер, 2014, 141 էջ:
- 54.Васильченко А.В., Лонщикова А.Р. Особенности законодательного обеспечения допроса обвиняемого // Деятельность правоохранительных органов по обеспечению законности и правопорядка в Дальневосточном регионе: сборник материалов международной научно-практической конференции 29-30 мая 2014 г.. - Хабаровск: РИО ДВЮИ МВД России, 2014, 428 էջ:
- 55.Васильченко А.В., Лонщикова А.Р. Процессуальные аспекты допроса подозреваемого (обвиняемого) в уголовно-процессуальном законе // Деятельность правоохранительных органов в современных условиях: Материалы XIX Международной научно-практической конференции. - Иркутск: ФГКОУ ВПО ВСИ МВД России, 2014, 142 էջ:
- 56.Великий Д.П. Толкование уголовно-процессуальных норм в системе с нормами Конституции РФ //Труды Оренбургского института (филиала) Московской государственной юридической академии. 2015. № 26, 96 էջ:
- 57.Волынская О.В. Начало и окончание уголовного преследования // Российский следователь. - М.: Юрист, 2006, № 2, 64 էջ:
- 58.Воробьев П.С. Достаточность доказательств как основание составления обвинительного заключения //Вестник Оренбургского государственного университета. - 2011. - № 3 (122), 184 էջ:
- 59.Гаврилов Б.Я. Институт предъявления обвинения: теория и практика его реализации // Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью в современных условиях: материалы Международной научно-

- практической конференции (29-30 октября 2009 г.). - Тюмень: "ТГАМЭУП", 2010, Вып. 6, 530 էջ:
60. Гаврилюк Я.П. Возбуждение уголовного дела публичного обвинения: проблемы уголовно-процессуального закона // Проблемы отправления правосудия по уголовным делам в современной России: теория и практика. Сборник научных статей. - Курск: Изд-во Курск. Гос. техн. ун-та, 2007, Ч. 2, 319 էջ:
61. Газетдинов Н.И. Обеспечение прав обвиняемому при предъявлении обвинения // Адвокатская практика. - 2007. - № 6, 19 էջ:
62. Гармаев Ю.П., Телегин И.И. Составление постановления о привлечении в качестве обвиняемого // Законность. - 2009. - № 7, 64 էջ:
63. Генералова А.С. Проблемы определения момента начала уголовного преследования // Актуальные проблемы права и государства в XXI веке: материалы V Международной научно-практической конференции, г. Уфа, 25-26 апреля 2013 года: в VI ч. Ч. V. - Уфа: УЮИ МВД РФ, 2013, 573 էջ:
64. Глушков А.И. Законный представитель несовершеннолетнего обвиняемого в уголовном процессе России // Вестник Академии. - 2015. - № 3, 43 էջ:
65. Грачев С.А. Значение постановления о привлечении в качестве обвиняемого: утверждение о совершении лицом преступления или фиксация его статуса? // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. - 2016. - № 1 (33), 93 էջ:
66. Гребнева Н.Н. Обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, как элемент предмета доказывания по уголовному делу. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Тюменский юридический институт. Тюмень, 2006, 18 էջ:
67. Громов Н.А. Институт привлечение к уголовной ответственности. Саратов, 1991, 184 էջ:
68. Гуценко К.Ф. Обвинение и его формы в советском уголовном процессе // Научная конференция аспирантов (ВИЮН). Тезисы докладов. - М., 1956, 139 էջ:
69. Давлетов А.А. Об оптимальном типе современного российского уголовного

- процесса // Проблемы модернизации правовой системы современного российского общества. Международная научная конференция (г. Красноярск, 30 сентября - 1 октября 2010 г.: сборник докладов: в 2 т. Т. 2. - Красноярск: Центр информации, 2011, 82 էջ:
70. Дадиева Х.Г. Уголовное преследование - законодательный пробел в определении // Юридический вестник Дагестанского государственного университета. - Махачкала: ИПЦ ДГУ, 2012, № 4, 29 էջ:
71. Дикарев И.С. Объект публичного уголовного преследования и значение его правильного определения // Правоведение. - С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007, № 2, 272 էջ:
72. Дикарев И.С. Уголовное преследование: уточнение понятия // Российская юстиция. - М.: Юрист, 2013, № 9, 78 էջ:
73. Дорошков В.В. Частное обвинение и этапы его развития в России // Вестник Московского университета МВД России. - М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2015, № 3, 260 էջ:
74. Душкин С.В. Особенности субъекта преступлений в сфере экономической деятельности // Российское правосудие. Научно-практический журнал. - М.: Ось-89, 2007, № 7 (15), 103 էջ:
75. Дьяченко М.С. Привлечение в качестве обвиняемого и предъявление обвинения // Уголовный процесс: учебник для вузов /под. Ред. П.А. Лупинской. М., Юрист, 1995, 697 էջ:
76. Егорова О.В.К вопросу о понятии достоверности доказательств //Актуальные проблемы российского права. - 2009. - № 4, 215 էջ:
77. Ефимичев С.П. Привлечение к уголовной ответственности в качестве обвиняемого – этап стадии предварительного расследования. //Правоведение, 1985, N 5, 630 էջ:
78. Ефремова Н.П. Изменение и дополнение обвинения // Законодательство и практика. - Омск: Изд-во Ом. акад. МВД России, 2005, № 1, 71 էջ:
79. Жиганов С.В. О повышении роли прокурорского надзора при предъявлении обвинения // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики:

- Материалы Международной научно-практической конференции, Россия, г. Волгоград, 27 мая 2010 г.. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2010, 82 էջ:
80. Зеленина О.А. Особенности процессуального статуса обвиняемого в российском уголовном судопроизводстве // Современные проблемы и перспективы развития предварительного следствия в Российской Федерации: сборник научных трудов. - Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. ин-та МВД России, 2014, 125 էջ:
81. Земляничин Е.И. К вопросу о соотношении понятий "уголовное преследование", "обвинение", "подозрение", "предварительное расследование" // Вестник Омской юридической академии. - Омск: НОУ ВПО "Омский юрид. ин-т", 2013, № 2 (21), 132 էջ:
82. Земляничин Е.И. Понятие и механизм уголовного преследования // Актуальные проблемы уголовно-процессуальной политики Российской Федерации: материалы международной научно-практической конференции (Омск, 12 апреля 2013 г.). - Омск: Изд-во Омск. юрид. акад., 2013, 254 էջ:
83. Зинченко В.П. Мысль, слово, образ, действие, аффект: общее начало и пути развития (от первичной интегральности к богатству душевной жизни) // Методология и история психологии. 2009. Т. 4. № 1, 201 էջ:
84. Ивашук О.Ф. Количество как логическая категория // Научная мысль Кавказа. - 2003. - № 4, 111 էջ:
85. Ильин С.И. К вопросу о цели и задачах уголовного преследования // Уголовное судопроизводство. - М.: Юрист, 2007, № 4, 48 էջ:
86. Казаков А.А. Организация работы по обнаружению ошибок, допускаемых при составлении постановления о привлечении лица в качестве обвиняемого // Современные проблемы организации следственной деятельности. Материалы научно-практической конференции. - Екатеринбург: ООО "Универсальная типография", 2014, 374 էջ:
87. Калинин А.В. Подозрение и обвинение как формы осуществления уголовного преследования // Вестник Саратовской государственной юридической академии. - Саратов: ФГБОУ ВПО "Сарат. Гос.юр. акад.", 2013, № 6 (95), 263 էջ:

88. Калиновский К.Б. Распределение бремени доказывания в уголовном процессе: всегда ли в пользу обвиняемого? // Уголовная юстиция: связь времен. Избранные материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 6-8 октября 2010 года. - М.: ЗАО "Акцион-Медиа", 2012, 140 էջ:
89. Кальницкий В.В. Сущность и значение привлечение в качестве обвиняемого, //Законодательство и практика, Омск, 2006, N 2, 111 էջ:
90. Кальницкий В.В.Привлечение в качестве обвиняемого: современная характеристика и предпосылки реформирования //Уголовное судопроизводство. - 2007. - № 3, 29 էջ:
91. Канищев А.В., Новичков В.Е. Некоторые проблемы понятия, системы и содержания уголовно-правового обвинения и уголовно-правовой защиты // Вестник Калининградского юридического института МВД России. - Калининград: Изд-во Калинингр. ЮИ МВД России, 2007, № 1 (13), 187 էջ:
92. Карагодин В.Н., Костомаров К.В. Свойства личности субъектов преступлений, связанных с незаконным доступом к компьютерной информации // Актуальные проблемы противодействия преступности: Материалы Международной научно-практической конференции (Южно-Уральский государственный университет, 24-25 сентября 2009 г.). - Челябинск: ООО "Полиграф-Мастер", 2009, 68 էջ:
93. Карнеева Л.М. Привлечение в качестве обвиняемого. М., 1962, 93 էջ:
94. Карнеева Л.М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность, М., 1971, 133 էջ:
95. Карнеева Л.М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность. М., М., 1971, 133 էջ:
96. Карпенко В.М. Внутреннее убеждение следователя при оценке доказательств //Известия Московского государственного индустриального университета. - 2007. - № 3 (8), 108 էջ:
97. Касимова О.В. Некоторые проблемы возбуждения уголовных дел частного обвинения // Норма. Закон. Законодательство. Право: материалы XIV Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых (Пермь, 26-30

- апреля 2012 г.). - Пермь, 2012, 387 էջ:
98. Кирянина И.А. Некоторые вопросы, возникающие при привлечении лица в качестве обвиняемого // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. - 2014. - № 6 (6), 363 էջ:
99. Князьков А.С. Законность и этичность приемов воздействия на подозреваемого и обвиняемого в ходе допроса // Уголовная юстиция. Научно-практический журнал. - Томск: ООО "Изд-во научно-технической литературы", 2014, № 1 (3). 104 էջ:
100. Коваль Е.А., Подольный Н.А. Концептуализация принципа справедливости в уголовном процессе // Библиотека криминалиста. Научный журнал. - М.: Юрлитинформ, 2014, № 6 (17), 382 էջ:
101. Козловский П.В. Отдельные аспекты недопустимости показаний подозреваемого и обвиняемого // Вестник Омского университета. - Омск: Изд-во ОмГУ, 2012, № 1 (30), 184 էջ:
102. Кокорева Л.В. Проблемные аспекты привлечения лица в качестве обвиняемого // Проблемы правового регулирования и практики расследования уголовных дел Сборник научных статей по материалам межведомственной научно-практической конференции. - М.: Московский областной филиал Московского университета МВД России имени В. Я. Кикотя, 2015, 119 էջ:
103. Колбеева М.Ю. Тенденции развития уголовно-процессуальных норм об обвиняемом в Российском законодательстве // Наука и практика. - 2015. - № 4 (65), 211 էջ:
104. Колиев В.В. Методика использования оперативно-розыскной информации в целях борьбы с преступностью и в раскрытии преступлений //Право и практика. 2013. № 4, 152 էջ:
105. Колоколов Н.А. Обвинение и защита в российском уголовном процессе: баланс интересов - иллюзия или реальность // Уголовное судопроизводство. - М.: Юрист, 2005, № 2, 47 էջ:
106. Королев Г.Н. О соотношении понятий "уголовное преследование" т "обвинение" в уголовно-процессуальном праве и теории уголовного процесса // "Черные дыры" в

- Российском Законодательстве. Юридический журнал. - М.: "1с: Компьютерный Аудит", 2005, № 3, 266 էջ:
107. Кочкина М.А. Оценка достаточности доказательств при определении формы окончания предварительного расследования // Библиотека криминалиста. Научный журнал. - 2014. - № 6 (17), 382 էջ:
108. Кошелева И.С. Михальчук А.Е. Тактическая операция «изучение личности несовершеннолетнего обвиняемого» // Уголовное право. - 2009. - № 3, 347 էջ:
109. Краснова А. Добровольное признание вины и проблема самооговора обвиняемого // Роль права в формировании гражданского общества в Российской Федерации. Материалы XI ежегодной научной конференции студентов юридических вузов и юридических факультетов образовательных учреждений высшего профессионального образования Сибири и Дальнего Востока (Омск, 12 мая 2012 г.). - Омск: Изд-во Омск. юрид. ин-т, 2012, 310 էջ:
110. Кузнецов А.А. Институт уголовного преследования по действующему законодательству // Юридическое лицо как субъект гражданско-правовой и уголовной ответственности и обеспечение ГИБДД условий реализации отдельных видов ответственности: сборник статей. - Орел: ОрЮИ МВД России им. В.В. Лукьянова, 2013, 240 էջ:
111. Куцова Э.Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (Предмет, цель, содержание), М., 1973, 121 էջ:
112. Лапин И.Б. Проблемы обеспечения законности и обоснованности привлечения лица в качестве обвиняемого: дисс... канд. юрид. наук, М., 2007, 180 էջ:
113. Липник Л.Г. Привлечение в качестве обвиняемого: вопросы теории // Российский следователь. - 2006. - № 9, 64 էջ:
114. Лобанова Л.В. Нужно ли подвергать обвиняемого уголовной ответственности за дачу заведомо ложных показаний? // Мировой судья. - М.: Юрист, 2012, № 3, 32 էջ:
115. Логвинов М.И. Типы (формы) уголовного процесса // "Черные дыры" в Российском Законодательстве. - М.: ООО "К-Пресс", 2012, № 3, 120 էջ:
116. Лубшев Ю. Смягчающие вину обстоятельства в руках защитника // Российская

- юстиция. - М.: Юрид. лит., 1996, № 10, 114 էջ:
117. Лукожев Х.М. Понятие "обвинение" и "уголовное преследование" по УПК РФ // Проблемы теории и практики уголовного процесса: история и современность. - Воронеж: Изд-во Воронеж. Гос. ун-та, 2006, 307 էջ:
118. Lupinskaya P.A. Resheniya v ugolovnom sudoproizvodstve. Ikh vidy, soyedineniye i forma, M., 1976, 98 էջ:
119. Мазюк Р.В. Институт уголовного преследования в системе институтов российского уголовного судопроизводства // Сибирский юридический вестник. - Иркутск: Изд-во Иркут. ин-та, 2012, № 2, 120 էջ:
120. Мазюк Р.В. О значении понятия "уголовное преследование" в системе уголовно-процессуальных функций // Вестник Сибирского юридического института МВД России. - Красноярск: Сибирский юридический институт, 2010, № 1, 108 էջ:
121. Мазюк Р.В. О понятии "изобличение" как критерии уголовного преследования // Международные юридические чтения. Материалы ежегодной международной научно-практической конференции (14 апреля 2005 г.). - Омск: Изд-во Омск. юрид. ин-та, 2005, Ч. 5, 163 էջ:
122. Мазюк Р.В. О соотношении понятий "обвинение" и "уголовное преследование" в российском уголовном судопроизводстве // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе: Сборник материалов XIII международной научно-практической конференции (18-19 февраля 2010 г.): в 3 ч.. - Красноярск: СибЮИ МВД России, 2010, Ч. 2, 118 էջ:
123. Макаров С.Д. Изменение квалификации преступлений и обвинения в уголовном судопроизводстве - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009, 216 էջ:
124. Масликова Н.В. Некоторые аспекты оценки противоречивых показаний подозреваемого, обвиняемого в процессе познания по уголовным делам // Российский следователь. - М.: Юрист, 2012, № 24, 48 էջ:
125. Матвиенко И.В. К вопросу о целях и задачах уголовного преследования // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями: материалы десятой международной научно-практической конференции. - Барнаул:

- Изд-во Барнаул. юрид. ин-та МВД России, 2012, Ч. 1, 303 էջ:
126. Мириев Б.А.О. Процессуальный акт привлечения лица в качестве обвиняемого в системе следственных действий // Российский следователь. – 2011, – № 21, 65 էջ:
127. Неретин Н.Н. К вопросу о показаниях обвиняемого, данных им в отсутствие защитника // Адвокатская практика. – М.: Юрист, 2010, № 2, 54 էջ:
128. Неретин Н.Н. К вопросу о соотношении сущности понятий уголовного преследования и обвинения в уголовном судопроизводстве России // Уголовное судопроизводство. – М.: Юрист, 2008, № 3, 72 էջ:
129. Неявко А.О., Перякина М.П. Привлечение в качестве обвиняемого. Предъявление обвинения // Деятельность правоохранительных органов в современных условиях: Материалы Международной научно-практической конференции. – Иркутск: ФГКОУ ВПО "Восточно-Сибирский институт МВД России", 2012, 210 էջ:
130. Никитяева В.В. Достоинство личности – основополагающий признак социального государства // Вестник Воронежского института МВД России. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ин-та МВД России, 2008, № 2, 104 էջ:
131. Никулина Т.Г. История возникновения института привлечения в качестве обвиняемого и современные перспективы развития // Вестник Удмуртского университета. Серия Экономика и право. – 2010. – № 2-4, 117 էջ:
132. Новик В.В. Состязательность сторон и противодействие адвоката уголовному преследованию: процессуальные и криминалистические аспекты // Вестник криминалистики. – М.: Спарк, 2007, Вып. 2 (22), 94 էջ:
133. Образцов А.В. О процедуре возбуждения уголовного дела частного обвинения // Уголовный процесс: от прошлого к будущему: материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 21 марта 2014 года). В 2-х частях. – М.: Акад. Следств. комитета РФ, 2014, Ч.1, 106 էջ:
134. Огородова А.С. Принципы законности и целесообразности уголовного преследования в уголовном процессе России // Современные проблемы уголовного права и уголовного процесса. В 2-х томах: Материалы международной научно-

- практической конференции (Красноярск, 26-27 сентября 2002 г.). - Красноярск: ИЦ КрасГУ, 2003, Т. 2, 198 էջ:
135. Падва Г.П. Оговор и самооговор // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). - М.: ИЦ Ун-та им. О.Е. Кутафина (МГЮА), 2014, № 1, 96 էջ:
136. Панферов М.В. Понятие уголовного преследования: содержание, формы и виды // Законность и правопорядок в современном обществе: сборник материалов II Международной научно-практической конференции: в 2-х частях. Часть 2. - Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2010, 244 էջ:
137. Пеннер А.Я. Становление и развитие уголовно-процессуального института прекращения уголовного дела и уголовного преследования // Публичное и частное право. - М.: МПСИ, 2014, № I (XXI), 124 էջ:
138. Перетятко Н.М. Оценка достоверности доказательств // Судебная экспертиза. - 2007. - № 2, 88 էջ:
139. Пермьякова В.М. Понятие и виды обвинения в уголовном судопроизводстве Российской Федерации // Современные проблемы развития государства и права. Сборник статей молодых ученых. - Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2006, 156 էջ:
140. Петрова Н.Е. Виды обвинительной деятельности в современном уголовном процессе России и проблема обоснования целостности института неофициального обвинения // Актуальные проблемы современного уголовного процесса России. Сборник научных статей. - Самара: Самарский университет, 2005, 91 էջ:
141. Петрович А.С. Значение явки с повинной в уголовном процессе Российской Федерации и проблема самооговора // Уголовно-правовая защита прав и свобод личности: материалы Международной научной конференции, посвященной 85-летию со дня рождения Заслуженного деятеля науки Российской Федерации А.Н. Игнатова. Москва, 10 октября 2013 г.. - М.: РУДН, 2013, 133 էջ:
142. Пикалов И.А. О типе древнего уголовного процесса // Итоги и перспективы развития судебной реформы в Российской Федерации: материалы Всероссийской научно-практической конференции. - Иркутск, 2012, 74 էջ:
143. Подольный Н.А. Истина в деятельности адвоката при осуществлении им защиты

- в уголовном судопроизводстве // Адвокатская практика. - М.: Юрист, 2010, № 1, 68
т:
144. Подольный Н.А. Истина в уголовном процессе: а есть ли проблема? // Уголовный процесс: от прошлого к будущему: материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 21 марта 2014 года). В 2-х частях. - М.: Акад. Следств. комитета РФ, 2014, Ч. 2, 208 т:
145. Подольный Н.А. Методологическое и идеологическое значение проблемы истины в уголовном процессе // Российский судья. - М.: Юрист, 2012, № 8, 65 т:
146. Подольный Н.А. Принцип справедливости в уголовном процессе России // Российский судья. - М.: Юрист, 2002, № 12, 81 т:
147. Поликарпов Б.А. Сравнительная характеристика уголовно-процессуальных мер, способствующих предупреждению и преодолению противодействия уголовному преследованию в Российской Федерации и Китайской Народной Республике // Сравнительное правоведение в странах Азиатско-Тихоокеанского региона-IV: материалы международной научной конференции молодых ученых, аспирантов и студентов (г. Улан-Удэ, 13 апреля 2012 г.). - Улан-Удэ: Изд-во Бурят. Гос. ун-та, 2012, 202 т:
148. Полстовалов О.В. Об уровнях изучения личности обвиняемого: процессуально-криминалистические аспекты // Российский следователь. - 2008. - № 3, 49 т:
149. Попова Л.В. Актуальные вопросы достаточности оценки доказательств // Законность. - 2015. - № 3 (965), 117
150. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности. М., 1984, 53 т:
151. Пушкарева А.В. Становление подозрения и обвинения как этапов уголовного преследования в отечественном уголовном процессе // Закон и право. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013, № 1, 120 т:
152. Ровдо О.В. Особенности допроса подозреваемого и обвиняемого // Человек: преступление и наказание: сборник материалов межвузовской научно-теоретической конференции адъюнктов, аспирантов, соискателей, курсантов, слушателей и студентов (22 марта 2013 г.). - Рязань: Акад. ФСИН России, 2014, 160 т:

153. Россинский С.Б. Уголовный процесс: Учебник /С.Б. Россинский, - М.:Эксмо, 2009, 128 էջ:
154. Ротар А.И.Относимость и допустимость как свойства доказательства //Вестник Северо-Восточного государственного университета. - 2014. - № 22, 133 էջ:
155. Рохлин В. Следователь: положение и полномочия //Законность. - М., 2005, № 10, 64 էջ:
156. Рустамов А.А. Принцип непосредственности в уголовном судопроизводстве // Актуальные вопросы юридического образования и науки: сборник. - М.: Юрист, 2012, 72 էջ:
157. Рыжаков А.П. Процессуальное решение о возбуждении уголовного дела публичного обвинения // Правоведение. – С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2003, № 3, 248 էջ:
158. Рыжикова Е.М. Инквизиционный процесс // Судебная власть России: история, теория, практика. Сборник статей по материалам научно-практической конференции, Москва 14 декабря 2004 г.. - М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2005, 128 էջ:
159. Серб Н.Л. Законность постановлений органов предварительного расследования //Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. - 2011. - № 72, 116 էջ:
160. Сидоренко Э.Л. Институт частного и частно-публичного обвинения в свете перспектив кодификации российского уголовного законодательства // Проблемы кодификации уголовного закона: история, современность, будущее (посвящается 200-летию проекта Уголовного уложения 1813 года): Материалы VIII Российского конгресса уголовного права, состоявшегося 30-31 мая 2013 г.. - М.: Юрлитинформ, 2013, 684 էջ:
161. Синельников А.В. Термин "уголовное преследование" как законодательная категория и научное понятие // Вестник Волгоградского государственного университета. Научно-теоретический журнал. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003, Вып. 6, 165 էջ:

162. Сманалиев К. Достаточность доказательств: понятие и критерии //Закон и право. - 2009. - № 3, 120 էջ:
163. Смахтин Е.В. Личность обвиняемого как объект изучения уголовно-процессуального права, криминологии и криминалистики //Вестник Омского университета. Серия: Право. - 2008. - № 3, 283 էջ:
164. Смирнов Г.К. Понятие, сущность и структура предмета доказывания по уголовным делам // Проблемы применения уголовно-процессуального законодательства. Сборник научных статей. - М.: Акад. Ген. прокуратуры РФ, 2009, 79 էջ:
165. Смолькова И.В. Пытка как "способ получения" признательных показаний обвиняемого // Адвокатская практика. - М.: Юрист, 2013, № 4, 46 էջ:
166. Солкин Е.И. Следователь - участник стороны обвинения? // Норма. Закон. Законодательство. Право: материалы XVI Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых (24-25 апреля 2014 г., г. Пермь). - Пермь, 2014, 374 էջ:
167. Станелик Ю.Э. Особенности допроса подозреваемого и обвиняемого // Правовая защита частных и публичных интересов: сборник статей международной научно-практической конференции студентов и молодых ученых, посвященной памяти выдающегося российского адвоката Федора Никифоровича Плевако (1842-1908) 20-21 апреля 2012 года. - Челябинск: Полиграф-Мастер, 2012, 596 էջ:
168. Статкус В.Ф., Цоколов И.А., Жидких А.А. Предъявление обвинения и составления обвинительного заключения. /Под ред. И.А. Попова. М., 164 էջ:
169. Стремовский В.А. Участники предварительного следствия в советском уголовном процессе, Ростов-н/Д., 1966, 168 էջ:
170. Строгович М.С. Избранные труды: Проблемы общей теории права. В 3-х томах. Т. 1 - М.: Наука, 1990, 304 էջ:
171. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса.Т. 1. М., 1968, 468 էջ:
172. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса.Т. 2. М., 1970, 616 էջ:
173. Строгович М.С. Уголовный процесс, М., 1946, 511 էջ:

174. Стройкова А.С. К вопросу о достаточности оснований для предъявления обвинения //Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. - 2008. - № 8, 451 էջ:
175. Струкова В.В. Возникновение и развитие понятия обвинения в уголовном процессе // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. - Курск: ГОУ ВПО "Юго-Западный ун-т", 2013, № 2, 104 էջ:
176. Струкова В.В. Особенности формирования обвинения на досудебном производстве // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. - 2012. - № 1, 252 էջ:
177. Тарасов А.А. О публичном интересе в делах частного обвинения // Мировой судья. - М.: Юрист, 2012, № 4, 32 էջ:
178. Теплова Е.Н. Обоснованность обвинения и подтверждение его доказательствами как гарантия прав и законных интересов обвиняемого при особом порядке судебного разбирательства // Правопорядок в России: проблемы совершенствования: материалы VIII Всероссийской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Май-июнь 2013 года. - М.: Моск. ун-т МВД России, 2014, 525 էջ:
179. Трусов А.И. Предъявление обвинения и допрос обвиняемого //Уголовный процесс/ Под ред. К.Ф. Гуценко, М., 1998, 188 էջ:
180. Тугутов Б.А. Уголовно-процессуальные функции: понятие и содержание // Российский судья. - М.: Юрист, 2014, № 7, 48 էջ:
181. Уголовный процесс: Учебник, //Под ред. И.Л. Петрухина. – М.: М., 2001, 421 էջ:
182. Фаткуллин Ф.Н., Зинатуллин З.З., Аврах Я.С. Обвинение и защита по уголовным делам, Казань, 190 էջ:
183. Филиппов П.М. Связь и совпадение предмета доказывания по уголовному обвинению и по гражданскому иску // Вопросы укрепления социалистической законности на предварительном следствии. Труды Высшей следственной школы МВД СССР. - Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1976, Вып. 13, 245 էջ:

184. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1 / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А.В. – С.-Пб.: Альфа, 1996, 241 էջ:
185. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2 / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А.В. – С.-Пб.: Альфа, 1996, 255 էջ:
186. Фомин М.А. Порядок предъявления обвинения требует изменений в законе // Уголовный процесс - М.: ЗАО "Акцион-Медиа", 2014, № 11, 204 էջ:
187. Фомин М.А. Результаты орд как доказательства: критерии допустимости // Уголовный процесс - 2011. - № 1 (73), 196 էջ:
188. Харзинова В.М., Небратенко Г.Г. Обвинение как институт уголовного процесса // Юристъ - Правоведъ. - 2015. - № 4 (71), 75 էջ:
189. Чабукиани О.А. Институт предъявления обвинения нуждается в изменении // Мир юридической науки. - С-Пб.: ООО "МНИОЦ", 2013, № 7-8, 90 էջ:
190. Черкова М.Ю. Процессуальный порядок изменения обвинения в ходе досудебного следствия // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе. Сборник материалов XII международной научно-практической конференции (19-20 февраля 2009 г.). - Красноярск: СибЮИ МВД России, 2009, Ч. 2, 520 էջ:
191. Черкова М.Ю. Определение момента привлечения лица в качестве обвиняемого и его значение для расследования уголовного дела // Вестник Сибирского юридического института ФСКН России. - 2009. - № 3, 125 էջ:
192. Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений, /Волгоград, 1997, 304 էջ:
193. Шадрина Е.Г. Изменение обвинения в уголовном процессе: понятие и виды // Юридическая мысль. – С. -Пб.: Изд-во юрид. ин-та (Санкт-Петербург), 2009, № 2, 206 էջ:
194. Шадрина Е.Г. К вопросу о понятии обвинения в уголовном процессе России // Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью в современных условиях. Материалы Всероссийской научно-практической конференции (27-28 октября 2005 г.). - Тюмень: Изд-во ТГИМЭУП,

2006, Вып. 2, 530 էջ:

195. Шестакова С.Д. К вопросу о правовом регулировании уголовно-процессуального доказывания как способа осуществления уголовного преследования // Криминалистический вестник. – С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та Генеральной прокуратуры РФ, 2003, Вып. 3, 190 էջ:
196. Шрам Ю.И. Понятие и сущность уголовного преследования // Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы борьбы с преступностью: Материалы научно-практической конференции, 25 марта 2010 г.. – Орел: ОрЮИ МВД России, 2010, 109 էջ:
197. Шуваткин А.В. Уголовное преследование в законодательстве и уголовно-процессуальной науке России: история и современность // Проблемы развития уголовно-процессуального законодательства на современном этапе. Сборник научных статей. – Самара: Изд-во "Самарский университет", 2002, 206 էջ:
198. Юсупкадиева С.Н., Гамидов А.М. Процессуальный порядок обеспечения обвиняемому конституционного права на защиту // Юридический вестник ДГУ. – 2013. – № 4, 114 էջ:
199. Яворский И.В. Разъяснение сущности обвинения как необходимое условие его законности // Уголовный процесс - 2015. – № 6 (126), 219 էջ:
200. Яковлева С.А. Дела частного обвинения: проблемы законодательного регулирования и пути их решения // Уголовный процесс. – М.: ЗАО "Акцион-Медиа", 2014, № 8, 309 էջ:

Ատենախոսություններ

201. Аверченко А.К. Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе, Дисс... канд. юрид. наук, Томск, 2001, 190 էջ:
202. Ефимичев С.П. Предварительное расследование и его роль в реализации уголовной ответственности: дисс... д-ра. юрид. наук, Л., 1987, 215 էջ:
203. Колбеева М.Ю. Институт привлечения лица в качестве обвиняемого в условиях реформирования уголовно-процессуального законодательства: дисс... канд. юрид.

наук, М., 2013, 185 էջ:

204. Сербулов В.А. Привлечение в качестве обвиняемого в советском уголовном процессе: дисс.... канд. юрид. наук: Киев. 1989, 180 էջ:
205. Сердечная Р.Г. Привлечение в качестве обвиняемого и осуществление принципов уголовного процесса: Дисс... канд. юрид. наук, Волгоград. 1991, 194 էջ:
206. Чебетарева И.Н. Обинаямый в стадии предварительного расследования современного российского угоовного процесса. Дисс... канд. юрид. наук. Воронеж, 2004, 190 էջ: